

**KUR'AN'DA İNSANIN EĞİTİMİ:
TEBŞİR VE İNZAR**

Morteza SOLEİMANİ

**Doktora Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE
2019**

Her Hakkı Saklıdır.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Morteza SOLEİMANİ

KUR'AN'DA İNSANIN EĞİTİMİ: TEBŞİR VE İNZAR

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE**

ERZURUM 2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

31/01/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "KUR'AN'DA İNSANIN EĞİTİMİ: TEBŞİR VE İNZÂR" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

31.01.2019

İmza

Morteza Soleimani

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

.....
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE danışmanlığında, Morteza SOLEİMANİ tarafından hazırlanan bu çalışma 18/01/2019 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Şadi EREN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hasan YILMAZ

İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KAYNAKLARI	3

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE İNSANIN YARATILIŞ AMACI VE EĞİTİMİ

1.1. İNSANIN YARATILIŞININ AMACI	5
1.2. PEYGAMBERLERİN GÖNDERİLMESİNİN HEDEFLERİ	10
1.2.1. Eğitim (Terbiye).....	10
1.2.2. Tebşir ve İnzar.....	11
1.2.3. Adalet	18
1.2.4. Bahaneleri Ortadan Kaldırmak	19
1.2.5. Anlaşmazlığı Bitirmek	20
1.2.6. Zulmetlerden Kurtarmak	20
1.2.7. İnsanları Özgürlüğe Kavuşturmak	21
1.2.8. İnsani Bir Yaşam İçin Davet	21
1.2.9. Tezekküre Sevketmek	22
1.3. KUR'AN'DA İNSANIN EĞİTİMİ	23
1.4. İNSANIN TERBİYE KONUSU	24
1.5. TERBİYENİN İMKÂNI	26
1.5.1. Rahmet ve Eğitim.....	26
1.5.2. Rab ve Eğitim.....	26
1.6. BİR EĞİTİM SİSTEMİ OLARAK İSLAM DİNİ	28
1.7. İSLAM EĞİTİM SİSTEMİNİN HEDEFLERİ	31
1.7.1. Marifet.....	31
1.7.2. Allah'a Kul Olmak	33
1.7.3. Allah'a Yakınlık.....	34

1.8. KUR'AN'DA İNSANIN TERBİYE SÜRECİ.....	36
1.9. KUR'AN'IN İNSANI EĞİTMEDEKİ İLKELERİ.....	39
1.9.1. Tedricilik İlkesi	40
1.9.2. İbret /Ders Çıkarma.....	40
1.9.3. Sosyal Destek Ünitesi	41
1.9.4. Tekrarın Gücü	42
1.9.5. Psikolojik Motivasyon	42
1.9.6. Kur'an Bir Kontrol Sistemi.....	42
1.10. KUR'ANÎ EĞİTİMİN GAYESİ VE HEDEFİ	44
1.11. EĞİTİM VE KARAKTER EĞİTİMİ.....	44
1.12. KU'RAN'DA İNSANIN TEMEL KARAKTERLERİ	46
1.13. KUR'AN'DAN KARAKTER EĞİTİM METOTLARI.....	47
1.13.1. Örnek Yolu İle Eğitim.....	47
1.13.2. Kıssa Yoluyla Eğitim	48
1.13.3. Öğüt Yoluyla Eğitim.....	49
1.14. KUR'ANDA EĞİTİM KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ	49
1.15. SÜNNETTE EĞİTİM KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ	52

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA TEBŞİR VE İNZARIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. EĞİTİM AÇISINDAN KUR'AN-I KERİM'DE “TEBŞİR” KAVRAMI	56
2.1.1. Tebşir Kavramının Lügat Açısından Anlamı	59
2.1.2. Kur'an'da Tebşirin Kullanımı.....	64
2.1.3. Kur'an'da Tebşir Anlamı İfade Eden Kelimeler.....	69
2.1.3.1. Va'd.....	70
2.1.3.2. Tûba	71
2.1.3.3. Ni'me	71
2.1.4. Kur'an'da Tebşirin Çeşitleri	72
2.1.4.1. Mutlak Anlamda Müjde (Sevindirici Haber)	72
2.1.4.2. İzafi Anlamda Müjde	80
2.1.5. Kur'an'da Müjdeleyici Olarak Bildirilenler.....	82
2.1.5.1. Kur'an-ı Kerim.....	83

2.1.5.2. Bütün Peygamberler.....	84
2.1.5.3. Hz. Muhammed (s.a.v.).....	85
2.1.5.4. Melekler	88
2.1.6. Kur'an'da Müjdelenenler	88
2.1.7. Kur'an-ı Kerim'de Azapla Müjdelenenler	90
2.2. EĞİTİM AÇISINDAN KUR'AN-I KERİM'DE "İNZAR" KAVRAMI.....	93
2.2.1. İnzar Kavramının Lugat Açısından Anlamı	93
2.2.2. İnzar Kelimesinin Kur'an'da Kullanımı	94
2.2.2.1. Malum Geçmiş Zaman İf'al Babında:	94
2.2.2.2. Malum Muzari Fiilinde İf'al Babında	95
2.2.2.3. İsmi Fail İf'al Babında	96
2.2.2.4. İsmi Mef'ul İf'al Babında	96
2.2.2.5. Emir Kipi İf'al Babında	97
2.2.2.6. Sıfatı Müşebbehe, Fe'il Babında.....	98
2.2.2.7. Nezirin Çoğulu Fuul Babında	100
2.2.3. İnzar Karşısında İnsanların Tutumları	105
2.2.4. İnzar ve Korkutmanın Basamakları	107
2.2.4.1. Aile.....	108
2.2.4.2. Akrabalar.....	109
2.2.4.3. Bölge Halkı	109
2.2.4.4. Tüm İnsanlık	110
2.2.5. Kur'an'da Nüzurun Anlamları	112
2.2.5.1. Sakındırmak	112
2.2.5.2. Haber	112
2.2.5.3. Rasûller	112
2.3. İNSAN EĞİTİMİNDE PEYGAMBERLERİN MÜJDE VE UYARI	
ÖRNEKLERİ	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'DA TEBŞİR VE İNZARIN ANLAM ALANI

3.1. TERĞİB VE TERHİB (MÜJDELEME VE KORKUTMA)	118
3.1.1. Terğib	119

3.1.2. Terhib	119
3.1.3. Kur'an'da Terğib ve Terhib	120
3.1.4. Kur'an'da Korkutma ve Tehdit Olmasının Nedenleri	121
3.1.5. Terğib ve Terhib Yolları	122
3.2. MÜKÂFAT	128
3.2.1. Sözlük Anlamı.....	128
3.2.2. Mükâfatlandırmak	128
3.2.3. Kur'ân-ı Kerim'de Mükâfat	129
3.2.4. Mükâfat İle İlgili Ayetler	130
3.2.5. Mükâfatın Tanımı ve Amacı	132
3.2.6. Mükâfatın Türleri	133
3.2.6.1. Maddi Mükâfat.....	133
3.2.6.2. Manevi Mükâfat.....	134
3.2.7. Mükâfatın Etkileri	136
3.3. CEZA.....	137
3.3.1. Cezanın Tanımı	137
3.3.2. Ceza ve Negatif Pekiştirmenin Amacı ve Rolü.....	141
3.3.3. Cezanın Türleri.....	142
3.3.3.1. Manevi Ceza	142
3.3.3.2. Sevgi ve İlgiyi Azaltmak.....	142
3.3.3.3. Tenkit, Uyarı ve Kınama.....	143
3.3.3.4. Azarlama ve Hakaret.....	144
3.3.3.5. Maddi Ceza	144
3.3.4. Kur'ân-ı Kerim'de Ceza'nın Kullanımı	147
3.3.5. Kur'an'da Ceza Olgusu İle İlgili Ayetler	150
3.3.6. Kur'an-ı Kerim'de Mükâfat ve Ceza.....	153
3.3.7. Kur'an (İslâm) Eğitiminde Mükâfat ve Ceza	157
SONUÇ.....	161
KAYNAKÇA	166
ÖZGEÇMİŞ.....	173

ÖZET**DOKTORA TEZİ****KUR'AN'DA İNSANIN EĞİTİMİ: TEBŞİR VE İNZAR****Morteza SOLEİMANİ****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE****2019, 173 sayfa****Jüri: Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE****Doç. Dr. Hasan YILMAZ****Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU****Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU****Prof. Dr. Şadi EREN**

Bu tezin amacı Kur'an'da geçen tebşir ve inzar kelimelerini tefsir ve din eğitimi çalışmalarından istifade ederek islam dini eğitimi açısından değerlendirmektir. Birinci bölümde, insanın yaratılma amacı ve eğitimi üzerinde duruldu. İkinci bölümde Kur'an-ı Kerim'de kullanılan tebşir ve inzar kelimelerinin anlam alanı belirlenmeye çalışıldı. Bu kelimelerin islam eğitimi açısından yeri tespit edilmeye çalışıldı. Üçüncü bölümde ise inzar ve tebşirin Kur'an'daki benzer kavramları eğitim açısından incelendi.

İnsanın yaratılışı ve sonrasında insanları hidayet edecek peygamberlerin gönderilmesi, ibadet ve terbiye ile insanların kemal yolunda ilerlemelerine olanak sağlanması yaratılış amacının konusudur. Bu yaratılış amacı doğrultusunda Kur'an'da insanı eğitmek için tebşir ve inzar metodu dengeli bir şekilde kullanılmıştır. Gerek müjdeye hak kazananların, gerekse azaba uğrayanların vasıfları ilgili ayetlerde belirtilerek adeta eğitimin önemli bir unsuru olan bir disiplin yönetmeliği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Eğitim, Tebşir, İnzar

ABSTRACT

PH. D. DISSERTATION

HUMAN'S TRAINING IN THE QUR'AN: INTIMIDATION AND HARBINGER

Morteza SOLEIMANI

Advisor: Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE

2019, page: 173

Jury: Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE

Assoc. Prof. Dr. Hasan YILMAZ

Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU

Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU

Prof. Dr. Şadi EREN

The aim of this thesis is to evaluate the words about announcing and omen in quran's interpretation in terms of Islamic education. The first chapter, focus on human creation purpose and education. In the second chapter, it was attempts to determine the meaning of the words announcing and omen. An attempt was made to identify these words in terms of Islamic education. In the third chapter, similar concepts of announcing and omen are examined in terms of education.

Creation of human beings and prophets to guide people, the aim of creation is to enable people to progress in the path of worship through worship and discipline. In line with this purpose of creation, the Qur'an method was used in a balanced way to educate people. For those who deserved the salvation. A discipline regulation which is an important element of education by specifying the qualifications of those who are suffering from the punishment.

Keywords: Qur'an, Education, Harbinger, Intimidation

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	: Bakınız
Çev	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
Hız.	: Hazreti
s.a.s	: Sallahu aleyhi vesellem
Sa.	: Sayı
Ş.	: Şemsi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	: Tercüme
ty.	: Tarih yok
v.	: Vefat

ÖNSÖZ

Allah Teâla insanı en güzel surette yaratmış, iyiyi ve kötüyü ayırt edebilmesi için akıl vermiş, bu akılla onu diğer canlılardan üstün kılmış, aynı zamanda peygamberlerle de desteklemiştir. Peygamberler de dünya ve ahiret mutluluğu için insanları iyi işlere teşvik etmiş, kötü işlerden de sakındırmıştır. Kur'an'da teşvik ve sakındırma için kullanılan kelimelerin başında tebşir ve inzar kelimeleri gelmektedir. Teşvik ve sakındırmanın insan eğitimi açısından önemi de büyüktür. Bundan dolayı tez konumuzu "Kur'an'da İnsanın Eğitimi: Tebşir ve İnzar" olarak belirledik.

Bu konuyu seçmemizdeki en önemli etken Kur'an'ın insanı eğitirken tebşir ve inzar'ı yani teşvik ve sakındırmayı nasıl kullandığını tespit ederek günümüz toplumuna bunu göstermektir. Çünkü iyi nesiller yetiştirmemizde insanın doğru bir şekilde eğitilmesinin önemi büyüktür. Yetişen iyi ve örnek nesiller sayesinde islam dünyası asrısaadetteki gibi gelişecek ve ilimde söz sahibi olacaktır. Bazen eğitimciler islami eğitim metodu olarak insanları eğitirken teşvik kısmını gözardı edip sakındırmayı; bazen de sakındırmayı gözardı edip teşvik etmeyi kullanabilmektedir. İşte bu çalışmamızda Kur'an'ın rehberliğinde insanların kullandığı bu yöntemin Kur'an'ın eğitim yöntem ve ilkelerine uyup uymadığını tespit etmeye çalışacağız.

Bu çalışma bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, önemi ve kaynakları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde, insanın yaratılma amacı ve peygamber gönderilmesiyle eğitimi üzerinde duruldu. Bu bağlamda Kur'an'ın insanı eğitimesinde kullandığı ilkelere de değinildi. İkinci bölümde Kur'an-ı Kerim'de tebşir ve inzar kelimelerinin anlam alanı belirlenmeye çalışılarak bunların eğitim açısından önemi üzerinde duruldu. Üçüncü bölümde ise inzar ve tebşirin Kur'an'daki anlam alanına giren terğib ve terhib, mükâfat ve ceza konuları üzerinde duruldu. Sonuçta ise tezimizde elde edilen bulgulardan bahsedildi.

Öncelikle doktora eğitimim ve tez çalışmam esnasında bana her zaman destek olan, çalışmaya teşvik edip motivasyonumu artıran ve her daim maddi ve manevi yardımını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE hocama teşekkürü borç bilirim. Ayrıca tezimi okuyarak fikir ve eleştirileriyle çalışmamamızın olgunlaşmasına katkıda bulunan Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU, Prof. Dr. Şadi EREN, Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU ve Doç. Dr. Hasan YILMAZ hocalarımla tezimin teknik anlamda düzenlenmesine yardımcı olan Kerim YILMAZ'a teşekkürlerimi sunuyorum. Yine bu zaman zarfında birçok zahmete katlanan ve bana destek olan aileme şükranlarımı arz ederim.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Eğitim, ister kendiliğinden ister metodlu bir şekilde olsun insanın çocukluğundan ölümüne kadar devam etmekte ve karşılıklı kurulan ilişkiyle etkilenme veya etkileme, öğrenme veya öğretme şeklinde insanın kişiliğini oluşturma süreci şeklinde kendini göstermektedir. Eğitim, bir etkilenme veya etkileme, öğrenme veya öğretme şeklinde kişiliği oluşturma süreci olduğuna göre; iyi şeylere teşvik etmek, olumlu davranışları sevdirmek, doğru olan şeylerin yapılmasını sağlamak için çeşitli metodlar kullanılır. Aynı şekilde uyarmak ve bir şeyden sakındırmak için de çeşitli yöntemler kullanılır.

İnsanın zayıf taraflarını, şeytanın ve nefsinin onu devamlı olarak yanıltacağını bilen Allah (c.c.) onu sürekli uyarmıştır. Ayrıca insanı güzel davranışlara yönlendirmek içinde iyiliğe teşvik etmiştir. Bizi yaratan ve bizi her şeyimizle en iyi tanıyan Allah olduğuna göre O'nun kitabının ve O'nun güzel Resul'ünün sünnetinin biz Müslümanların eğitiminde önemi yadsınamaz.

İnsanın şahsiyetini, eğitim kadar istenilen yönde değiştirebilecek bir etken daha yoktur. Bu nedenle Kur'an ilk olarak "oku" emriyle inmeye başlamıştır.¹ Kur'an'ın ilk inen beş âyeti, İslam'da eğitimin temel unsur olduğunu ve eğitimin etkisini vurgular. İnsanın eğitime olan ihtiyacı, gözün ışığa, kulağın sese olan ihtiyacı gibidir.

Bilim adamlarının terbiye (eğitim) konusunda "Beşer ancak terbiyeyle insan olabilir" veya "Müslümanların ahlakı terbiyelerindedir" gibi ifadeleri terbiyenin önemini ortaya koymaktadır.² Terbiye konusunda Kur'an'ı hayatına uygulayan ve cahiliyede şirk toplumunu tevhit toplumuna dönüştüren Muhammed (s.a.s), Allah'ın terbiye mektebinde bir örnektir.

Bu yüzden bu tezin konusu "eğitim açısından Kur'an'da tebşir ve inzar"dır". Tebşir ve inzar Kuran-ı Kerim'de peygamberlerin göndermelerinin hedeflerinden biri olarak sayılmıştır. Bu yüzden tebşir ve inzar, Kuran-ı Kerim'in deyişiyle peygamberlerin eğitim metodu olarak kullandığı iki önemli ve etkili vesiledir. Çünkü onların hepsinin amaçları

¹ Alak, 96: 1-5.

² Ali Asğer Kuşa, *Tarih-i Ta'lim ve Terbiyet*, Danışkah-ı Tebriz, Tebriz H. Ş. 1366, 7

tevhit mücadelesi bağlamında birdir. Kur'an'ın bu müjde ve korkutmayla ilgili haberleri vahyin muhatapları için bir eğitim aracıdır.

Çalışmamız üç bölüm ve sonuç şeklinde planlanmıştır. Birinci bölümde ilk olarak insanın yaratılış amacı üzerinde durulacaktır. Bununla birlikte peygamberlerin gönderilme hedefleri belirlenmeye çalışılacaktır. Ayrıca İslam dininde eğitimin yeri ve eğitimin hedeflerinin yanında Kur'an'a göre insan terbiyesinin imkânı, insanın karakter eğitiminin metodları gibi konular çeşitli yönlerden incelenmeye çalışılacaktır. Bunun yanında sünnette eğitimin nasıl yapıldığı da kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

İkinci bölümde Kur'an'da geçen tebşir ve inzar kelimelerinin kavramsal çerçevesi belirlenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda bu kelimelerin sözlük anlamları üzerinde durulup Kur'an'da kullanımları çeşitli yönden değerlendirilmeye çalışılacaktır. Kur'an'da tebşir kelimesi incelenirken tebşir anlamı ifade eden kelimeler, tebşirin çeşitleri, müjdeci olarak bildirilenler ve müjdelenenler hakkında bilgi verilecektir. Inzar kelimesi incelenirken ise inzar karşısında insanların tutumları, inzarın basamakları ve anlam alanı üzerinde durulacaktır. Ayrıca eğitimde Peygamberlerin kullandığı müjde ve uyarı örnekleri hakkında bilgi verilecektir.

Üçüncü bölümde ise Kur'an'da tebşir ve inzarın anlam alanına giren ve bu kelimelerle yakın anlamda kullanılan terğib ve terhib, mükâfat ve ceza kelimeleri üzerinde durulacak ve bu kelimeler eğitim açısından çeşitli yönlerden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Sonuç bölümünde ise ulaşılan bulgulara ve değerlendirmelere yer verilmeye çalışılacaktır.

İnsan eğitiminde ceza ve mükâfatın önemli roller üstlendiği söylenebilir. Kur'an'ın da insanı dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmak için eğittiğini ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda Kur'an insanı dünya ve ahiret mutluluğuna erdirmek için bazen müjde vermiş bazen de korkutmuştur. Bundan dolayı çalışmanın amacı Kur'an'da kullanılan tebşir ve inzar kelimelerinin İslam eğitim sistemindeki yerini ve önemini ortaya koymaya çalışmaktır.

Bunu alt başlıklar altında ifade edecek olursak amacımız:

1. Kur'an'a göre insanın yaratılma amacının ve terbiyesinin hedefleri nedir?

2. Kur'an'daki Tebşir ve İnzar kelimelerinin anlam alanları nedir? ve islam eğitimi açısından ne ifade etmektedir?
3. Kur'an'da Tebşir ve İnzar kelimelerinin anlam alanına giren kelimeler nelerdir? Ve bunlar eğitim açısından ne ifade etmektedir? gibi sorulara cevap araamaya çalışmaktır.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KAYNAKLARI

Hayatımızda gerek ailede, gerek din eğitiminde mükâfat ve ceza yöntemine sıklıkla başvurulduğuna şahit olmaktayız. İnsana verilen mükâfat ve ceza bireylerin dini tutum ve davranışları üzerindeki olumlu ve olumsuz etki edebilmektedir.³ Kur'an da insanların sırat-ı müstakime (doğru yola) davet ederken zaman zaman mükâfat ve ceza yöntemine başvurmuştur. Kur'an'daki mükâfat ve ceza yöntemlerinden biri de peygamberlerin tebliğ sırasında çokça kullandığı tebşir ve inzar yöntemidir.⁴ Bu çalışma tebşir ve inzar metodunun bireylerin davranışları üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışması açısından önemlidir.

Ayrıca yapılan araştırmalarda “eğitim açısından Kur'an'da tebşir ve inzar” hakkında doğrudan bir çalışmaya ulaşılamamış olması da bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Ancak Tefsir bilim dalında Bilal Temiz tarafından hazırlanan “Kur'an'da Tebşir ve İnzar Kavramları” isimli yüksek lisans tezi⁵ konunun kavramsal çerçevesi ile ilgilidir. Kelam bilim dalında Cafer Kaysıcı tarafından hazırlanan ve kitap olarak basılan “Kur'an'a göre mükâfat ve ceza”⁶ isimli doktora tezi ile Mehmet Emin Ay tarafından hazırlanan ve daha sonra kitap olarak basılan “Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza” isimli doktora tezi⁷ de konumuzla yakından ilgilidir. Çalışmamızda yer yer bu kaynaklardan da istifade etmeye çalışarak atıfta bulunacağız.

Çalışmamızda tebşir ve inzar kelimelerinin sözlükler ve tefsirler yardımıyla detaylı bir şekilde incelenerek eğitim alanında yapılan çalışmalardan da istifade edilerek

³ İrade Hümbetova, *Dini Tutum ve Davranışların Oluşumunda Mükâfat ve Cezanın Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, 147.

⁴ Bakara, 2: 119; İsrâ 17: 105; Furkan 25: 56; Fussilet 41: 4; Fetih 48: 8; Saff 61: 6.

⁵ Bilal Temiz, *Kur'an-ı Kerim'de Tebşir ve İnzar Kavramları*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1990.

⁶ Cafer Kaysıcı, *Kur'an'da Mükâfat ve Ceza*, Hüner Yayınevi, Konya 2006.

⁷ Mehmet Emin Ay, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1993.

Kur'an'da kullanılan tebsir ve inzar kelimelerinin islam eğitim sistemindeki yerini ve önemini ortaya koymaya çalışacak olmamız bu tezi diğer çalışmalardan ayırmaktadır.

Çalışmamızda konumuzla ilgili genellikle Türkçe olarak din eğitimi ve tefsir alanında yapılan çalışmalardan yararlanılacaktır. Arapça olarak klasik tefsirlerden istifade edilecektir. Bunun yanında İranda yazılan tefsirler ve din eğitimi alanında yapılan çalışmalardan da istifade edilecektir. Bunlara ek olarak yabancıların yaptığı çalışmalara da atıfta bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE İNSANIN YARATILIŞ AMACI VE EĞİTİMİ

Bu bölümde Kur'an'a göre insanın yaratılış amacı ve yaratılış amacına ulaşması açısından eğitimi üzerinde durulacaktır. Çünkü çalışmamız, insanın yaratılış amacına göre hareket etmesi açısından Kur'an'a göre eğitimi esnasında tebşir ve inzarın önemini ortaya koymayı hedeflemektedir.

1.1. İNSANIN YARATILIŞININ AMACI

Yüce Allah ister küçük ister büyük olsun evrende olan her şeyin hayat sahibi olduğunu ve kendisini tesbih ettiğini bildirmektedir.⁸ Ancak insan dışındaki varlıklar görevlerini şuarsuz olarak ve seçim hakkı olmadan yerine getirmektedir. Evrenin odak varlığı olan insan ise kendisine verilen ilahi emaneti yüklenerek sorumluluk altına girmiştir.⁹

Tüm insanların kendisine mutlaka sorduğu, düşünürler ve yazarların değişik cevaplar verdikleri en önemli soru “İnsanın yaratılışının ve bu dünyaya gönderilmesinin hedefi nedir?” sorusudur.

Yüce Allah Kur'an'da yaratılıştaki en önemli ve en üstün varlık olan ve tüm yeryüzü ve gökyüzündeki her şeyi onun için yaratmış olduğu¹⁰ mahlûkun yaratılış hedefini kendisi açıklamıştır.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.”¹¹

Bu ayeti dikkate alarak şu sonuçları çıkarabiliriz.

1- Allah'ın bazı işleri vasıta kabul eder. Peygamberleri ve ilahi kitapları göndermesi, meleklerin vasıta olduğu yer ve gök azap ve belaları gibi şeyleri örnek olarak

⁸ A'raf, 7: 206; Ra'd, 13: 13-15; İsrâ, 17: 44; Enbiya, 21: 19-20; Nur, 24: 41; Zümer, 39: 75; Mü'min, 40: 7. Fussilet, 41: 38; Şura, 42: 5; Hadid, 57: 1; Haşr, 59: 1, 24; Saf 61: 1; Cuma, 62: 1; Teğabun, 64: 1.

⁹ Ahzab 33: 72; Ayrıntılı bilgi için Bkz., Şehmus Demir, “İnsanları ve Cinleri Ancak Bana İbadet Etsinler Diye Yarattım Ayetinin Anlam ve Yorumu Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2001, 352.

¹⁰ Bkz., Bakara 2: 29, 164; Nahl, 16: 5-16. 80-81; Zuhuf, 43: 12-13.

¹¹ Zariyat 51: 56.

vermek mümkündür. Ama hilkatten kasıt sadece kudret sahibi olan Allah'a ait olan iştir. Kimsenin bu konuda Allah'a vasıta ya da ortaklığı yoktur. Bundan dolayı ben yarattım demektedir.

2- "İbadet etsinler diye" cümlesinden yaratılışın hedefsiz olmadığını ve ondan hedefi sadece ibadet olduğu anlaşılmaktadır. Burada hedef yaratılmış olan cin ve insanların Allah'a ibadet etmeleridir. Hedef Allah'ın mabut olması değildir. Çünkü "bana ibadet etsinler" diye buyurmuştur. "Ben ibadet edileyim" cümlesi kullanılmamıştır. Ya da "ben onların mabudu olayım" cümlesi kullanılmamıştır. Yani cinlerin ve insanların ibadet etmesi hedeftir, Allah'ın mabut olması değil. Çünkü Halık ve Gani olan Allah'ın ibadete ihtiyacı yoktur.¹²

Burada "Acaba Allah'ın kullarının ibadetine ihtiyacı mı vardı ki insanın yaratılmasıyla bu ihtiyaç giderilmiş olsun?" sorusu akla gelebilir. Ancak Allah, diğer ayetlerde kullarına ihtiyacının olmadığını bildirmektedir.

مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ

"Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyumalarını da istemiyorum. Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır."¹³

Allah'ın zati olarak kâmil ve her şeyden gani olduğunu bildiğimizden dolayı bu hedefi onun dışında aramak gerekir. Yani mahlûkatına dönen bir hedefi olması gerekir. Bu da Allaha kullukla kulun daha fazla sevaba ermesidir.¹⁴

Allame Tabatabai bu ayet için şöyle diyor:

Normal hayatta birisi bir şey yapıyorsa, maksadı tekâmül ve kendi ihtiyacını gidermek içindir. Oysaki Allah'ın hiçbir açıdan eksigi ya da ihtiyacı yoktur. Bundan dolayı da ihtiyaç ya da eksigini giderecek bir vesileye de ihtiyacı yoktur.

Bundan dolayı da şöyle bir netice alıyoruz: Allah'ın yaptığı işlerde bir hedefi, fayda ve amacı vardır ama kendi zatına dönen bir fayda değil, muhatabına ulaşan bir faydadır.¹⁵

¹² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1979, VI, 4546

¹³ Zariyat, 51: 57, 58.

¹⁴ Yazır, VI, 4547.

¹⁵ Tabatabai, Muhammed Hüseyin, *el Mizân fi Tefsiri'l-Kur'an*, I-XX, XXIII. Baskı, Müesseset-i İsmailiyyan, Kum, H. Ş. 1380, XX, 579.

Burada diyoruz ki; Allah insanı yarattı ki ona mükâfat versin. Sevap ve mükâfatın da insana döndüğü açıktır. Bu mükâfattan faydalanan insandır, Allah'ın kendisi değil. Çünkü Allah'ın buna ihtiyacı yoktur. İnsanı mükâfatlandırmak için yarattı ve mükâfat vermek istedi. Çünkü O Allah'tır.¹⁶

Mükâfat Allah'ın fiilinin kemalidir, fiilin faili olan Allah için değil. Demek ki ibadet insanın yaratılışının amacıdır ve insanın kendisine dönen bir kemaldır. İbadet hedeftir ve ibadetin devamında gelen rahmet ve mağfiret de hedeftir. Eğer ibadette de ibadet ve ihlas neticesinde ulaşılan marifet gibi bir hedef gözetilirse hedef daha da yücelmektedir ve ibadet vasat bir hedef olmuş olur.¹⁷

Daha kapsamlı bir netice almak için bu ayeti, insanın yaratılışını konu etmiş olan diğer ayetlerle birlikte ele alalım.

Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılışı hakkında değişik ayetlerde bahsedilmiştir:

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

“O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır.”¹⁸

Burada Allah'ü Teâla insanları imtihan etmeyi, yaratılışın bir hedefi olarak zikretmektedir.

Başka bir ayette ise Yüce Allah şöyle buyuruyor:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا

“Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Ferman bunlar arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.”¹⁹

Burada Allah'ın gücü ve kudretini bilmemiz yerin ve göğün ve içinde bulunanların yaratılmasındaki hedef olarak buyurulmaktadır.

Başka bir ayette ise şöyle buyurulmaktadır:

¹⁶ A'rafi, Alirıza, *Hedef ez Terbiye*, H. Ş. 1386, Tahran, 4-8.

¹⁷ Tabatabai, XX, 579.

¹⁸ Mulk, 68: 2.

¹⁹ Talak, 65: 12.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَرَالُونَ مُخْتَلِفِينَ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ

“Rabbin dileyseydi bütün insanları bir tek millet yapardı. (Fakat) onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri müstesnadır. Zaten Rabbin onları bunun için yarattı.”²⁰

Bu ayete göre ilahi rahmet, yaratılıştaki hedeftir.

Ama üzerinde konuştuğumuz ayet sadece kulluk ve ibadete vurgu yapmaktadır. Bunu da net bir şekilde cinlerin ve insanların yaratılış hedefi olarak ifade etmektedir.

Bu ayetler ve benzerlerinin üzerinde düşündüğümüzde aralarında bir tezaadın ya da görüş farklılığının olmadığını görürüz. Hakikatte bazı hedefler hazırlık, bazıları nihayet ve bazıları ise neticedir.²¹

Asıl hedef ise ubudiyet yani kul olmaktır. İlim ve sınav ubudiyet yolunda karşımıza çıkan noktalardır. Bu ubudiyetin neticesinde de ilahi rahmet vardır.

Biz hepimiz Allah’a ibadet etmek için yaratıldık. Ama önemli olan ibadetin hakikatinin ne olduğunu bilmemizdir. Burada acaba rükû, secde, kıyam, namaz ve oruç gibi ibadetler mi kastedilmektedir? Yoksa bunların üzerinde bir hakikat mi vardır? Elbette ki bu ibadetlerin görüntüsünün de önem ve ehemmiyeti vardır. Ancak burada kastedilen sadece bu mudur?

Bu sorunun cevabını bulmak için “Abd” (kul) ve “Ubudiyet” kelimeleri üzerinde durmalıyız.

Abd, Arap edebiyatına göre baştan aşağı efendisine bağlı olan insana denilmektedir. İradesi sahibinin iradesi, isteği sahibinin isteğidir. Efendisi karşısında hiçbir şeye sahip değildir ve ona itaati hiçbir zaman ihmal etmez.

Başka bir tabirle ubudiyet, mabut karşısında huşunun en üst derecesini sergilemektir. Buna göre de sadece nimetleri vermede ve ikramda en nihai dereceyi gösterenden başkası mabudiyete layık değildir. Bu da âlemlerin rabbi olan Allah’ın kendisidir.²²

²⁰ Hud, 12: 118-119.

²¹ A’rafî, *Hedef ez Terbiye*, 4-8.

²² Mekarim şirazi, Nasir, *Tefsir-i Numune*, I-XXVII, Tahran H. Ş. 1386, XXII, 398-400.

Bunun için ubudiyet insanın tekâmülünün en üst derecesi ve Allah’a en yakın olduğu derecedir.

Ubudiyet, Allah’ın zât-ı pâk’ı karşısında nihai teslimiyettir.

Ubudiyet, tüm konularda kayıtsız ve şartsız itaattir.

Tam ubudiyet insanın hakiki mabut ve mutlak kemal olan Allah’tan başkasını düşünmemesi ve onun yolu dışında adım atmaması, O’ndan başkasını ve hatta kendisini unutmamasıdır.²³

İnsanın yaratılışının amacı ile peygamberlerin gönderilmesinin amacı birdir. Çünkü insanın yaratılış amacı Allah’a kulluktur. Peygamberlerin gönderilmesinin ana hedefi de Allaha kulluğa çağırmaktır. Tebşir ve inzar bu amaçla bir yoldadır. En’am suresinin 48. ayetinde bu konu şöyle ifade edilir:

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ

“Biz peygamberleri ancak (rahmetimizin) ve (azabımızın) müjdelejicileri olarak göndeririz.”

Nuh suresinin ilk ayetlerine ise şöyle geçer.

إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِن قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Muhakkak ki Biz, Hz. Nuh’u kendi kavmine: “Kavmini onlara, elîm azap gelmeden önce uyar.” diye (resûl olarak) gönderdik.”²⁴

قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

“Dedi ki Ey kavmim haberiniz olsun ben size açık bir uyarıcıyım.”²⁵

أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا

“Şöyle ki Allaha kulluk edin ve ondan korkun ve bana itaat edin.”²⁶

²³ Mekarim şirazi, *Tefsir-i Numune*, XXII, 398-400.

²⁴ Nuh, 71: 1.

²⁵ Nuh, 71: 2.

²⁶ Nuh, 71: 3.

Bu ayetlerden anlıyoruz ki peygamberlerin gönderilmesinin ve insanları uyarmasının ana hedefi insanın Allah'a (c.c.) kulluk ve itaat etmesidir. Bundan dolayı burada peygamberlerin gönderilme hedeflerini Kur'an çerçevesinde incelemek istiyoruz.

1.2. PEYGAMBERLERİN GÖNDERİLMESİNİN HEDEFLERİ

Kulların Allaha itaatinin tam manasıyla gerçekleşmesi için Peygamberlerin gönderilmesinin hedefi ve felsefesi bilinmelidir. Peyâm-i Kur'an tefsirinin sahibi peygamberlerin gönderilmesinin bazı hedeflerini şöyle ifade etmektedir.

1. Eğitim (Terbiye)
2. Tebşir ve inzar
3. Adalet
4. İnkârcıların bahanelerini ortadan kaldırmak
5. Anlaşmazlığı bitirmek
6. Zulmetlerden kurtulmak
7. İnsanların özgürlüğü
8. İnsani yaşamak için davet etmek²⁷

Peygamberin gönderilme hedefini özet olarak zikrettikten sonra bunları ayrıntılı bir şekilde açıklamak istiyoruz.

1.2.1. Eğitim (Terbiye)

Eğitimin konusu, temelde insanın ruhu ve nefsidir. Gerçi bedensel eğitimi de göz ardı etmemek gerekir. Eğitim imkânı konusunda ise tüm eğitim ve öğretim uzmanlarının tamamına yakını bunu kabul ettiklerini söyleyebiliriz. Hatta bu düşüncenin karşısında görünen Eş'âri ve cebir mektebi, amelde insanın gelişme, kemal ve saadeti yolunda daha iyi ve sahih eğitimi sağlayacak tavsiyeler vermektedirler. Eğitimin en önemli bölümü ise hedefidir. Eğitimcilerin tüm çaba ve programları bunun üzerine olmalıdır. Hedefi olmayan bir iş istenilen neticeye ulaşamayacaktır. Hedef, motivasyon oluşturur ve

²⁷ A'rafî, Hedef ez Terbiye, 9-12.

öğretmen ve öğrenciye yolu gösterir. Bunun için de insanın yaratıcısının, insanı yaratmaktaki hedefi nedir ona bakmalıyız.

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

“O dur ki ümmiler içinde kendilerinden bir resul gönderdi. Üzerlerine onun ayetlerini okuyor ve onları temize çıkarıp parlatıyor. Kendilerine kitap ve hikmet öğretiyor. Hâlbuki bundan evvel açık bir sapıklık içindeydiler.”²⁸

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Ey bizim Rabbimiz, bir de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönder ki, onlara senin âyetlerini tilavet eylesin, kendilerine kitabı ve hikmeti öğretsin, içlerini ve dışlarını tertemiz yapıp onları pâk eylesin. Hiç şüphesiz Azîz sensin, hikmet sahibi Sensin.”²⁹

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

“Nitekim içinizden size bir peygamber gönderdik. O size âyetlerimizi okuyor, sizi temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor. Size bilmediğiniz şeyleri öğretiyor.”³⁰

Bu ayetlerden peygamberlerin gönderildiği topluma Allah’ın kitabını öğrettiği ve onlara Allah’a daha iyi nasıl kul olunacağını öğrettiği ortaya çıkmaktadır. Bundan da peygamberlerin gönderildiği toplumu Allah’ın uyarılarını merkeze alarak bir eğitim sürecinden geçirdiği anlaşılmaktadır.

1.2.2. Tebşir ve İnzar

İnsanın hakiki öğreticileri olan ve onları Allah’a kulluğa çağıran peygamberlerin araçlarından birisi müjdeleme ve korkutmadır. Peygamberler bu araçlardan faydalanarak doğru yolda ve Allah’ın tayin etmiş olduğu hedef doğrultusunda hareket eden fertleri teşvik ederler. Daha emin adımlarla yollarını kat etsinler diye onları müjdelerler. Yollarını şaşırılmış olan, kendilerini helak ve bedbahtlığa götürecek olan karanlıklarda

²⁸ Cuma, 62: 2.

²⁹ Bakara, 2: 129.

³⁰ Bakara, 2: 151.

takılıp kalmış olanları uyandırınlar ve o yoldan dönmelerini sağlasınlar diye de onları korkutmaktadırlar.

“Doğrusu biz seni Hak (Kur'an) ile müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik.”³¹

Müjdeleme ve korkutma, teşvik ve tehdit, eğitim ve toplumsal hareketlerin motivasyon vesilesidir. İnsanın iyi şeyler yapmak için teşvik edilmesi ve kötü işler karşısında ise cezalandırılması gerekir. Bunu yaptığı takdirde iyi şeyleri yapmak için daha istekli ve kötü şeylerden uzaklaşmak için de daha güçlü olacaktır.

Tebşir, müjde vermek manasında ve teşvik konumundandır. Örnek olarak evladınıza bir şey yaptırmak isterseniz iki yoldan birisini ya da her ikisini de seçersiniz. Birinci yol teşvik etmedir. Okula gitmesi gereken çocuğu teşvik edersiniz. Ona okulun faydalarını, okuması neticesinde neler başarabileceğini, neler elde edeceğini anlatırsınız ki bu işe isteği artsın. O işi yapmak için daha meyilli olsun.

İkinci yol ise, okula gitmemesi takdirinde karşılaşıacağı olumsuz şeyleri kendisine söylersiniz. Okuma yazma öğrenemeyecek ve neticesinde zor bir hayatı olacaktır. Böyle de olunca o olumsuz şeylerden çekinen çocuk okula severek gidecektir.

Teşvik ve tebşir, çocuğu önden çekmektir. Onun isteğini artırmaktır. Korkutmak ise ona tehlikeleri bildirip arkadan itmektir. Bundan dolayı da tebşire kaid (önden çeken) ve inzara ise (saik) derler. Kaid atı önden çeken ve saik ise atı arkadan sürendir.

Tebşir önden çekmekte ve inzara iteklemektedir. İkisi de aslında aynı şeyi yapmaktadır.³²

Bu açıklamalardan iki noktanın ikisi de insan için gerekli olduğu, tebşir ve inzara'nın hiç birisinin tek başına yeterli olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Kur'an da aynı şekilde hem tebşirden ve hem de inzardan faydalanmaktadır. Davette bu iki noktanın yan yana olması gerekmektedir. Mübelliğ eğer sadece bir noktaya

³¹ Bakara, 2: 119.

³² A'rafı, *Hedef ez Terbiye* 12-15.

değirir ve diğeriini unutursa hata ve yanlış yapar. Ama elbette ki tebşirin inzardan daha öncelikli olduğu bir gerçektir ve Kur'an da ayetlerde önce tebşiri getirmektedir.³³

مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا - بَشِيرًا وَنَذِيرًا

Sadece teşvik bir ferdin ya da toplumun tekâmülü için yeterli değildir. Çünkü bu durumda insan günah işlemenin kendisine bir tehlikesinin olmayacağına emin olacaktır.

Örnek olarak, Mesih'in (a.s) şu dönemdeki takipçilerinin “feda” denen bir şeye inandıklarını görmekteyiz. Hz. İsa'nın (a.s) onların günahlarına feda olduğuna inanmaktadırlar. Bazen önderleri Cennet senetleri onlara satmaktalar. Bazen günahlarını Allah adına bağışlarlar. Böyle bir toplumun çok kolay bir şekilde günaha düşmeleri doğaldır.

Kutsal kitabın “Kamus”unda şöyle okuruz: “Feda, Mesih'in değerli kanının kefaretime işaret etmektedir ki bizim hepimizin günahları onun üzerine konuldu. Günahlarımızı bedeniyle haça gerilerek tahammül etti.”³⁴

Kesinlikle bu yanlış inanış insanları günaha karşı daha cesur edecektir.

Sözün özü şu ki, tekâmül ve eğitim için, teşvikin çocuklar ya da büyükler için olsun yeterli olduğunu ve cezalandırma ve tehdidi tamamıyla kaldırmanın gerekli olduğunu düşünenler hata yapmaktadırlar. Eğitimin temelini de korku ve tehdit üzerine kuranlar ve teşvik bölümünü unutmuş olanlar da hata ve yanlış içerisindedirler.

Bu iki grup da insanı tanımakta yanlış yapmaktadırlar. Çünkü insanın korku ve ümitten oluşan bir yapısının olduğunu unutmaktadırlar. Kendini sevmek, yaşamı sevmek, yok olmaktan korkmak fayda ve zararın toplamındandır. İnsanın ruhunun boyutlarını bu iki şıkkın oluşturmuş olduğu insanın, eğitim temelini sadece bunlardan birisinin üzerine oturtulması doğru mudur?

Özellikle bu ikisinin arasının mutedil olması gereklidir. Teşvik ve ümit haddinden aşarsa, cesaret ve gaflete sebep olur. Korku ve uyarı gerektiğinden fazla olursa neticesi ümitsizlik ve karamsarlık olur ve aşk ve hareketin ateşlerini söndürür.

³³ Kur'an'dan örnekler için Bkz., İsra 17: 105; Furkan 25: 56; Fussilet 41: 4; Fetih 48: 8; Saff 61: 6; Ayrıntılı Bilgi için Bkz., A'rafı, *Hedef ez Terbiye* 12-15.

³⁴ Kutsal kitabın kamusundan naklen, Mekarim Şirazi, Nasir, *Tefsir-i Numune*, I, 484-487

Bundan dolayı da Kur'an ayetlerinde “Nezir, Beşir” ya da korkutma ve müjdeleme yan yana zikredilmektedir. Hatta bazen üzerinde konuştuğumuz ayette olduğu gibi müjde korkutmadan önce zikredilmiştir:

بَشِيرًا وَنَذِيرًا

“Müjdeleyici ve korkutucu.”³⁵

Bazen de korkutmak müjdelemekten önce gelmiştir:

إِن أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“Ben sadece inanan bir kavim için bir korkutucu ve müjdeleyiciyim.”³⁶

Gerçi birçok ayette müjdelemek önde zikredilmiştir bunun nedeni de Allah'ın rahmetinin gazabından önde olmasıdır.³⁷

Cafer Subhani, Furkan suresinin 56. ayetinin tefsirinde şöyle diyor:

Kur'an tüm semavi peygamberleri müjdeleyici ve korkutucu sıfatlarıyla tanıtmaktadır. Örnek olarak:

فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ

“Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi.”³⁸

Allah, insanları müjdelesinler ve günahın kötü sonuçlarından dolayı korkutsunlar diye Peygamberleri gönderdi.³⁹

Birçok ayette Peygamberimizi “Beşir, Mübeşşir ve Nezir” olarak tanıtmakta⁴⁰ ve konumuz olan ayette şöyle buyurmaktadır:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

“Biz seni ancak müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik.”⁴¹

Burada iki noktayı zikretmek gerekir:

³⁵ Bakara, 1: 119.

³⁶ Araf, 8: 188.

³⁷ Mekarim Şirazi, Nasir, *Tefsir-i Numune*, I, 484-487.

³⁸ Bakara, 2: 213.

³⁹ Cafer Subhani, *Simay-i İnsanı Kamil der Kur'an(Tefsir-i Sureyi Furkan)*, Tebliğatı İslami, Tahran H. Ş. 1380, 198-201.

⁴⁰ Furkan, 25: 56.

⁴¹ Furkan, 25: 56.

1- Mesih'in dinini muhabbet ve kendisini de müjdeleyici ve müjde elçisi olarak bilen Hristiyanların aksine, sadece sevgi, toplumu ve kâmil insanı yetiştiren etken değildir. Sevgi ehli olmak yerine hedef ehli olmamız gerekir. Bir gün toplumun maslahatı icap ederse şiddet, öfke, korku ve uyarıdan da faydalanmak gerekir.

Öfke yerine sevginin geçmesi toplumun dağılmasına ve emniyetsizliğe sebep olur. Halkın malına ve namusuna cesaret edenlerin mutlaka cezalandırılması gerekir. Katilin yüzüne gülmek, zina edeni ve hırsızın özgür bırakmak, toplum içerisinde cinayetlerin artmasına sebep olur.

Boş zamanlarını günahlarla dolu mekânlarda harcayan öğrenci, sezon sonu sınavlarından başarıyla çıkamaz ve hiçbir uyarıyı da dikkate almaz ise böyle bir öğrencinin cezalandırılması gerekmektedir. Tam tersine böyle bir öğrenci sınıftan geçirilecek olursa diğer öğrencilerdeki okuma ruhunu öldürecek ve haklarının zayi olmasına sebep olacaktır. Böyle bir hareket öğrencinin kendisine de zararlı olacaktır. Ders okumadan ilerlemesi neticesinde ileride toplumdan atılacak ve başarısızlıklarla karşılaşacaktır. Böyle durumlarda cezalandırmak öğretmenin topluma ve hatta öğrencinin kendisine yapmış olduğu bir iyilik olacaktır. Görüntüde öfke ve cezalandırma vardır, ama batınında sevgi ve şefkat bulundurmaktadır.

2- Bizim amellerimizin neticesinde bizi bekleyen cezalar iki çeşittir:

Bazen kanunlaştırılmış cezalardır; tutuklanma, hapis, para cezası vs...

Bazen de amellerimizin etkisi olan cezalardır. Buna örnek olarak uyuşturucu madde bağımlılığı verilebilir. İnsanın sağlığını tehlikeye atmakta ve çeşitli hastalıkları beraberinde getirmektedir.

Öğreticinin bu iki ceza şeklini de öğrencisine iyi bir şekilde açıklaması ve öğretmesi gereklidir.

Mukaddes İslam dininde cezanın iki türü de bulunmaktadır. Hırsızın elinin kesilmesi, içki içenin kırbaçlanması gibi cezaların yanında amellerimizin neticesinde oluşan ve önümüze çıkacak olan olumsuz etkiler de bulunmaktadır.

Bu noktanın aynısı mükâfatta da vardır. Çünkü mükâfat da iki çeşittir. Kararlaştırılmış teşrii mükâfatlar gibi, tekvini mükâfatlarda vardır. Cezalandırma konusuyla mukayese edildiğinde her iki çeşit de anlaşılmaktadır.

Kur'an'ın açık buyurduğuna göre Peygamberler hem mübeşşir (müjdeleyici) ve hem korkutucudurlar. Bu şekilde insanı kötü amelleri neticesinde her iki cihanda karşılaşacakları tekvini neticeler konusunda uyarmakta ve korkutmaktadırlar.

Bu açıklamadan anlaşılıyor ki Allah'tan korkmaktan maksat kanunlara karşı gelmek neticesinde insanın hayatında oluşacak olan kötü neticelerden korkmaktır.

Hz. Ali (r.a) sözlerinde şu noktayı tavsiye ederek buyurur:

...وَلَا يَخَافَنَّ إِلَّا ذَنْبَهُ

“...ve günahınızdan başka şeyden korkmayın.”⁴²

Allah rahmetin mazharı olduğundan ona şöyle dua ediyoruz:

يَا مَنْ وَسِعَتْ رَحْمَتُهُ كُلَّ شَيْءٍ

“Ey rahmeti her şeyi kapsayan!”⁴³

Hidayet ve eğitim için sadece eğiticinin çabası yeterli değildir. Muhatabın da potansiyelinin olması şarttır.

وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

“Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla (Kur'an ile) uyar. Onlar için Rablerinden başka ne bir dost, ne de bir aracı vardır; belki sakınırlar.”⁴⁴

Bir önceki ayette “görenlerle görmeyenler bir değildir”⁴⁵ diye buyurmuştu. Devamındaki bu ayette Peygamber efendimize Kur'an vesilesiyle Kıyamet'ten korkanları korkutup uyarması emredilmektedir. Yani onların göz ve kalpleri o kadar açıktır ki hesap ve kitabın olmasına ihtimal vermektedirler. Bu ihtimal ve mesuliyetten korkma nedeniyle kabul etme potansiyeline sahiptirler.

وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ

⁴² Sübhani Cafer, 201.

⁴³ Bu dua Cevşeni Kebirde geçmektedir.

⁴⁴ Enam, 6: 51.

⁴⁵ Enam, 6: 50.

“Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla (Kur'an ile) uyar.”⁴⁶

Bir toplumun hidayet ve yetişmesi için sadece liyakatli bir lider ve kapsamlı kanunlar yeterli değildir. Fertlerin kendisinde de o potansiyelin olması gerekir. Yol bulmak için sadece güneşin ışığı yeterli olmayıp, gören gözlere de sahip olmanın gerektiği gibi. Ekilen şeylerin verim vermesi için ekilen toprağın da gerekli özelliklere sahip olması gerekmektedir.⁴⁷

Yukarıdaki konulara dayanarak, insanın yaratılışı ve peygamberlerin gönderilmesindeki hedef ve ellerindeki gereçler ve uygulamalar hakkında bahsetmenin önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü Allah yolunda ilerleme ve ona yakınlaşma yolu kendi tayin etmiş olduğu yol göstericiler ve yol haritası dışında mümkün olmayacaktır. Bunun tersi de helak olmaktan başka bir şey olmayacaktır.

قطع این مرحله بی هم‌رهی خضر مکن ظلمات است بت‌رس از خطر گمراهی

“Bu yolu kılavuzsuz gitmekten sakın / karanlıktır kork yolunu kaybetmekten.”⁴⁸

Kur'an-ı Kerim’de bazı ayetlerde tebşir ve inzar peygamberlerin göndermelerinin hedeflerinden sayılmıştır. Kur'an-ı Kerim peygamberlerin vasıflarından buyurur. Sadece inzar eğitim için tek başına yeterli ve etkili değildir, çünkü ümitsizlik getirir.⁴⁹

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَ مُنذِرِينَ

“Biz o gönderilen peygamberleri ancak rahmetimizin ve azabımızın müjdecileri olarak göndeririz.”⁵⁰

İnsanın duygusal ve ruhi yapısı öyle bir şekildedir ki yaptıkları karşısında ona mükâfat verilecek olursa, yaptığı şey kendisi için sevdiği bir şey olur, güzel bir anısı olur ve onu yeniden yapar.

Yine insanın tabiatı öyle bir şekildedir ki yaptığı bir şey sonrasında cezalandırılırsa, acı çektiğinden dolayı o işten de soğur ve onu tekrar etme düşüncesi hep bir acı anıyla birlikte olur.

⁴⁶ Enam, 6: 51.

⁴⁷ Sübhani Cafer, 198-201.

⁴⁸ Şirazi, Hafız, *Divan*, Ed., Halil Hatip, İntişarat-ı Safi Alişah, 40. Baskı, Tahran, H. Ş. 1385, 666.

⁴⁹ Mekarim Şirazi, Nasır, *Peyam-i Kur'an (Mevzui Kur'an Tefsiri)*, I-X, Kum, H. Ş. 1368, VII, 29.

⁵⁰ Kehf, 18: 56

Mükâfat ve cezalandırma, insanın davranışını değiştiren iki önemli etkidir. Eğitimdeki hedef de insanın yanlış tavırlarını silmek ve doğru davranışı ona öğretmektir. Mükâfat ve cezalandırma eğitimde kullanılan iki araçtır.

Eğitim ve öğretim tarihine baktığımızda, eğitim ve öğretim âlimleri bu iki noktayı önemli gereçler olarak bilmiş ve kullanmışlardır. Şimdiki çağda da bu iki nokta aynı şekilde değerlidir ve kullanılmaktadır. Anne ve babaların her gün evlerinde evlatlarına karşı iyi ya da kötü amelleri karşısında yapmış oldukları iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma işi mükâfat ve cezalandırmanın hep devam ettiği bir göstergesidir.

Emniyet güçlerinin uyarıları, mahkemelerdeki hâkimlerin yargılaması, insanların hapislerde tutulması, işe gitmeme neticesinde işçinin maaşının kesilmesi, askeri birliklerde derecelerin verilmesi, işçilere maaş verilmesi, sporculara madalya verilmesi, öğrencilere not verilmesi, fertlerin birbirlerini övmeleri, teşekkür etmeleri ve buna benzer şeylerin tamamı, mükâfat ve cezalandırmaya örneklerdir.

Davranışların düzelmesi ve çalışmaların verimliliği açısından teşvik etmenin etkisi davranışlar karşısında cezalandırmaktan daha fazladır. Eğitim ve öğretim dalında çalışan ya da sorumlulukları olan kimselerin genelde çoğu da mükâfat taraftarıdır.⁵¹

Bütün bu açıklamalardan rahat bir şekilde anlaşılıyor ki peygamberlerin insanları mükâfatla müjdelemesi ve azapla korkutmasındaki hedef, insanın Allah'a kulluk ve itaate geri dönmesidir.

1.2.3. Adalet

Yüce Allah'ın peygamber gönderme amaçlarından biri de kulları arasında adaletle hükmetmesidir.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

“Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve ölçüyü indirdik. Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın

⁵¹ Mekarim Şirazi, *Peygam-i Kur'an*, VII, 30.

dinine ve peygamberlerine görmeden yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür.”⁵²

Bu ayet peygamberlerin gönderilmesinin amaçlarından birinin de insanlar arasında adaletin sağlanması olduğunu göstermektedir. Adaletin sağlanması hukuki, toplumsal ve siyasal alanı, kısacası hayatın tüm alanını kapsadığını ifade etmek mümkündür.⁵³ Toplumda fertler arasında adalet sağlanır ve adalet duygusu yerleşirse o toplumda huzur olur.

1.2.4. Bahaneleri Ortadan Kaldırmak

Yüce Allah Kur'an'da verdiği mesajlarla inkârcılara hiçbir bahane bırakmamakta ve onları şu şekilde uyarmaktadır.

رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ

“Peygamberleri müjdeciler ve azap habercileri olarak gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın.”⁵⁴

Allah Teâla iman edip kendisine itaat edenlere ahirette mükâfat ile müjde vermekte; inkâr edip karşı gelenlere ise cehennem azabını hatırlatıp onları sakındırmaktadır. Böyle yapmakla inkâr edenlere ahirette hiçbir delil bırakmamaktadır. Eğer bunları bildirmeseydi inkâr edenler ahirette Allah'ın huzurunda hesap için toplandığında “Ya rabbi bunları bize bildirseydin biz bunlardan sakınırdık” gibi bir itirazda bulunabilirdi.⁵⁵

وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بَعْدَ أَنْ مَن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نُنْزَلَ وَنُحْزَى

“Eğer biz, onları bundan (peygamber veya Kur'an'dan) önce bir azab ile yok etseydik, muhakkak "Ey Rabbimiz! bize bir peygamber gönderseydin de, alçak ve rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık, olmaz mıydı?" diyeceklerdi.”⁵⁶

Yukarıdaki ayetlerden inkârcılara hem bu dünya, hem de ahiret azabı için hiçbir bahane bırakılmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü Allah onları sıratı müstakime çağıran ve

⁵² Hadid, 57: 25.

⁵³ Yazır, VII, 4756-4757.

⁵⁴ Nisa, 4: 165.

⁵⁵ Zemahşerî, el-Allâme Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmut b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzil ve Uyûnu'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, I-VI, Tah., Âdil Ahmet Abdu'l-Mevcûd, Ali Muhammet Muavvad, I. Baskı, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1998, II, 179-180; Yazır, III, 1531.

⁵⁶ Taha, 20: 134.

ahiret azabına karşı uyaran elçiler göndermiştir. Ama onlar peygamberlere uymamış ve hüsrana uğrayanlardan olmuşlardır.

1.2.5. Anlaşmazlığı Bitirmek

Allah (c.c.) Kur'an'da Peygamberlerin gönderilmelerini beşaret ve tehditle beraber söylüyor.

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ ...

“İnsanlar tek bir ümmetti. Ayrılmaları üzerine Allah, rahmetinin müjdecileri ve azabının habercileri olmak üzere peygamberler gönderdi ve beraberlerinde hak ile ilgili kitap indirdi ki, insanların, aralarında ihtilaf ettikleri şeyler hakkında hakem olsun.”⁵⁷

Bu ayet incelendiğinde peygamberlerin gönderilme hedeflerinden birinin de insanlar ihtilafa düşüklerinde peygamberlerin bu ihtilafı hakka uygun olarak ortadan kaldırmaları olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁸

1.2.6. Zulmetlerden Kurtarmak

Allah Teâla'nın Peygamber gönderme amaçlarından biri de İnsanları küfür karanlıklarından iman aydınlığına çıkarmaktır.

الرَّ كِتَابَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

“Elif, Lâm, Râ. Bu Kur'ân öyle büyük bir kitaptır ki, insanları Rablerinin izni ile karanlıklardan aydınlığa, her şeye galip ve hamde lâayık olan Allah'ın yoluna çıkarman için onu sana indirdik.”⁵⁹

İnsanlar zaman zaman hak yoldan sapmış, küfür karanlıkları içinde bocalayıp durmuştur. Allah Teâla'da onları sıratı müstakime çağırma için Peygamberler ve onlarla birlikte vahiy göndermiştir. İşte bu ayette de Hz. Peygamberin hangi milletten olursa

⁵⁷ Bakara, 2: 213.

⁵⁸ Yazır, II, 742.

⁵⁹ İbrahim, 4: 1, Ayrıca Bkz., Makarim Şirazi, *Tefsir-i Nemune*, X, 267.

olsun insanları içine düştükleri küfür karanlıklarından iman nuruna ulaştırmak için O'na Kur'an'ın indirildiğinden bahsedilmektedir.⁶⁰

1.2.7. İnsanları Özgürlüğe Kavuşturmak

Hız. Peygamber getirdiği şeriatla ümmetini daha önceki şeriatlarda bulunan ağır yüklerden kurtarmıştır.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ

“Onlar ki, o ümmî peygambere uyarlar, yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılmış bulacakları o peygambere uyup, onun izinden giderler ki, o, onlara iyiyi emreder ve onları kötülüklerden alıkoyar, temiz ve hoş şeyleri kendilerine helâl kılar, murdar ve kötü şeyleri de üzerlerine haram kılar, sırtlarından ağır yükleri indirir, üzerlerindeki bağları ve zincirleri kırar atar.”⁶¹

Bu ayette Hız. Peygamberin getirdiği şeriatla ümmetinden önceki şeriatlarda bulunan “tevbe için kendini öldürme” gibi ağır hükümleri kaldırarak ümmetinin sırtındaki yükleri kaldırmıştır.⁶² Aslında burada Peygamberlerin insanlardan küfürün ağırlığını kaldırarak ve onlardaki inkâr zincirlerini kırarak onları özgürlüğe kavuşturduğu da söylenebilir.

1.2.8. İnsani Bir Yaşam İçin Davet

Hız. Peygamber insanları gerçek manada yaşadığının farkına vardırarak ilme ve amale davet etmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ

“Ey iman edenler! Peygamber sizi, size hayat verecek şeylere davet ettiği zaman, Allah'a ve Resul'e icabet edin.”⁶³

⁶⁰ Yazır, V, 3010.

⁶¹ Araf, 7: 157.

⁶² Yazır, IV, 2300; Ayrıca Bkz., Makarim Şirazi, *Tefsir-i Nümune*, VI, 398.

⁶³ Enfal, 8: 24.

Bu ayette geçen “size hayat verecek” ibaresinden kişiyi cansız varlıklardan ve hayvanlardan ayıran seçme hürriyetiyle insanı ahirette ebedi saadete ulaştıracak ilim veya amel kastedilmiş olabilir. Hz. Peygamber bu ilmi ve ameli insanlara kurtuluş reçetesi olarak öğretmektedir. İnsanlarda bunu alsın ve yaşadığının farkına varsın.⁶⁴

1.2.9. Tezekküre Sevketmek

Yüce Allah Hz. Peygamberin Kur’an’ı insanları unuttukları kulluk bilincine sevketmek ve ondan öğüt almalarını sağlamak için tebliğ ettiğini bildiriyor.

هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذِرُوا بِهِ وَيَلْعَلُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ

“Bu Kur’ân, kendisiyle uyarılınsınlar, Allah’ın ancak bir tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye insanlara gönderilmiş bir tebliğdir.”⁶⁵

Yukarıda anlatılmaya çalışılan hedeflerin temel gayesinin özetini Nahl suresinde bulabiliriz.

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ

“Andolsun ki biz her ümmete, "Allah'a ibadet edin ve putlara tapmaktan sakının diye peygamber gönderdik.”⁶⁶

Bu ayet açık bir şekilde özet olarak bütün peygamberlerin gönderilmesinin hedefinin Allah’a kulluk olduğunu ifade etmektedir. Burada bir hadis bu ayetin manasını şu şekilde açıklamaktadır. Hz. Ali(r.a.) şöyle demiştir.

فان الله تبارك وتعالى بعث محمدا صلى الله عليه وآله بالحق ليخرج عباده من عبادة عباده إلى عبادته، و من طاعة عباده إلى طاعته و من ولاية عباده إلى ولايته، بشيراً و نذيراً و داعياً إلى الله بآذنه و سراجاً منيراً.

“Allah (c.c.) Hz. Muhammedi hak üzere gönderdi. Taki kullarını başkaların ibadetinden Allahın ibadetine davet ede ... Muhammed mübeşşir ve münzirdir.”⁶⁷

Yukarıdaki açıklamalardan peygamberlerin gönderilme hedeflerinin ortak özelliğinin insanları küfür bataklığından iman nuruna, şirkten tevhide ulaştırmak için

⁶⁴ Yazır, IV, 2386.

⁶⁵ İbrahim, 14: 52.

⁶⁶ Nahl, 16: 36.

⁶⁷ Zemani, Mustafa, *Nehcu'l-Belağa*, Tahran, H. Ş. 1375, VII, 401.

onlara Allah'ın emir ve yasaklarını bildirerek, en güzel şekilde örnek olarak onları eğitme olduğunu söylemek mümkündür.

1.3. KUR'AN'DA İNSANIN EĞİTİMİ

Kur'an inmeye başladığında ilk ayetleri şöyleydi: “Oku! Yaratan Rabbinin adıyla. İnsanı bir alaktan/embriyodan yarattı. Oku! Rabbin, en cömerttir. Kalemle öğreten. İnsana bilmediğini öğretendir. Hayır! Şüphesiz insan azgınlık ediyor. Kendisini ihtiyaçsız görmekle. Oysa dönüş Rabbinedir.”⁶⁸

Yukarıda verilen ilk inen ayetlerden anlaşıldığına göre Kur'an, insanı eğitmek için indirilmiş bir kitaptır. Yaratan rabbinin adıyla oku diyerek Rabbin tanımayan insana Rabbin tanıtır ve insana asıl eğitimcisinin Allah olduğunu hatırlatır. Başta okuma yazma olmak üzere insanın sahip olduğu tüm imkânların Allah'ın bir bağıışı olduğunu hissettiriyor. Kaleme atıfta bulunarak insana kalemle yazmayı yüce yaratıcıya borçlu olduğunu hissettiriyor. Ayrıca bu ayetler yüce Allah'ın Peygamberimizi vahiyle eğitime de işaret etmektedir.⁶⁹

Ama insanın sanki Allah'a ihtiyacı yokmuş gibi, ondan bağımsızmış gibi bir tavır takındığını söyleyerek, bu davranışının sonuç itibariyle insanın kendisine zarar vereceğini, çünkü eninde sonunda Rabbine dönüp, hesap vereceğini bildiriyor. Allah, insanı kendisinin yaptığı bir eser olarak görüyor. Tamamen kendisine ait “mükemmel bir yaratık” olarak tanımlıyor.⁷⁰ Allah'ın insanı yaratmasının belli bir gayesi vardır. Onu dünyaya göndermesinin belli bir hikmeti vardır. “Cinleri ve insanları sadece bana kulluk etsinler diye yarattım”⁷¹ Ölümü ve hayatı, hanginizin daha iyi çalışacağını denemek için yaratan O'dur”⁷² ayetleri bu gaye ve hikmeti engüzel şekilde açıklamaktadır.

Kur'an'dan öğrendiğimize göre insan, belli sorumlulukları ve misyonu olan bir varlık olarak yaratılmıştır. Onun için insan sürekli eğitimde olduğunu unutmadan Allah'ın uyarılarını dikkate alarak varlığının gayesine uygun olarak yaşamalıdır.

⁶⁸ Alak, 96: 1-8.

⁶⁹ Yazır, VIII, 5949-5952.

⁷⁰ Mu'minun, 23: 14; Ğafir, 40: 64.

⁷¹ Zariyat, 51: 56.

⁷² Mülk, 67: 2.

1.4. İNSANIN TERBİYE KONUSU

Terbiyenin konusu nefis ve insanın ruhudur. Terbiyenin önemli kısmı insanı yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, insanı yaratanın onu yaratmaktaki amacı nedir ona bakmalıyız. Peygamberler ve yol göstericiler bu zorlu yolda insanın doğru yolu bulmasına vesile olmak için Allah'ın emriyle gönderilmişlerdir.

Vesilelerden biri peygamberlerin elinde olan tebşir ve inzardır. Peygamber bu vesileyle insanların doğru yolda olanlarını müjdelemek ve bu yola teşvik etmek; karanlıklara düşmüş, doğru yoldan şaşmışlara ise sonlarının helak olacağını bildirmek ve onları yanlıştan kurtarıp doğru yola iletmek için gönderilmiştir.

Peygamberimizin terbiyesinde yaş sınırı yoktur. Eğitimin en yüksek mertebesi peygamberlerin gönderilmesiyle ve kitaplarla olmaktadır. Terbiyenin mevzusu insanın nefsidir. Nefsin terbiyesi ve tezkiyesi peygamberlerin en büyük amaçlarındandır.

Eğitim için olgu ve usve gerekiyor ve Kuran bu konuya pek çok önem vermiş. Her zaman olgular, insanların hayatlarında eğitimleri için etkilidir.

Bu nedenle Kur'an ilk olarak "namaz kıl", "ibadet et", "cihat et" vs. " emriyle inmeye başlamamıştır. Kur'an-ı Kerimin ilk inen beş âyeti, İslam'da eğitimin temel esaslarını ortaya koymuştur. Eğitim Allah'ın adıyla başlar.

“Oku, O yaratan Rabbi'nin adı ile.” O İnsanı bir kan pıhtısından yarattı! Oku, O, keremine son olmayan Rabbinindir! Kalem ile (yazmayı) öğreten de. O, insana bilmediği şeyleri öğretti.”⁷³

Bu ayetler İslam'da eğitimin nasıl olması gerektiğine dikkat çekmiştir. “Kaleme ve satırlara döktükleri (ilme) and olsun.”⁷⁴, “O'dur insana bilmediğini öğreten”⁷⁵ âyetleri kalemin dolayısıyla da ilmin gücünü ortaya koymaktadır.

Ayetlerde geçen “kalem” kelimesinin verdiği diğer bir mesaj da İnsan nerede ve hangi şartlarda bulunursa bulunsun kalemsiz bir eğitimin olamayacağıdır.

Eğitim, yani bilgi hayat; eğitimsizlik, yani cehalet ise ölümdür. Şu âyet bu gerçeği en iyi şekilde ifade etmektedir. “*Ölü iken dirilttiğimiz, insanlar arasında yürümesini*

⁷³ Alak, 96: 5- 1.

⁷⁴ Kalem, 61: 1.

⁷⁵ Alak, 96: 4.

sağlayan bir aydınlık verdiğimiz kişi, içinden çıkamayacağı karanlıklarda kalan kişi gibi olur mu hiç?”⁷⁶ Âyet, islami terbiye almamış, yani cahil birinin ölümler mesabesinde olduğunu ifade ettiği söylenebilir.

Denizlerdeki balık için su, vucut için gıda ve hava ne ise, sürekli öğrenmeye meyilli olan insan için de ilim ve eğitim odur. İnsanın ilim ve eğitime olan ihtiyacı, gözün ışığa, kulağın sese olan ihtiyacı gibidir. *“Kim bu dünyada körlük ettiyse o ahirette daha kör ve gidişçe daha şaşkındır.”⁷⁷ “Allah her kime hidâyet nasip ederse, o doğru yolu tutar; her kimi de sapıklık içinde bırakırsa, artık onlar için Allah’tan başka yardımcıları bulamazsın. Ve biz onları kıyamet günü, kör, dilsiz, sağır oldukları hâlde haşrederiz; varacakları yer cehennemdir; alevi dindikçe onlara ateşi artırırız”⁷⁸ âyetlerde geçen körlük ve cehalet, eğitimsizlik körlüğüdür. Kur’an’dan öğrendiğimize göre peygamberlerin karşı karşıya kaldıkları en büyük muhalefet, cahil ve atalarının dinine körü körüne bağlı mutaassıplardan gelmekteydi.⁷⁹*

Eğitimsizlik, cehalet ve ataları körü körüne taklit, ölüm ve körlük olduğundan taassubla birleşince sahibini geri dönülmez durumların içine atar; onu tehlikeli uçurumlara yuvarlar.

Müslüman şahsiyet sahibidir; Bu nedenle İslam âleminde görülen çalkantı, sıkıntı ve buhranların çoğunun temelinde cahillik, taassub ve materyalist eğitimin getirdiği tahribat yatmaktadır.

Özetle, dünyada hayır ve güzellik adına ne varsa sağlam; yani Rabbâni bir eğitimin neticesi olduğu gibi, isyan, günah ve suç adına da ne varsa taassub ve cehaletin (eğitimsizliğin) neticesidir. Eğitimsizliğin bir neticesi olan cehalet, musibetlerin en kötüsü, Rabbâni eğitim ve ilim de haz ve nimetlerin en güzelidir. Rabbani eğitim din olduğu gibi, din de eğitim ve ilimdir. İyi eğitim almadan ortaya çıkanlar, tarihin her döneminde insanlık için sorun olmuşlardır.

⁷⁶ En’am, 6: 122.

⁷⁷ İsrâ, 17: 72.

⁷⁸ A’raf, 7: 178-179.

⁷⁹ Bakara, 2: 170; Maide, 5: 104; Araf, 7: 28.

İlk âyetlerin ön gördüğü eğitim, yaratıcımız olan Allah'ı tanımak, ihsan ve merhamet üzerine kurulmuştur. İyi insanlar yetiştirmek için eğitimcilerin de aynı vasıflarla bezenmesi gerekmektedir.

1.5. TERBİYENİN İMKÂNI

1.5.1. Rahmet ve Eğitim

Kur'an, Rahman ve Rahim olan, âlemleri rahmetiyle düzene koyan, onları rahmetiyle sevk ve idare eden Rabbimiz tarafından gönderilen rahmet/merhamet kaynağı bir kitaptır. Rahmet; merhameti hak etmiş birine ihsanda (iyilikte) bulunma konusundaki acıma ve şefkattir.

“Rahmet”, “*merhamet edilene bağış ve lütûf gerektiren bir kalp yumuşaklığı ve merhamet duygusudur.*”⁸⁰ Bu bağlamda eğitimci, karşısında kim olursa olsun merhametli bir şekilde eğitimini devam ettirmelidir.⁸¹

1.5.2. Rab ve Eğitim

Rab kavramı sözlükte “*bir şeyi islah etme, biçime koyma, artırma, çoğaltma, inşa etme*” anlamlarına gelir.⁸² Bu anlamlardan hareketle terbiye anlamında kullanılmaktadır. “*Henüz kemale ermemiş bir şeyi derece derece daha iyi bir duruma yükselme, daha iyi hale getirme*” demektir.⁸³ Bu açıklamalardan rab kelimesinin anlamında tedricilik olduğu ortaya çıkmaktadır.

Rab keliemesi terbiye anlamında bir masdar olmasına rağmen, anlamın yoğunluğu açısından terbiye edene isim olmuştur. Bu açıdan “Rab” “yalnızca terbiye eden demek olmayıp, terbiye etmenin bir nevi yan öğeleri olan, ihsan, idaresi altına alma, yol gösterme, üstün gelme, teşvik etme gibi şeyleri de içerisine alır.” Bütün bu özelliklere sahip, kuvvetli, mükemmel ve kusursuz bir terbiye edici demektir.

⁸⁰ İbn-i Manzur, *Lisanu'l-Arab*, VI, 125.

⁸¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz., Hüseyin Kerim Ece, “Kur'an'ı Eğitimde Beş Anahtar Kavram” *Kur'an ve Hayat Dergisi*, <http://kuranihayat.com/kurani-egitimde-bes-anahtar-kavram/>, 15.10.2018.

⁸² Firuzâbâdî, Mecduddin, *Kamusu'l-Muhit*, Daru Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut H. 1410, I, 87.

⁸³ İsfahâni, er-Râğıb, *Müfredatü Elfazı'l Kur'an*, Tah., Safvan Adnan Dâvûdî, V. Baskı, Dâru'l-Kalem Dimeşk, Dâru's-Şamiyye, Beyrut 2011, 336.

Rab, “ıslah eden, düzenleyen ve düzelten, şekil veren ve terbiye eden kimsedir. Bu anlamda mutlak terbiyeci, mutlak şekil verici âlemlerin Rabbi Allah’tır.”⁸⁴

Eğitim, bir açıdan da insandaki kabiliyetlerin geliştirilmesi ve ondaki olumlu özellikleri nitelik açısından çoğaltılmasıdır. Eğitimin amacı insandaki kabiliyetleri ve olumlu davranışları ortaya çıkarmak ve onları daha ileriye götürmektir. Her şeyi yaratıp onlara sahip olan, yarattıklarını terbiye edip eğiten, olgunlaştıran sadece Allah’tır. Yardım etmek, yol göstermek, yön vermek, değiştirmek, hükmetmek, korumak, sakındırmak, yasaklamak ve emretmek gibi eğitimle ilgili tüm alanlarda yetki ve gücü tümüyle elinde bulunduran yalnız Allah’tır. Bütün bunlar O’nun Rab isminin tasarrufudur.⁸⁵

Nasıl Allah’tan başka ilah ve rab edinme, o edinilen ilahlara tapınma, onlardan geldiği sanılan prensipleri benimseyip uygulama insan için ciddi bir hata ise, Rab’bin insan için uygun gördüğü eğitim prensiplerini görmemezlik gelme de önemli bir hatadır.

Mutlak eğitici Rab olduğuna göre, O’nun insanı ve toplumu her açıdan eğitmek üzere öğrettiği metotlar en mükemmeldir. Onlarla yapılacak bir eğitim insanın Rabbanilerden olmasını sağlayacaktır.

Âlemlerin Rabbini hakkıyla tanımayan bir kimsenin kendini tanınması da mümkün değildir. İnsanı özünde doğru tanımayan, yaratılışı (fıtratı) keşfedemeyen kimselerin eğitim görüşlerinin de eksik ve yanlışlarla dolu ve yaratılışa zıt olacağı açıktır. Ancak doğru Rab/İlah anlayışı; insanı, kendi fıtratı ve kendi psikolojik yapısına göre eğitmeyi sağlayabilir. Kişinin haddini ve Rabbini bilmemesi; eksik ve yanlış tanıdığı insanı, yaratılışına ters eğitmeyi beraberinde getirecektir. Dolayısıyla böylelerinin eğittiği kişiler sağlıksız, adaletsiz, sorunlu ve huzursuz olacaktır.⁸⁶

Allah’ın güzel isimlerinden biri olan Rab isminden iman ve ahlâk olarak etkilenen, onun tecellilerine şahit olan bilinçli müslüman; yaptığı işin farkında olarak, eğitim verdiği kimseleri tedrici bir şekilde, sabırla, yavaş yavaş olgunluğa ulaştırmaya çalışır.

⁸⁴ Hüseyin Kerim Ece, *İslamın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul 2013, 509.

⁸⁵ Hüseyin Kerim Ece, “Kur’an’i Eğitimde Beş Anahtar Kavram” *Kur’an ve Hayat Dergisi*, <http://kuranihayat.com/kurani-egitimde-bes-anahtar-kavram/>, 15.10.2018.

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz., Hüseyin Kerim Ece, “Kur’an’i Eğitimde Beş Anahtar Kavram”, 15.10.2018.

1.6. BİR EĞİTİM SİSTEMİ OLARAK İSLAM DİNİ

Dilimize Arapçadan geçen (terbiye) kelimesi, (rab) ve (riba) köklerinden gelir Bunların anlamları beslenmek, tamamlanmak, ziyadeleşmek, toplanmak, artmak, çoğalmaktır. Terbiye de lügat anlamıyla kısaca tamamlamak, ıslah etmektir. Terim olarak da bir şeyi derece derece olgunluğa erdirmek, yetiştirmektir.⁸⁷

Rab, Arapçada malik ve sahip manalarına sıfat olarak kullanılır. Yine Rab Allah'ın Kuran'da geçen güzel adlarından (Esma-i husnasından) biridir.⁸⁸

Eğitim Türkçe bir kelime olan eğmek kökünden gelmektedir. Eğmek "bir şeyi eğmek" olarak eşya için kullanılır. Eşyanın eğilmesi ile durumunda bir değişiklik yapılmış olur.⁸⁹

İngilizce, education, eğitim kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Educate fiilinden türetilmiştir ve şekli vermek, geliştirmek, anlamlarına⁹⁰ gelmektedir. Hz. Peygamberin “أدبني ربي فأحسن تأديبي” “Beni rabbim terbiye etti, terbiyemi en güzel şekilde yaptı”⁹¹ demesi bu anlamdadır. İnsanlar için kullanıldığında terbiye, Allah'ın vekili olarak insanın bu işi üzerine alması, yani insanı efendileştirmek üzere faaliyetlerde bulunması demek olmaktadır⁹².

Ancak eğitim ve öğretim sayesinde bir ferdin ya da toplumun gelişiminin sağlanabileceği kesindir. Bu konunun insan hayatında önemi çok yüksektir. Ferdi yeteneklerin gelişmesi, toplumsal yaşantının temellerinin sağlamlaştırılması, insanlar arasında iletişimin çoğaltılması eğitim ve öğretimin sayesi altında oluşabilmektedir.

Bundan dolayı da eğitim ve öğretim halkın çoğu tarafından önemsenen bir konudur. Yazarlar, şairler, toplumun ileri gelenleri, düşünürler ve filozoflar hepsi eğitim ve öğretim

⁸⁷ Yazır, I, 64; Ayrıca Bkz., Ayverdi, İlhan, *Kubbealtı Lügatı Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I-III, (Redaksiyon Ahmet Topaloğlu), Mas Matbaacılık, II. Baskı, İstanbul 2006, III, 3162-3163.

⁸⁸ Nevzat Ayasbeyoğlu, *İslamiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1967, 16.

⁸⁹ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1988, 10.

⁹⁰ Abbas Çelik, *Din Eğitimi Ders Notları*, Erzurum 1999, 4.

⁹¹ Meclisi, Muhammed Bakır, *Biharü'l-Envar*, I-CXI, 2. Baskı, İhyau't-Turasil Arabi, Beyrut H. K. 1403, LXVIII, 382.

⁹² Bilgin, 131.

konularını konuşurlar. Her bir grup kendi tecrübelerine dayanarak özellikleri ve gelişimi konusunda görüşleri bildirirler.

Eğitim ve öğretim konusu, üzerinde değişik yorumların yapıldığı bir konudur. Eğitim ve öğretimin bir bölümünü güzel ahlakla yan yana hesap ederler. Bir grup edebî temel ilkelerini eğitim ile mümkün bilirler. Bazı insanlar açık görüşlü kimselerin eğitimden geçtikleri için böyle olduklarını kabul ederler. Ya da bazen bilgin insanları, ilimle haşır neşir olan kimseleri eğitilmiş kişiler olarak tanıtır. Toplumla uyumlu yaşamayı da eğitime bağlarlar.

Eğitim ve öğretimin açıklamalarından bazıları anlaşılabilir ve pratiğe dökülemezdir. Örnek olarak eğitim ve öğretimi topluma faydalı fertler yetiştirmek olarak görmek gibi. Bu durumda faydanın ne olduğunu da konuşmamız ve toplumsal alanda açıklanması gerekmektedir. Eğer eğitim ve öğretimi bir ferdin geleceğe hazırlanması olarak söyleyecek olursak, hazırlıktan maksadın ne olduğuna bakmamız gerekecektir. Gelecek nedir ne durumda olacaktır? Gelecek şimdiki zaman ile nasıl bir bağ kurabilir? Ferdi geleceğe hangi yolla hazırlamak mümkündür? Bunlardan daha önemlisi ilköğretim ve ortaokul öğretmenleri günlük çalışmalarında bu iki kavramı nasıl pratiğe dökebilirler? Bundan dolayı da eğitim ve öğretimi öyle bir şekilde açıklamamız gerekmektedir ki öğretmen onun manasını açık ve net bir şekilde kavrayabilsin. Bu açıklama bir ferdin gelişmesinde ve toplumun ilerlemesinde büyük bir pay sahibi olmalıdır. Ayrıca eğitim ve öğretimin manası öğretmen için de açık ve net olmalıdır ki onu öğretim işlerinde ve faaliyetlerinde uygulayabilsin.⁹³

Bir insanın değerinin ortaya çıkması eğitim ve öğretime ve bu unvan altında tevccüh etmesi gereken kurallara bağlıdır. Bu kurallar insanın kemale ulaşmasının gerekleridir. Bir bebek, ne kadar insandan olsa da insan değildir. İnsan ancak eğitim neticesinde insan olur. Doğru bir eğitim alacak olursa melekler gibi olur ve eğer karşısında bir eğitim alacak olursa kendisinde bulunan istidat ve yetenekleri kaybedeceği gibi değersiz bir şahsiyet haline gelecektir. O kadar alçalacaktır ki hayvanlar derecesine belki de ondan daha aşağı bir dereceye düşecektir.⁹⁴

⁹³ Şeriat Medar-i Ali, *Usul ve Felsefe-i Ta'lim ve Terbiyet*, Emir Kebir, Tahran H. Ş. 1381, 74.

⁹⁴ Şukuhî, Gulam Hüseyin, *Ta'lim ve Terbiyet ve Merahili*, 22. Baskı, Asistan-ı Gotz, Meşhed H. Ş. 1372, 27.

Eğitim ve öğretim bir ruhun en yüksek cemal ve kemal derecelerine ulaştırır ve ferdin saadetli olmasını sağlar. Eğitim neticesinde bir ferdin üzerinde görülen değişimler ve kötü sıfatlarından uzaklaşması ne kadar fazladır.

İnsanın yaratılışı öyle bir şekildedir ki hayat ve yaşantısı, dünya ve ahreti eğitim ve öğretimle şekillenmektedir. Eğitim ve öğretim ile makbul kemale ulaşmaktadır. Çünkü insan kendisini tanımadıktan, hayat, insanlar ve yaratıcı ile olan bağlantısını bilmezse, nerden geldiğini, nerede olduğunu ve nereye doğru hareket ettiğini bilmezse, nasıl bir program uygulaması gerektiğini bilmezse hiçbir zaman insani bir hedefe ve mahiyete ulaşamayacaktır. Bunun kendisi de ancak eğitim ve öğretim vesilesiyle elde edilebilir.

Eğitim ve öğretimin hedefi, bilinçli bir şekilde teşhis edilmiş faydalı bir iş demektir ve bunun da oluşması için yerinde eğitimsel faaliyetlerin yürütülmesidir. Buna göre hedef, hareket eden kimsenin amacına ulaşmak için, bilinçli, olumlu, harekete geçiren ve yönlendiren çabasına denilmektedir.⁹⁵

İslami eğitim, vahiy çeşmesinden ilham alır. Bundan dolayı da dini eğitim, ilahi ve manevi hesap edilir. Hz. Resulullah (s.a.v.) vahiy merkeziyle doğrudan bağlantısı vardı ve ilahi eğitim altında idi. Ehlibeyt (a.s) imamları da ilahi eğitim altında idiler. Müslümanlar da Peygamber ve Ehlibeyt'inin (a.s) eğitimi altında İslami eğitim almaktadırlar.⁹⁶

Aşağıdaki ayette Hz. İbrahim'in (a.s) evlatlarının ilahi eğitim altında olmalarına işaret etmektedir:

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۗ وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ

وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ

“Ona (İbrahim'e), İshak'ı ve fazladan bir bağış olmak üzere Ya'kub'u lütfettik; her birini salih insanlar yaptık. Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, daima bize ibadet eden kimselerdi.”⁹⁷

Allah, Hz. Talut'un seçilmesi hakkında şöyle buyuruyor:

⁹⁵ Gaimi Ali, *Zemin-i Terbiyet*, Emir, H. Ş. 1364, 97

⁹⁶ Mekarim Şirazi, *Tefsiri Numune*, XIII, 494.

⁹⁷ Enbiya, 21: 72-73.

قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Allah sizin üzerinize onu seçti, ilimde ve bedende ona üstünlük verdi. Allah mülkünü dilediğine verir. Allah her şeyi ihata eden ve her şeyi bilendir" dedi.”⁹⁸

Sonuç olarak İslam’ın eğitim sistemi, temellerini Kur’an ve sünnetten çıkan ilkelerin oluşturduğu bir sistem olmalıdır.

1.7. İSLAM EĞİTİM SİSTEMİNİN HEDEFLERİ

Eğitim ve öğretim uzmanları, filozoflar ve düşünürler kendi düşünce ve bakış açılarıyla, eğitim ve öğretimin hedef ve amaçlarını açıklamaya çalışmışlardır.

İbn-i Haldun, eğitim ve öğretimin nihai hedefini “marifet, iman ve tevhit inancı” olarak zikreder. Bu görüşüne de Peygamber (s.a.v.) efendimizin “Kim Allah’ın birliğine şahadet getirerek ölürse Cennet’e girer”⁹⁹ buyruğunu delil getirerek, iman ve tevhit inancını nihai hedef olarak açıklar.¹⁰⁰

Allame Meclisi’nin İslam eğitim sisteminin hedefleri hakkındaki görüşü şudur: Eğitim ve öğretimin hedefleri üçe ayrılır: Nihai hedef, vesile hedefler ve cüzi hedefler. Müellif, eğitimin nihai hedefleri üzerinde kendi eserlerinde dağınık bir şekilde bahsetmiştir. Biz de bu hedefleri özet bir şekilde açıklamaya çalışacağız.¹⁰¹

1.7.1. Marifet

İnsan düşünen ve ilmi seven bir varlıktır. Düşünmek ve bilgi artımı onun eğitiminde en temel ve önemli hedeflerdir.

Allame Meclisi Talak 12. Ayete dayanarak sadece eğitim ve öğretimin hedefinin bu olmadığını, göklerin ve yerin yaratılması, Peygamberlerin ve semavi kitapların gönderilmesinde hedefinde de gerçekleri bulmak, ilahi ilim ve marifet öğrenmek olduğunu vurgulamaktadır.

⁹⁸ Bakara, 2: 247.

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* XXI, 440.

¹⁰⁰ A’rafı, Ali Rıza, *Aray-i Danişmendani Müselman der Terbiyet*, IV, Semt, Kum H. Ş. 1380, IV, 180-184.

¹⁰¹ A’rafı, *Aray-i Danişmendani Müselman der Terbiyet*, IV, 180-184.

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا

“Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Ferman bunlar arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah’ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.”¹⁰²

Bundan dolayı da Peygamberler iki konu üzerine çok düşünür ve onlara ulaşmak içinde çaba sarf ederlerdi:

Birincisi, insanların hidayeti, onların bilgilerini ve marifetlerini artırmaktır.

İkincisi ise insanları cahilliklerden ve dalaletten kurtarabilecek etkenleri onlara öğretmektir.

Denilebilir ki onlar bu iki şeyden başka şey düşünmezlerdi. İnsanları, ilahi ve rabbani ilim ve maarifi öğrenmeye ve aklın amere nefse ve şeytana galip gelmesine sürekli davet ederlerdi. Bu nokta da akıl ve düşüncenin gelişmesinin temelini oluşturmaktadır.

Allame Meclisi’nin görüşünde akıl ve düşüncenin gelişmesi mebde, miat, cihan ve insanın tanınmasıyla başlamaktadır. Sonrasında da şuhudi ilimler olan ilahi ilham ve eklemelere ulaşır. Bu mümin bir bilgin için her an âlemin hakikatlerinden perdeler kalkar. Allah onun göğsünü ilim ve marifet ile doldurur. Onun göğsünü genişletir. O marifet derecelerinde yükseldikçe Allah karşısındaki küçüklüğünü daha çok hisseder. Bu durumda alnını teslimiyetle toprağa koyar ve Allah’ı tam bir huşu ile çağırır.

Bu esasa göre ilim ve marifet, duymak, okumak ve araştırmakla başlar ve Allah karşısında teslimiyet ve zilletle sonlanır. İnsanın kemali elde etmiş olduğu marifet ve yakın derecesindedir. Şüphesiz, Hakka’l yakın makamına ulaşmış olan bir kimse ile henüz İlme’l yakın ya da Ayne’l yakın makamında kalmış olan birisinin dereceleri bir olmayacaktır.¹⁰³

Mevlana şu düşünceye sahiptir ki eğer insan husuli ilim ve marifete hakkıyla ulaşır, bilgisine de amel eder ve hakkıyla hedefe ulaştırırsa, adım adım asıl maksuduna yakınlaşır ve şuhud makamına ulaşır.

¹⁰² Talak, 65: 12.

¹⁰³ A’rafi, *Aray-i Danişmendani Müselman der Terbiyet*, IV, 180-184.

طالب علم است غواص بحار علم دریایی است بی حد و کنار
بعد از آن افتد تو را از دوش بار تا بر رهوار علم آیی سوار

“İlim bir denizdir ki onun sınırı yoktur. Ne kadar ilme sınır tasavvur etsek de sonunu belirleyemeyiz. İnsan ilim yolunda ne kadar çalışırça çalışsın onun sonunu göremez. Yine insanın ömrü ne kadar uzun olursa olsun sonuna ulaşamaz.”¹⁰⁴

1.7.2. Allah’a Kul Olmak

Ubudiyet ve Allah’a kul olmak, Yukarıda da belirttiğimiz gibi İslam eğitim ve öğretimin temel hedeflerinden birisidir. İnsanın kendisini Allah’ın kulu bilmesi ve Allah’ın yaratıcı, Rab, Mudebbir, Malik ve tam yetkiye sahip efendisi olduğunu bilmesidir. Onun karşısında kendisinin hiçbir şeye sahip olmadığını bilmesidir. Kendi eksikliğini, acziyet ve zilletini, ibadet, münacat, dua, tazarru ve ibtihal ile ibraz etmesidir. Bu kalbinde inandığı şeyleri hareket ve davranışlarına da yansıtmasıdır. Hayatın her merhalesinde enaniyetten ubudiyyete geçmesidir.

Allame Meclisi “وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ” **“Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım”**¹⁰⁵ ayetinden ilham alarak, sadece eğitim ve öğretimin hedefinin ubudiyet olmadığını, cinlerin ve insanların yaratılmasının hedefinin ubudiyet ve ibadet olduğunu belirtmektedir. Onun görüşüne göre, ibadetlerini hakkıyla ve güzel bir şekilde yerine getirenler öyle bir lezzete ulaşmaktadırlar ki hiçbir lezzetle mukayese bile edilemez. Bundan dolayı da sıddıklar ve mukarrebler ibadetten lezzet aldıklarından dolayı hep ibadetle meşguldürler. Bir gecede kıldıkları bin rekât namaz hiçbir şekilde onları yormaz.¹⁰⁶

Mevlana da şunu savunur ki manevi ve irfani eğitim, ibtihal ve ibadetsiz mümkün değildir. Allah huzurunda zillet, acziyet ve kendini eleştirmeyin yeri vardır ve kemalin özüdür. Çünkü ibadet, dua ve tazarru Allah’ın rahmet kapısını çalmaktır. Allah’ın rahmetinin, fuyuzatının ve nefehatının nüzul olması da bu ağlamalara, niyazlara ve niyayeşlere bağlıdır.

¹⁰⁴ Mevlana, Celaleddin Muhammed, *Külliyyat-ı Mesnevi*, 4. Baskı, İntişarat-ı İlmi, Tahran H. Ş. 1388, 1056.

¹⁰⁵ Zariyat, 51: 56.

¹⁰⁶ Meclisi, XI, 256.

جان او را در تضرع آوری وان که خواهی کز بلايش واکری
 راه زاری بر دلش بسته کنی آنکه خواهی از غمش خسته کنی
 چون گریست از بحر رحمت موج خواست رحمتم موقوف آن خوش گریه هاست

Kul Allah'a dua etmez ve boyun eğmezse onda üzüntü ve keder oluşur. Allah İnsanı dua ve boyun eğmekle üzüntü ve kederden arındırmak ister. Kul Allah'a dua eder ve boyun eğerse kendini nefsanî ve ruhi hastalıklardan kendini uzak eder.¹⁰⁷

1.7.3. Allah'a Yakınlık

İslami eğitim ve öğretimin nihai hedeflerinden birisi de Allah'a yakınlaşmaktır. Kurb makamı Allah'a yakınlaşma makamıdır ve bu yakınlık, mekân, zaman, maddî ve itibarî değildir. Bu yakınlık, vücudî, huzurî ve şuhudîdir.

Allame Meclisi şöyle düşünür: Allah'a yakınlık (Kurb-u İlâhî) bir insanın kemal ve irfanının nihai maksadı, eğitim ve öğretimin ve uzma Peygamberlerin gönderilmesindeki nihai hedeftir. Kurb'un manası da vücudî derece ve kemale göredir. Çünkü vücudu nakıs olan bir insan, kendi eksikliklerinden ve noksanlıklarından kurtulduğu miktarda kemal elde eder. Tüm kemalata sahip olana doğru bir adım atar ve O'na yakınlaşır.

Ya da kurb, manevî ve huzurî irtibat hesabıdır ve insan ne kadar ki O'nun zikrinde olsa, O'nun yâdı ve ismi yanında ve yüreğinde nakış tutsa, O'nu bulur ve hep onunla olursa o kadar da kurba ulaşmıştır.

Ya da kurb şu manadadır ki, kul Allah'a itaate girer ve vücudu, oluşu, tamaiyeti, isteği, iradesi Allah'ın istek ve iradeleri olursa, O'nun emri dışında düşünmez ve hep O'nun huzurunu bilirse, O'nun visaline kavuşmuştur.

Elbette kurb makamı çeşitli basamakları olan bir makamdır, bi nihayete kadar uzanmaktadır. İnsanın Allah'tan başkasını görmeme ve ondan başkasını bilmeme makamına ulaşması da mümkündür.

Onlar daim huzurda idiler. Kendilerini hep Rabbulalemin'in huzurunda bilirlerdir. Bu huzurdan bir anlık azalma vücuda gelse büyük bir günah işlemiş gibi hissederlerdi. Çünkü onların günahları başka günahlardır:

¹⁰⁷ Mevlana, 786.

“Ebrarın iyilikleri, Mukarreblerin günahlarıdır.”¹⁰⁸

Bizim kendimiz de peygamberlerin yoluna tutunarak, onların ve Allah dostlarının hayatlarını örnek alarak kurb’u ilahi makamına ulaşabiliriz.¹⁰⁹

Mevlana’nın da görüşü aynı şekildedir. İnsanın nihai kemali ve son hedefi, dünyadan ve kendinden kopup, Allah’ta erimek ve ilahi kurb’a ulaşmaktır. İnsanın kemalinin en yüce mertebesi Allah’ın huzurunda daim olabilmektir ve Allah’tan gayrından bağı koparabilmektir.

قرب نه بالا ، نه پستی رفتن است

قرب حق از حبس هستی رستن است

چیست توحید خدا آوختن

خویشتن را پیش واحد سوختن

همچنین جویای درگاه خدا

چون خدا آمد شود جوینده

Allah’a yakınlık farzları, nafıleleri ve müstehapları yerine getirmekle olur. Çünkü Allah’a mekân izafe edilemez. Allah’a yakınlaşmanın yolu nefsinı kontrol eden arifler ve salihler yoluyla Allah’a ulaşmakla olur.¹¹⁰

Sonuç olarak şunu söylemek gerekir ki, insanın eğitimindeki hedef, yaratılışındaki hedeften başka olmamalıdır. İnsanın ibadet için sadece Allah’ın layık olduğunu öğrenmesidir. Sadece Allah’a teslim olması gerektiğini ve sadece ona tabi olması gerektiğini bilmesidir.¹¹¹

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”¹¹²

Bundan dolayı da Müslüman namaza durduğunda bu konuya ikrar eder:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

“(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız.”¹¹³

¹⁰⁸ Meclisi, XI, 256.

¹⁰⁹ A’rafı, Aray-i Danişmendani Müselman der Terbiyet, IV, 180-184.

¹¹⁰ Mevlana, 1148.

¹¹¹ A’rafı, IV, 180-184.

¹¹² Zariyat, 51: 56.

¹¹³ Fatıha, 1: 5.

Eğer bunu doğru bir eğitim neticesinde marifet ve ihlasla yerine getirecek olursa o tevhid yolunda olacaktır ve günden güne Allah'a daha yakınlaşacaktır. Bunun ameli neticesi ise kötülüklerden, nefsanî isteklerden uzaklaşması, tağutların şerrinden kurtulması olacaktır. Bu da Peygamberlerin gönderilme hedefidir. Kur'an buyurdu:

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ

“Andolsun ki biz, "Allah'a kulluk edin ve Tağut'tan sakının" diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik.”¹¹⁴

1.8. KUR'AN'DA İNSANIN TERBİYE SÜRECİ

Kur'an insanı müjde ve uyarıyı orantılı bir şekilde kullanarak terbiye eder. Bişaret ve inzarla yapılan iyi işin mutlaka bir sonuca ulaşacağına dair kişiyi ikna etmeye çalışır. Ancak müjde uyarıdan daha çok kullanılır.

Son vahiy, hem mükâfatları müjdeleyerek, hem de karşılaşılabilecek tehlikeleri haber vererek insanı eğitmeye devam etmektedir. Peygamberler iman edip, salih amel işleyenleri sonsuz kurtuluşla müjdelerken, azgınları da yakıcı bir azapla uyarılmışlardır.

تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ

هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ

“İşte bu ayetler hikmet dolu Kur'an'ın ayetleridir. Güzel davrananlar için bir hidayet ve rahmet olmak üzere (indirilmiştir).”¹¹⁵

الرَّكِتَابَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

“Elif, Lâ, Râ. Bu Kur'an, öyle bir kitaptır ki, insanları Rablerinin izniyle zulumattan nura, herşeye galip ve hamde layık olan Allah'ın yoluna çıkarmak için onu sana indirdik.”¹¹⁶

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا

¹¹⁴ Nahl, 16: 36.

¹¹⁵ Lokman, 31: 2-3.

¹¹⁶ İbrahim, 14:1; Bu konuda diğer ayetler için Bkz., Zümer, 39: 39; Talak, 65: 11.

“Biz Kur’ân’ı müminlere şifa ve rahmet olarak indiririz. Ama o, zalimlerin ise sadece zıyanını artırır.”¹¹⁷

Kur’an’ın kendi ifadesiyle Kur’an, Allah’a inanan gönüllere bir şifa, hakkı batıldan ayıran furkandır.¹¹⁸ Ancak tüm bunlarla birlikte, Kur’an gerçek bir terbiye kitabıdır.

İnsanı, Allah (c.c.) yaratmıştır, onun olumlu ve olumsuz yönlerini, açmazlarını düşkünlüklerini, zaaflarını ve onlardan nasıl kurtulacağını ve nasıl terbiye olacağını O, göstermiştir.

Yüce Allah Fatiha Sûresi’nde kendisin âlemlerin Rabbi olarak tanıtır. Rab: İnsanı en iyi öğreten, yetiştiren, insanı terbiye edip, asıl yurda (âhirete) hazırlayandır.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَ نَعَلْمُ مَا تُؤْسُوْسُ بِهٖ نَفْسُهٗ وَ نَحْنُ أَقْرَبُ اِلَيْهٖ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيْدِ

“Yemin olsun ki gerçekten insanı biz yarattık. Ve nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu biliriz.”¹¹⁹

Bir insanı önce ailesi, sonra çevresi, daha sonra da eğer yapabilirse kendisi terbiye eder. Ancak en ideal ve doğru olanı, onu yaratanının terbiye etmesidir. Bu ise ancak, O’nun bize indirdiği Kur’an’a yönelmekle mümkün olabilmektedir.

Kur’an’ın hangi ayetine bakarsak bakalım mutlaka olgun bir imana ve Allah’a kulluğa işaret edilmektedir. Tüm âyetler birbirini tamamlar ve her birinin temel hedefi Allah’a kulluktur.

Yine Kur’an’ın hangi âyetine bakarsak bakalım, mutlaka insanı terbiye eden ve onu geliştiren bir yönü vardır. Çünkü bu kitap mutlak mürebbi tarafından insanın terbiye edilmesi için gönderilmiştir.

Yukarıdaki âyette de belirtildiği gibi Allah insanın temizlenip arınmasını sever. İnsanın temizlenip arınabilmesi için kirlenmiş olduğunu fark etmiş olması gerekir. O yüzden kişi mutlaka önce kendisini tanıma sürecine girmeli, kendisini anlamalı ve nasıl ve neden terbiye olması gerektiğine iyice ikna olmalıdır. Çünkü her terbiye süreci uzun bir yol alır, zahmetlidir ve biraz da insana acı verir. Çünkü kişi, alışkanlıklarından ve alıştığı hayattan kolay kolay vazgeçmek istemez.

¹¹⁷ İsra, 17: 82

¹¹⁸ Enfal, 8: 29; İsra, 17: 82

¹¹⁹ Kaf, 50: 16.

Allah insandan onun sorumlu olduğu şeyleri yapmasını ister, sorumlu olmadıklarını ise istemez. Allah (c.c.) insandan nefsini tanımmasını, terbiye etmesini, güzelleştirip olgunlaştırmasını ister.

Kişi kendisini, yaratanının öngördüğü şekilde, O'nun Kitabına uygun olarak terbiye edebilirse doğruyu bulmuş ve hidayete gelmiş olacaktır. Çünkü özünde Rahmani terbiyeyi içermeyen bir kulluk, her zaman eksik ve hatalı olacaktır. Dini eğitimin kaynağı ise Kur'an'dır.

و نَفْسٍ وَ مَا سَوَّاهَا

فَأَلَّهَمَّهَا فَجُورَهَا وَ تَقْوَاهَا

فَدَأْفَلَحَ مَنْ رَزَّاهَا

وَ قَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا

“Nefse ve ona “bir düzen içinde biçim verene. Sonra ona fücürünü (sınır tanımaz günah ve kötülüğünü) ve ondan sakınmayı ilham edene. Onu arındırıp, temizleyen gerçekten felah bulmuştur. Onu örtüp saran da elbette yıkıma uğramıştır.”¹²⁰

فَأَمَّا مَنْ طَغَى

وَ آثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى

وَ أَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى

فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى

“Artık kim taşkınlık edip azarsa ve dünya hayatını seçerse, şüphesiz cehennem onun için bir barınma yeridir. Kim Rabbinin makamından korkar ve nefsi hevadan sakındırırsa, şüphesiz cennet onun için bir barınma yeridir.”¹²¹

İnsan kötü ve yanlış şeyleri güzel ve çekici gösterme özelliğine sahiptir. İnsan, nefsinin etkisinde kalarak yanlış meyleder. Nefis her zaman “nefis” olan şeyleri isteyerek insanın dikkatini dağıtır ve onun iyiliklere ulaşmasını engeller. Nefis bunu

¹²⁰ Şems, 91: 7-10.

¹²¹ Naziat, .79: 37-41.

yaparken, çoğu kez adeta şeytanının sözünü dinler. Çünkü şeytan nefsi iyi tanır, onun nelerden hoşlanacağını çok iyi bilir. Şeytandan korunabilmek için, insan mutlaka “Muhsin” ve “muhlis” olmalı, kendisini tanıma sürecine girmeli, kendi öz muhasebesini yapmalı, hareketlerini davranışlarını tanımalı, bunları nasıl olgunlaştırıp düzeltereğini düşünmelidir. Bu eylemi yaparken de Yüce Yaratıcısını hiç unutmamalı ve onun kitab’ını önüne koymalıdır. Bizi yaratan ve bizi her şeyimizle en iyi tanıyan “O” olduğuna göre O’nun (c.c.) Kitabı, bişaretli ve inzarlı sözlerle ve O’nun (c.c.) güzel Rasulü’nün (s.a.v.) sünnetleri bizi terbiye etmelidir.

Kur’an-ı Kerim’in inzal sırası, aslında Allah (c.c.)’ın insanlığı terbiye sürecidir. Kitabullah, terbiye süreci dikkate alınarak aşama aşama tedrici olarak indirilmiştir. Yine Kur’an, birçok âyette bir konuya dikkat çeker, izah eder, sonra emreder ve yasaklar. Bu insanlığın Kur’an’a göre terbiye süreci dikkate alınarak bir uygulama yapılacak ise, aynı yolun izlenmesi gerektiğinin de ayrı bir delilidir.

Bu bilgilerden sonra Kur’an’ı Kerimin insanı eğitirken kullandığı ilke ve yöntemlere kısaca değinmek istiyoruz.

1.9. KUR’AN’IN İNSANI EĞİTMEDEKİ İLKELERİ

Kur’an, hayatın kaynağını Allah olarak gördüğü gibi; bilginin kaynağı olarak da ilahi vahyi esas alır. Alim ve Rahman olan Allah, insana bilmediğini öğretendir. “Rahman, Kurani öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı öğretti.”¹²² “İşte bu şekilde sana da emrimizden bir ruhu/özü vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat onu kullarımızdan dilediğimize onunla yol gösterelim diye bir nur/aydınlatici kıldık...”¹²³ Doğrudan bilgi kaynağı, Allah’ın vahyi olmakla beraber, Allah’ın insana verdiği akıl ve algılama melekeleri sayesinde tüm kâinat bir bilgi kaynağı olabilir.

“Onun hak olduğu iyice belli olana kadar, ayetlerimizi hem dış dünyada hem de kendi içlerinde göstereceğiz. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?”¹²⁴ “Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ve gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlar için faydalı olan şeylerde, denizde yüzen gemilerde, Allahın gökten indirip de kendisiyle ölümünden

¹²² Rahman, 55: 1-4

¹²³ Şura, 42: 52.

¹²⁴ Fussilet, 41: 53.

sonra yeryüzüne hayat verdiği ve her türlü canlıyı orada yaydığı suda, rüzgârı dilediği yöne sevk edişinde ve gökyüzü ile yeryüzü arasında emre tabi olan bulutlarda, aklını kullanan bir topluluk için ayetler vardır.”¹²⁵

“Yeryüzünde dolaşmıyorlar ki kendisiyle akledecek kalpleri ve kendisiyle işitebilecek kulakları olsun?! Oysa gözler kör olmuyor, fakat sinelerdeki kalpler köreliyor.”¹²⁶

Kur’an insanı eğitirken birtakım ilkeler benimsemiştir. Bu ilkeleri burada incelemek istiyoruz.

1.9.1. Tedricilik İlkesi

Kur’an insan eğitiminde tedricilik ilkesini kullanır. Yani tüm bilgiyi bir defada yükleyip, onu kaldıramayacağı bir yükün altında bırakmaz. Zaten kendisi de 23 yılda, peyderpey, aşama aşama inzal olmuş ve Kur’an’ın her ayeti mü’minlerin ruhlarına işlemiştir. Kur’an’la şekillenmişler, Kur’an’la dirilmişler, Kur’an’la yol bulmuşlar ve Kur’an’la geleceği görmüşlerdir.

“Kurani, insanlara dura dura okuyasın diye kısım kısım indirdik. Onu yavaş yavaş indirdik.”¹²⁷

Kur’an, kendisine inanan ve kılavuz edinenlerin hayatını, daha önce hiç kavrayamayacakları bir oranda değiştiriyor, vahşileri medenileştiriyor, zalimleri, adalet timsali haline getiriyor, cahilleri, âlimleştiriyordu. Kur’an bir doktor gibi, hastayı iyileştiriyordu. Ona ihtiyacı olan ilacı yeteri kadar, gerektiği zaman veriyordu.

“De ki: Kur’an, İman edenlere kılavuz ve şifadır...”¹²⁸

1.9.2. İbret /Ders Çıkarma

İnsanlar anlatılan veya etrafında meydana gelen olaylardan kendine bir takım sonuçlar çıkarabilir. İbret alma, güzel ve olumlu davranışların örnek alınması olduğu gibi,

¹²⁵ Al-i İmran, 3: 164.

¹²⁶ Hacc, 22: 46.

¹²⁷ İsra, 17: 106.

¹²⁸ Fussilet, 41: 44.

kötü ve olumsuz davranışları tanıyıp, etkilerini ve sonuçlarını görerek onlardan uzak durmaya gayret etme ve ders çıkarma şeklinde tarif edilebilir.¹²⁹

Bu manada Kur'an-ı kerim birçok ders çıkarılacak ve ibret alınacak olay, mesel ve kıssa bizlere naklederek, eğitim sürecimizde bizleri yetiştirmek istemektedir. Hz. Yunus'un kıssası¹³⁰, Peygamberimizin ders çıkarması için güzel bir ibretti. Hz. Âdem'in yaratılması olayında Allah ile Hz. Âdem ve şeytan arasında geçen diyaloglar¹³¹, Yahudilerin, birbirlerine ve Peygamberlerine karşı yaptıkları olumsuz davranışlar¹³², bahçe sahiplerinin örneği¹³³ gibi daha birçok kıssa ve olay ders çıkararak ve ibret alarak öğrenme eğitimine birer örnek teşkil eder.

1.9.3. Sosyal Destek Ünitesi

Kur'an, insan eğitiminde bireyi tek başına bırakmaz. Bireyi toplum içinde eğitir. Toplumsal destek ve birlikte yaşayarak öğrenme modelini devreye sokar. "Birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye"¹³⁴ ettirir. Emr-i bil-maruf, nehy-i anil münker¹³⁵ ilkesi ile herkesibirbirini iyiliğe teşvik etmeye ve kötülükten korumaya yönlendirir.

"Topluca Allahın ipine sımsıkı sarılın ve parçalanmayın! Allahın üzerinizdeki nimetini düşünün, hani siz düşman idiniz de O, kalplerinizi birleştirdi. Onun bu nimeti ile kardeşler oldunuz. Siz, bir ateş çukurunun kenarında idiniz de sizi oradan kurtardı. Doğru yola çıkasınız diye, Allah size ayetlerini işte böyle açıklıyor. Sizden hayra davet eden, iyiliği emredip, kötülükten uzaklaştıran bir ümmet oluşsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır."¹³⁶

Şu anda islam ümmetinin içinde bulunduğu durumdan kurtulması ve bir olmaya ihtiyacı vardır. İnanmayanların siyasi, kültürel, ekonomik ve psikolojik baskısından kurtulmaları için bir birlerine her alanda destek olmaları gerekmektedir. İslam ümmeti

¹²⁹ Ayverdi, II, 1354-1355.

¹³⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz., Enbiya, 21: 87-88; Saffat, 37: 139-146; Kalem, 68: 48-50.

¹³¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz., Bakara, 2: 35-37; Araf, 7: 11-18, İsra, 17: 61, vd.

¹³² Ayrıntılı bilgi için Bkz., Bakara, 2: 135; Nisa, 4: 46, 160; Maide, 5: 18, 44, 64; Tevbe, 9: 30, vd.

¹³³ Kur'an'da bahçe sahipleri ile ilgili iki ayrı kıssa bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz., Kehf, 18: 32-44; Kalem, 68: 17-32.

¹³⁴ Asr, 103: 3.

¹³⁵ Ali İmran, 3: 110.

¹³⁶ Al-i İmran, 3: 103-104.

Kur'an ve Nebevi sünnetin rehberliğinde bir ve beraber olursa etkilenen durumundan etki eden durumuna geçeceğine inanmaktayız.

1.9.4. Tekrarın Gücü

Kur'an'da zaman zaman bazı ifadelerin veya olayların tekrar edildiği görülmektedir. Kur'an'ın insan eğitiminde tekrar, çok önemli bir rol oynar. O sözü bir kez söyleyip kenara çekilmez. İnsanın zaman zaman uyarılmaya ve teşvike ihtiyacı vardır.¹³⁷ Bunun için mesela “namazı kılın” emri 13 kez tekrar edilir. Ama oruç için bu gerekmez bir ayette onun farz kılındığı açıklanmakla yetinilir. İnkârcılara yönelik uyarıcı ifadeler sürekli tekrarlanır. “O halde rabbinizin hangi nimetini inkâr ediyorsunuz?” vurgusu Rahman sûresinde 31 defa tekrarlanır ve her bir nimet sayıldıktan sonra bu ifade tekrar eder.

1.9.5. Psikolojik Motivasyon

İnsanoğlu, sadece bilgilendirilerek eğitilmez. Eğitim aynı zamanda duygusal bir süreçtir. Sevgi bir annenin çocuğunu eğitebilme konusunda en büyük yardımcısıdır. Bazı tehlikelere karşı koruyabilmek için de uyarı ve tehdit gerekir. Kur'an da bu doğal ve psikolojik unsurlardan ziyadesiyle yararlanır.

Peygamberleri “müjdeci ve uyarıcı” olarak isimlendirir. Cennet müjdeleri ve cehennem uyarıları, kıyametin yaklaşmakta olduğu bilgisi, korku ve ümit veren olayların anlatımı, sürekli vurgulamalar hepsi psikolojik motivasyon örnekleri arasında sayılabilir.

1.9.6. Kur'an Bir Kontrol Sistemi

Kur'an, eğitim sürecinde kişinin kendi kendisini kontrol edebileceği bir deneyimi de kazandırır. Takva eğitimi diyebileceğimiz bu kazanım sayesinde, kendini tutmayı ve kontrol edebilmeyi öğrenir. Oruç da bu eğitimin bir aracıdır. Hiç kimsenin kendisini görmediği bir yerde bile Allah'ın gözetiminde olduğunu aklından çıkarmadan, hayatını pisliklerden uzak ve iyiliklerle dopdolu geçirir.

¹³⁷ Esra Hacımüftüoğlu, *Kur'an'ı Kerim'in İrşad Üslubu*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, 155-158.

“Namazı kılın, zekâtı verin, kendiniz için önden ne hayır yollarsanız Allah katında onu bulursunuz. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı en iyi görendir!”¹³⁸

“Ey İman edenler! Allah için adaleti ayakta tutan şahitler olun. Bir topluma olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sürüklemesin, adil olun, bu takvaya daha uygundur. Allahtan korkun, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”¹³⁹

“... Allah, katında en şerefliiniz, ondan en çok sakınmanızdır. Şüphesiz Allah, alimdir, haberdardır.”¹⁴⁰

Eğitimin temel unsuru “hedeflenen insanı” oluşturmaktır. Bir başka deyişle insanı istenilen yönde yetiştirme ve çalıştırma çabası da denilebilir. Bu manada İslami bakış açısı ele alındığında; İslami eğitimin hedefi “insanın Allah’a yaraşır, salih bir kul olması” ve vahiy-sunnet ışığı altında yetişmiş ve onlar için çabalayacak bireyler yetiştirmektir.

Bilgiyi elde etme ve kendini arıtma İslâm eğitiminin iki temel bileşenidir. Bu anlayışa göre bilginin kaynağı, onu insanoğluna peygamberleri vasıtası ile ileten Allah’tır. Peygamberler insanoğlunu İslâm’ın ışığında eğitmiş, cömert, iyi ve adil bir toplum doğrultusunda onları arıtmıştır ki İslâm eğitiminin en temel prensibi budur.

İslâm eğitimi, öğrencilerin yaşama karşı tutumları, eylem, kararlar ve tüm bilgi türlerine yaklaşımlarında, bir hassasiyet geliştirme tarzı, onların İslâm’ın manevi ve derin etik değerlerince terbiye edilmesi olarak tanımlanabilir.

Yine İslâm eğitimi mutluluğun temelinde entelektüel, duygusal ve manevi olanı koyarken, bu dünyada manevi anlamda mutluluğun ahiret yaşamındaki mutluluğa kaynaklık teşkil ettiğini belirtir. Dolayısıyla her iki dünyada da mutluluğu sağlamak onun asıl amacıdır.

Kur’an çerçeveli bir müfredat ve ahlak temelli bir yöntemle İslam eğitimi tanımlardaki itibari ile hedefine ulaşabilir.

¹³⁸ Bakara, 2: 110.

¹³⁹ Maide, 5: 8.

¹⁴⁰ Hucurat, 49: 13.

1.10. KUR'ANÎ EĞİTİMİN GAYESİ VE HEDEFİ

Kur'an eğitiminde gaye ve hedefin ne olduğu sorusu önemli bir sorudur. Bizim buradaki vazifemiz onun gaye ve hedefini yakalamaya çalışmaktır. Bilindiği üzere eğitimcilere göre eğitimin genel gayesi insanları kendi hayati gayeleri doğrultusunda belirli bir plan ve ölçü dâhilinde her bakımdan yetiştirmek için onların gelişmesi ve yetişmesinde gerekli faaliyetlerin gösterilmesidir.¹⁴¹

İnsanlığın var oluşu ile birlikte başlayan eğitim, hayatın doğumdan başlayarak ölüme kadar, her aşamasında sürekli gündemde olan bir uğraşı faaliyetidir, bu faaliyetin örgün eğitim kurumları ile verilmesinde mutlaka bir takım amaçlar gibi çok değişik alanlar açısından farklı bir takım amaçların hedeflendiği görülecektir, eğitimin belli gayeleri vardır.

Kur'an eğitimi insanı, insani yetiştirmeye güzel niteliklere kazandırma faaliyetidir. Başka deyişle davranış geliştirme ve davranış değiştirme faaliyetidir.¹⁴²

1.11. EĞİTİM VE KARAKTER EĞİTİMİ

İnsan, hedef seçiminde, ne gibi bir tutum ve davranış sergilemesi gerektiği vb. gibi amaçların en iyi ve en güzel şekilde tespitinde eğitimin destek ve yardımına muhtaçtır.

“İnsanın, varması gereken gayeye ulaşabilmesi için, önce bu gayenin idesini aramalı, sonra da kendi eğitiminin bir kavramını meydana getirmelidir; çünkü her ikisi de henüz ona verilmemiştir. Gerçi insanlıkta birçok çekirdekler vardır...

Bizim vazifemiz ise insanın varması gereken gayeye ulaşması için, insandaki tabîî kabiliyetleri geliştirmek olmalıdır.

İnsandaki kabiliyetlerin hep birlikte gelişebilmesi için eğitime ihtiyaç vardır. Ancak “eğitim, herhangi bir karakter istidadında, istediğini yapan bir faaliyet değildir. Terbiye¹⁴³, ancak doğuştan olan kabiliyetlerin tekâmülüne ve gelişimine tesir yapabilir. Terbiye ilmi, bu tesirlerin prensiplerini ve kaidelerini tespit etmekle mükelleftir. Bu tesir sayesinde, istidatların veya istidat gruplarının intizamlı bir birlik halinde çalışması

¹⁴¹ Kerim Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, Ankara, 1998, 75.

¹⁴² Karlık, Halil, “Eğitim kavramı üzerine bazı düşünceler”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEB, sayı:19, Ankara 1989, 12.

¹⁴³ Darimî, Ebu Muhammed Abdullah İbn Abdirrahman, *Sünenü'd-Danmî*, İst., 1981.

sağlanır. Yani istidatları aynı şartlar altında her vakit önceden tayin edilebilen bir istikamette faaliyete geçer, lakin bu tesirin ruhî fonksiyonlarda gittikçe çoğalan başarılı bir ahenge ulaşması doğrudan doğruya karakter istidadına ve bunun gruplaşma şekline bağlıdır. Terbiyenin yapabileceği şey, bilhassa insanın çevresini düzeltmektir. Bu sayede yavaş yavaş serpilerek ve gelişen istidatlar, arzu edilen birlik ve ahenk için müsait şartları kazanmış olur”.¹⁴⁴

Eğitim, süreç bakımından da tanımlanır. Zira eğitim bir anda gerçekleşemez. İnsan tabiatı buna müsait değildir. Öyle ise eğitim, insan açısından bakıp tamamlanınca; “bir şeyi kademe kademe, tedricî ile kemaline erdirmektir.”¹⁴⁵

Eğitimin tarifi için insan daima merkeze alınmalıdır. Mamafih burada yeri gelmişken “İslâmî eğitim” kavramı üzerinde de biraz durmamız gerektiği kanaatindeyiz.

İslâmî literatürde “eğitim” kelimesi, daha önce de bir vesile ile işaret ettiğimiz gibi çoğunlukla “terbiye” kelimesi ile karşılanmaktadır. Terbiye ile eğitim kavramları sahip oldukları an-lam açısından birbirlerine çok benzemekle beraber, eğitimin belli bir metoda bağlı olması onu terbiyeden ayırmaktadır.

“Terbiye” kelimesi Arapça (rabâ: yerbû) kökünden olup şu manalara delalet eder: “Bir şeyin ıslahı ve bunun devamını temin etmek, bir şeye sarılma ve ona devam etmek, bir şeye eklemek.”¹⁴⁶ Elmalılı Hamdi Yazır da “Rab” kelimesinin “terbiye” manasına geldiğini belirtiyor.¹⁴⁷ “Kur’anı eğitim, insanın hayatında takip edeceği yolu, nazari olarak çizip hayata uygulamak, nasıl hareket edileceğini göstermektir.

Bu manada “Rab”, yaratanın yarattığına doğru yolu göstermesi (irşad, ihda) demektir: “Firavun şöyle dedi: O halde sizin Rabbiniz kimdir, ey Musa? Musa: Bizim Rabbimiz, her şeye suret ve şeklini veren, sonra da yolu gösterendir, dedi.”¹⁴⁸

“Eğitim” kelimesi üzerindeki bu genel mülâhazalardan sonra şimdi de “karakter eğitimi” ve dolayısıyla “karakter” ke-limesi ile bunların Türkçemizdeki karşılıklarının bir değerlendirmesini yapmak istiyoruz.

¹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned-i Ahmed İbn Hanbel, I-VI, Çağrı Yay., İst. 1981.

¹⁴⁵ Nesâî, Ebu Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, I-VIII, Çağrı Yay., İst. 1981.

¹⁴⁶ Muin, Muhammed, *Ferheng*, 4. Baskı, İntişarat-ı Serayış Tahran, H. Ş. 1381, 279.

¹⁴⁷ Yazır, I, 63.

¹⁴⁸ A'rafî, *Aray-i Danişmendani Müselman der Terbiyet*, III, 89.

1.12. KU'RAN'DA İNSANIN TEMEL KARAKTERLERİ

Genel olarak Kur'ân insanın doğuştan iyi olduğunu kabul eder. Bozulma sonradandır. “Biz, insanı gerçekten en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına gönderdik.”¹⁴⁹

İnsanın psikolojik yapısında bulunan temel taşlar onun yaratılış maddelerinden oluşmuştur. “İnsan ve canlıların aslı bu dünya toprağıdır. Toprakta mevcut olan belli başlı elementler insanın organik yapısında da bulunmaktadır. Hatta bütün canlıların bileşiminde bu elementlere rastlamak mümkündür”.¹⁵⁰

Bilindiği üzere insanın yaratılış maddeleri Kur'ân'da çeşitli bölümlerde, çeşitli safhalarıyla açıklanmıştır. Bu safhalar sırasıyla şöyledir.

- a) Turab (toprak). “Allah, Âdem'i topraktan yarattı.”¹⁵¹
- b) Tin (çamur). “O Allah'tır ki sizi çamurdan yaratmıştır.”¹⁵²
- c) Tin-i Lâzib (yapışkan çamur). “Biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık.”¹⁵³
- d) Salsal (kuru çamur). “Andolsun biz insanı kuru bir çamurdan yarattık.”¹⁵⁴
- e) Hame-i mesnun (cıvık balçık). “... Biz insanı şekillenmiş cıvık bir balçıktan yarattık.”¹⁵⁵

Bu ayetlerde insana ait yaratılış elementleri diyebileceğimiz maddeler ilk yaratılıştadır. İnsanın kan pıhtısından yaratılması, embriyodan meydana gelmesi vs. ise ilk insan Âdem ve ondan meydana gelen nesiller içindir. Benim değinmek istediğim nokta insanın nesli ile ilgili olan kısım değil de ilk yaratılışla ilgili olan yaratılış materyalleridir. Çünkü Cenâb-ı Hak “sonra onun (Âdem'in) neslini bir özden, hakir bir sudan kıldı”¹⁵⁶ buyurmaktadır.

Kanaatimize göre insanın karakter yapısının aslı onun yaratılışından kaynaklanmaktadır. Mesela, insanın yaratılış maddelerinden biri olan toprak, onun cehaletine işaret etmektedir. Çünkü toprak hep basit bir madde olarak algılanır. Çamur

¹⁴⁹ Tin, 95: 4.

¹⁵⁰ Gülçür, Musa Kazım, *Kur'an'da Karakter Eğitimi*, Işık Yayınları, İzmir Ekim 1994, 17-19.

¹⁵¹ Âl-i İmran, 3: 59.

¹⁵² Enam, 6: 2

¹⁵³ Saffat, 37: 11.

¹⁵⁴ Hicr, 15: 26.

¹⁵⁵ Secde, 32: 8.

¹⁵⁶ Secde, 8.

ise onun cimriliğine delalet eder. Çünkü çamurda tutuculuk, yapışkanlık özelliği vardır. Pinti, cimri insan kendisine gelen malı mülkü tutup dağıtmamak, infak etmemekle çamurdan yaratılmış olma özelliğini yansıtıyor gibidir. Tin-i lâzib (yapışkan çamur) ise, insanın mün'imi yani nimet vereni görmeme ve kendisinden beklenen ibadet vazifesini yerine getirmemekle sanki yerine çakılı kalmasını anlatmaktadır. İnsanın yaratılışındaki salsal (kuru çamur) ise onun zulüm sıfatına delalet etmektedir, Çünkü zâlim insan yaptığı zulümle sertlik ve kabalığı yansıtır ki bunlar kuru çamurun da özelliklerindedir aynı zamanda. Hame-i mesnun yani cıvık balçığa gelince. Bu ise insan tabiatındaki ani değişimlerin ve kararsızlıkların simgesidir adeta. Kendisine nimet verildiğinde böbürlenene, rahmet çekilip alındığında da ümitsiz bir hal sergileyen insanoğlu cıvık balçığın şekilsizliğini andırır. Gerçi bütün bu sıfatlar için insanın yaratılış maddeleri ile yapmış olduğumuz eşleştirmeler belki objektif değildir ama bunları tamamen gerçeklikten uzak olarak görmemek, gerçekliğini veya ilmiliğini tartışmak gerekir¹⁵⁷.

1.13. KUR'AN'DAN KARAKTER EĞİTİM METOTLARI

1.13.1. Örnek Yolu İle Eğitim

İnsanda üstün insanları taklit etme ve örnek alma eğilimi vardır. Peygamberimiz Allah, Hz. Muhammed (SAV)'i, en güzel örnek olarak göndermiştir. Peygamberlikten önceki yaşantısında da bir terbiyeci ve doğruluk rehberi olmuştur.

Bütün insanlara örnek yaşamıyla hitap eden bir eğitimcinin başkalarına güzel örnek olması gerekir. Eğitimcinin yaşantısı açık, net ve şeffaf olmalıdır. Söylediğini yaşamalı, özü sözü bir ve kişilik bakımından güvenilir olmalıdır. Cahiliye döneminde İnsanlar Hz. Muhammed'in hayatını her yönünden bilip tanımaktaydı. Bundan dolayı O'na "el-emin" diye hitap ederlerdi. Hacerü'l-Esved'in yerine yerleştirme olayında peygamberlikten önce olmasına rağmen hakemlik yapmıştır.¹⁵⁸ Ayrıca Kur'an'da Hz. Peygamberden "üsvei hasene" olarak bahsedilmesi¹⁵⁹ ve Hz. Aişe validemize Hz. Peygamberin ahlakı

¹⁵⁷ Gülçür, 17-19.

¹⁵⁸ İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik b. Eyyub el-Himyeri, *Siret-i İbn Hişam-es-Siretü'n-Nebeviyye*, Ter., Abdülvehhab Öztürk, I-IV., Kahraman Yay., İstanbul 2016, I, 255-256.

¹⁵⁹ Ahzap, 33: 21.

sorulduğunda “O’nun ahlakı Kur’an ahlakı idi”¹⁶⁰ diye cevap vermesi bunun en güzel örneğidir.

Örnek verme yoluyla eğitmenin önemli yollarından biri de mesel uslubudur. Mesel yoluyla anlatılanlar somutlaştırılarak insanların idrak edip ders çıkarması kolaylaşır. Kur’an Şirkin batıllığını ve ahiret inancını ortaya koyarken mesel yoluyla somutlaştırarak bunların zihinde canlı kalmasını sağlamıştır.¹⁶¹

1.13.2. Kıssa Yoluyla Eğitim

İnsan tarihini bilmek zorundadır. Mazideki önemli hadiseler büyük bir ahenk içerisinde ortaya koymalıdır. Zikredilen ve zikredilmeyen kötü huylarla alakalı kıssalar anlatarak o huyların düzeltilmesi gerekir. Böylece o yanlış yapan insan kıssadaki düzeltmeyi kendine örnek alır. Maide Suresindeki Habil’in Kabil’i öldürülmesi ve Kabil’in karganın örnek alınarak gömülmesi¹⁶² ve Kehf suresindeki asi bağ sahibinin feryatları¹⁶³ örnek olarak verilebilir.

Kur’an kıssaları kimi insanın aklına, kimi insanın da gölüne hitap etmektedir. Çünkü insanlar farklı farklıdır. Kimi insan akılcıdır, aklına hitap eden kıssalardan etkilenir. Kimi insan duygusaldır, gönlüne ve vicdanına hitap eden kıssalardan etkilenir. Sonunda hidayet yolunu tutar.¹⁶⁴

Kur’an bazen iki kişiyi, bazen de iki bahçeyi örnek verir. Kimi zaman da cennetlikler ile cehennemlikler arasındaki konuşma sahnelerini canlandırır. Aynı şekilde peygamberlerin kıssalarından da bahseder. Bütün bu anlatımlar “öğüt almak ve ders çıkarmak içindir.”¹⁶⁵ Bundan dolayı Kur’an’ı inceleyen bir kimse Kur’an’ın birçok yerinde kıssa yoluyla insanların eğitildiğinin farkına varır.

¹⁶⁰ Müslim, Salatu’l-Müsafirin ve Kasruha, 139.

¹⁶¹ Bakara, 2:171; A’raf, 7: 44-50, 64, 175-177; İbrahim, 14: 18; Nur, 24: 40; Tekvir 81, 1-14. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz., Hacımüftüoğlu, 137-154.

¹⁶² Maide, 5: 27-30

¹⁶³ Kehf, 18: 32. 42.

¹⁶⁴ M. Sait Şimşek, *Kur’an Kıssalarına Giriş*, Kitap Dünyası, Konya 2013, 93

¹⁶⁵ Muhammed Âbid Câbirî, *Kur’an’a Giriş*, Ter., Muhammed Coşkun, Mana Yay., 3. Baskı, İstanbul 2013, 293-294; Bu konuda Ayrıntılı Bilgi için Bkz., Hacımüftüoğlu, 119-136.

1.13.3. Öğüt Yoluyla Eğitim

Kur'an aynı zamanda bir öğüt kitabıdır. Öğüt birine nasihat edip kalbini yumuşatacak ve Allah'ın azabından korkutacak şeyleri anlatmak suretiyle o kişinin müsbet karakter arzeder duruma gelmesini sağlamayı amaç edinen bir faaliyettir. "Eğer kendilerine verilen öğüdü yerine getirselerdiler onlar için hem daha hayırlı hem de (imamlarını) daha pekiştirici olurdu."¹⁶⁶ Öğütle örnek olmak birbirini gerektirir. Lokman suresinde Hz. Lokman'ın oğluna öğüt vermesi¹⁶⁷ umumu bağlar.

* Şirk koşmaması. Şirk en büyük zulümdür.

* Ana babasına iyi davranması. Önce Allah'a sonra ana-babasına şükretmesi gerektiği, masiyatte onlara itaat olmadığı

* Hardal tanesi ağırlığınca da olsa bir kayanın içinde veya göklerde de olsa Allah onu karşısına getireceği

* Namaz kıl, iyiliği emret ve kötülükten vazgeçmeye çalış. Başına gelenlere de sabret doğrusu bunların azmedilmeye değer işler olduğunu

Küçümsemeyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüyenin Allah'ın sevmediği hasletlerden olduğunu

* Yürüyüşünde tabi ol, sesini alçalt, Seslerin en kötüsünün merkep sesi olduğu söylenir ve nasihat edilir.

Aslında Kur'an incelendiğinde karakter eğitiminde bu üçlü eğitim sistemi çoğunlukla iç içe olduğu görülecektir. Örneğin bir kıssa içinde örnelemeye gidilmekte ve kıssanın sonunda insanlara öğüt verilmektedir.

1.14. KUR'ANDA EĞİTİM KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

Tüm insanlığa rehber olarak gönderilen Kur'an'a şöyle bir baktığımızda, eğitimle ilgili birçok ayet ve lafız karşımıza çıkar.

Kur'an'ın nazil olan ilk ayetlerinin oku emriyle başlaması çok dikkat çekicidir.

¹⁶⁶ Nisa, 4: 66

¹⁶⁷ Lokman 31: 13-19

Kur'an: insanlar şöyle dursun hayvanların bile eğitileceklerini, hayvanlar arasında da eğitilenler ile eğitilmeyenler arasında fark olduğunu bildirmektedir¹⁶⁸. (Maide, 5: 4)

Kur'an-da eğitimle ilgili ayetler konuları yönünden şu bölümlere ayrılarak sıralanılabilir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ
 خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ
 أَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ
 الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ
 عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla

Yaratan Rabbinin adıyla oku!

O, insanı bir kan pıhtısından yarattı.

Oku, Rabbin en yüce kerem sahibidir.

O, kalemle insana yazmayı öğretendir.

İnsana bilmediğini öğretti.

Yukarıdaki mealleri yazılan beş ayet Alak suresinin başlangıcındadır. İslam'da eğitimin amacı iyi bir insan meydana getirmektir. Bizim (iyi insan) kavramımızdaki iyi ile ne demek istiyor? İslam'da eğitim kavramının tabiatında ve olan temel öge edebini aşılması (tedib)dır. Zira benim kastettiğim geniş anlamıyla edep aranılan iyilik niteliğini aşılıyarak bir insanın manevi ve maddi hayatını kuşatır.

Terbiye (eğitim), yetişkin nesiller tarafından yetişmekte olan nesillere yapılan her çeşit etkidir. Diğer taraftan terbiyeyi, Hz. Peygamber'in görevi açısından ele aldığımızda; "tebliğ ve irşad" manasına gelir. Tebliğ, eğitim ve öğretimi de içine alan bir terimdir. İrşad ise, bir rehberliktir. Hz. Peygamber; "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" buyurduğuna göre terbiyeyi "güzel ahlâk sahibi olma, fazilete erme" ve erdirmeye faaliyetlerinin adı olarak da ifade edebiliriz. Eğitimi Peygamber seviyesinde ele

¹⁶⁸ Bkz. Dodurgalı, Abdurrahman, "Kur'an'a Göre Eğitimin Gücü," *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, İstanbul 1996, 120.

aldığımızda, "tebliğ" etmek manasına gelir. Böylece öğretim de eğitimin içine girmektedir. Tebliğ hem eğitimi ve hem de öğretimi içine alır.

Terbiye ile eğitimin çok benzer tarafları olmakla beraber, eğitimin belli bir metoda bağlı olması ile terbiyeden ayrıldığı söylenir. Eğitim mi terbiye mi tartışması bizi meşgul etmemeli, aslolan istenilenin anlatılmasıdır. Kur'an, eğitimi "Rab" kelimesi ile ifade etmektedir. Elmalılı Hamdi Yazır "Hak Dini Kur'an Dili" tefsirinde "Rab" kelimesi, terbiye manasına gelmektedir. "Rab", gerçekte terbiye demektir. Yani "bir şeyi olgunluğa ulaştırıncaya kadar tavırdan tavıra geçirmektir."¹⁶⁹

Demek ki, Kur'an'da "rab" terbiye karşılığında kullanılmaktadır. Mutlak manada kullanılınca eğitenin Allah olduğu ortaya çıkar. Yani Allah için kullanılır. O zaman da, "Bütün varlıkların yetiştirilmesini yüklenmek" anlamına gelir. "Rab" kelimesi tamlama olunca "sahip" anlamına; "masdar" olarak kullanılınca da; a) İlimde tasarruf sahibi olmak, b) Nefsini ilimle terbiye etmek manasını taşır.¹⁷⁰

Dilimize Arapçadan geçen "terbiye" kelimesi, "rab ve riba" köklerinden gelir. Bunların anlamları "beslenmek, tamamlamak, ziyadeleşmek, toplanmak, artmak, çoğalmak"tır. "Terbiye" de lûgat anlamıyla kısaca "tamamlatmak, ıslah etmek"tir. Terim olarak da "bir şeyi derece derece olgunluğa eriştirmek, yetiştirmek" manasına geldiğini¹⁷¹ yukarıda açıklamıştık.

Rab, Arapçada "malik, sahip, ulu" manalarına sıfat olarak kullanılır. Yine "Rab", Allah'ın Kur'an'da geçen güzel adlarından (esma-i husnâsından) biridir de. Kur'an'da "Rab" kelimesi, Allah'ın adı olarak 965 defa anılmıştır. Bu kelime, Kur'an'ın ilk tebliğ edilen ve (İkra'-Oku!) emriyle başlayan beş âyetinde de geçer.

Kur'an'da Allah adı 2799 defa tekrarlanmıştır. Ondan sonra en çok tekrarlanan Rab adıdır. Bu ad, dualarda da birçok defa yer alır. Arapçada isim ve sıfat olarak kullanılan (Rab) kelimesi, çeşitli şekillerde Kur'an'da Allah isminden sonra en çok geçen kelimedir. Yetiştirici, gözetip koruyucu, ayrıca itâat olunan efendi, herhangi bir durumu düzelten kimse, bir şeyin mâliki mânâlarında kullanılıyor. İslâm'da ise bu kelime, "benzeri olmayan efendi, verdiği nimetlerle mahlûklarının durumlarını düzelten, yaratma ve

¹⁶⁹ Yazır, I, 62-63.

¹⁷⁰ Yazır, I, 63-65.

¹⁷¹ Yazır, I, 64; Ayverdi, III, 3162-3163.

emretmenin sahibi” anlamlarını kazanmıştır. Rab kelimesinin bu manası anlaşıldıktan sonra Peygamberimiz: “Hizmetçiler sahibine Rabbim değil, seyyidim desin” diyerek, insanların Rab olarak yalnız Allah’ı tanımalarını, yalnız O’na bu şekilde hitap etmelerini emrediyor. Rab kelimesinin Kur’an’da bu şekilde kullanılması, sadece mürebbi manasına değil, terbiye gibi olan istilâ, teklîf, emir ve nehiy, tergîb ve terhîb, taltîf, takdîr gibi eğitimin bütün unsurlarını ifâde etmektedir. Allah için kullanılan Rab kelimesinde, sahip ve mâlik mânâları da bulunmaktadır. Terbiye, bir şeyi kademe kademe tedric ile kemâline ulaştırmaktır ki, bunun eseri istifâ ve tekâmül olur.¹⁷²

Rabbın Allah ismi olarak terim anlamı, “Bir şeyi derece derece halden hale, nitelikten niteliğe geçirerek olgunluk amacına erİştirinceye kadar yetiştiren yaratıcı mutlak kudret sahibi”dir. Rab kelimesinin bu anlamıyla Kur’an’da Allah’tan sonra en çok tekrarlanmış olması, bize İslâm dininde eğitim (terbiye) sisteminin Allah inancına dayandığını ve ilk, mutlak yetiştiricinin Allah olduğunu açıkça anlatıyor. Kur’an, bütünüyle bu sistemi kapsar. Hazret-i Muhammed’in peygamberlik hayatı da bu sistemin uygulama örnekleriyle doludur. Bu örneklerin başında ilk yetişen olarak kendisi, sonra da kendisinin yetiştirdiği kişiler vardır. Kur’an’ın bütününe yayılmış bulunan eğitim sisteminin başlıca ilkeleri yine Kur’an’ın tertibine göre birinci sûresi olan ve beş vakit namazlarının her rekâtında okunulan “Fatiha” sûresinde toplanmıştır. Fâtiha, Kur’an’ın özetidir. Bunun için peygamberimiz, ona “Ümmü’l-Kur’an: Kur’an’ın anası”¹⁷³ demiştir.

1.15. SÜNNETTE EĞİTİM KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

Hız. Peygamber, Kur’an’ın paralelinde eğitim yaklaşmıştır. Her fırsatta Kur’an eğitimin önemine vurgu yapmış, Müslümanları terbiyeye teşvik etmiştir.

Hız. Peygamberin peygamberlik görevinin mahiyetini açıklarken "Allah beni bir muallim olarak göndermiş bulunuyor."¹⁷⁴

¹⁷² Yazır, I, 64.

¹⁷³ Yazır, I, 63-66.

¹⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh eş-Şeybani, *Müsned*; Müessesetu Kurtubi, Mısır, trs. III, 328: İbn Mace; Ebu Abdillâh El Dazvini, *Sünen*, Thk. Muhammed Fuat Abdalbaki, Darul-Fikr, Beyrut, Trs. Mukaddime, 4.

Hız. Peygamber bir hadisinde "İlim talebi her Müslümana farzdır"¹⁷⁵ diyerek ilmi kesinlikle yapılması gereken namaz, oruç gibi farz olan zikretmiştir.¹⁷⁶

Hicretten önce 2. yıl önce Peygamberimiz Medine'ye Kur'ânı ve İslâmî prensipleri öğretmek üzere bir "mu'allim" (öğretmen) göndermiştir. Suffa da ilk İslâm "üniversite" kabul edilebilir. Bizzat Rasulullah burada dersler vermiştir. Fakat okuma-yazmayı ve Kur'ân'ı öğretmek üzere bazı öğretmenler de görevlendirmiştir.

Muhammed (s.a.v.)'in okuma ve yazmaya verdiği önem, Bedir savaşında esir düşen müşrikler için adam başına 4.000 dirhem (takriben 12 kg. altın) biçildiği halde, bunlar arasında okuma-yazma bilenlerin Medineli 10 Müslüman çocuğa bunu öğretmek sûretiyle serbest bırakılmasını emretmesinde kendini gösterir.

Hız. Peygamber, kendisinin bir "muallim" olarak gönderildiğini ifade etmektedir.¹⁷⁷ O, büyük bir eğitimci, terbiyeci, tebliğci, en son ve en mükemmel elçidir. Bu başarılı muallim, çeşitli maddi ve manevi sıkıntılar içinde, "Oku" emrini aldığı andan itibaren eğitim ve öğretim işlerini bizzat kendisi fiilen üstlenmiş; bu faaliyetleri Mekke'de "Daru'l-Erkam"da, Medine'de Mescidinde ayırdığı "Suffa"da yürütmüş, 23 yıl gibi kısa bir zaman içinde o sert yapılı, kaba tabiatlı ve imtizaçsız insanları kardeş yapmıştır.

Hız. Peygamber'in en belirgin özelliği eğitici-öğretici olmasıdır. O, bu sıfatıyla Kur'ân'ın belirleyiciliğinde, iyiliklere teşvik edecek, kötülüklerden sakındıracak, hülâsâ insanlığın saâdeti için bir muallimin yapması gereken her şeyi yapacaktır.

Rasulullah Kadınları eğitmeye de önem vermiş ve haftanın bir gününü onlara ayırmıştır. Ayrıca Peygamberimizin eşleri de bu gayret ve çalışmada vazife almışlardır.

Peygamberimizin eşi Hafsa okuma ve yazma bilmekteydi. Onun eşlerinden Âişe, validemiz de hukuk alanında yüksek bilgiye sahiptir. Hukukî bilgisinden istifâde edilmek üzere devamlı ziyâret edilip kendisiyle istişare edilmiştir.

Suffa'da yetişen talebeler, İslâmı tebliğ için Arap Yarımadası'nın dört bir köşesinde vazifelendirilmiştir. Bunlar İslâm ideali yolunda öyle kuvvetli hatıralar bırakmışlardır ki, sonradan gelen birçok âlim, Suffa'da yetişen insanlardan istifade etmiştir.

¹⁷⁵ İbn Mace, *Mukaddime*, 17.

¹⁷⁶ Muhamedi Rişerhi, *Muhammed Mizanu'l-Hikmet*, Daru'l-Hadis, Kum, 1375, VIII, 28.

¹⁷⁷ İbn-i Mâce, *Mukaddime*, 17/229, I., 83.

Peygamber Efendimizin eğitiminde sevginin ayrı bir yeri vardır. Allah'ın Rasulü, kişinin sevdiğini karşısındakine açıkça söylemesini istemiştir. Bu sebeple sevginin İslam toplumunun tüm üyelerine gösterilmesini arzu etmiş, bu konuda hiçbir ayırım yapılmamasına işaret etmiştir. Böylece, sevgiyle İslam toplumunu oluşturan fertlerin gönüllerinin birbirine yakınlaştırılmasına ve aralarında ünsiyet ve ülfetin kalıcı hale getirilmesine çalışmıştır. Günümüzde bunun ne kadar önemli olduğu, çoğu üzücü olayların çıkış sebebinin “sevgisizlik” olduğu görülmektedir.

Peygamber Efendimizin eğitim sisteminde, insanların kazanılması için çok çeşitli usuller denenmiş ve en müessir olanlar üzerinde durulmuştur. Hz. Peygamber'in her karşılaştığı insanın imana kavuşmasını sağlamak için her çareye ve her metoda başvurmasındaki temel sebep, daha fazla insanı “hidayete kavuşturmak”tı. Eğitimin hedeflediği “güvenirlilik” Rasulullah'ın hayatında herkesin kabul ettiği mümeyyiz bir vasıf olmuştu. Peygamberimizin düşmanları dahi O'nun şahsi hayatı hakkında en ufak bir ithamda bulunamıyor, “emin”liğini ikrar mecburiyetinde kalıyorlardı. Eğitimde önemli bir özellik olan “uygulamalı eğitim”i O, insanlara teklif ettiği hususları herkesten önce kendi nefsinde, herkesin yapabileceğinden fazlasıyla tatbik ediyordu. Şüphesiz bu durum, davet edilenler için önemli bir canlı misal oluşturmaktaydı.

Sonuç olarak; islam eğitim sistemi, insanın yaratılış gayesi olan “Allah'a iyi bir kul olma” prensibini gerçekleştirmeyi hedef aldığını ifade etmek mümkündür. İslâm eğitimi, kul ile Allah ve kul ile kul arasındaki ilişkilerin iyi anlaşılmasını ve bu anlayış üzerine davranışların bina edilmesini gerçekleştirmeye çalışır. Bu sayede insanı dünyevî ve uhrevî saadete götürür.

Terbiye (eğitim), yetişkin nesiller tarafından yetişmekte olan nesillere yapılan her çeşit etkidir. Terbiyeyi, Hz. Peygamber'in görevi açısından ele alacak olursak; “tebliğ ve irşad” manasına gelir. Tebliğ, eğitim ve öğretimi de içine alan bir terimdir. İrşad ise, bir rehberliktir. Hz. Peygamber; “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim” buyurduğuna göre terbiyeyi “güzel ahlâk sahibi olma, fazilete erme” ve erdirme faaliyetlerinin adı olarak da ifade edebiliriz. Eğitimi Peygamber seviyesinde ele aldığımızda, "tebliğ" etmek manasına gelir. Böylece öğretim de eğitimin içine girmektedir. Tebliğ hem eğitimi ve hem de öğretimi içine alır. Hazret-i Muhammed'in

peygamberlik hayatı da bu sistemin uygulama örnekleriyle doludur. Bu örneklerin başında ilk yetişen olarak kendisi, sonra da kendisinin yetiştirdiği kişiler vardır.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Geniş Bilgi için Bkz., Mehmet Şanver, *Kur`an`da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001, 126-135.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA TEBŞİR VE İNZARIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. EĞİTİM AÇISINDAN KUR'AN-I KERİM'DE “TEBŞİR” KAVRAMI

Eğitim, en genel anlamıyla önceden belirlenmiş amaçlar doğrultusunda, insanların duygu, düşünce ve davranışlarında belli değişim ve gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkilerdir. İslam eğitimi, bireydeki bu değişim ve gelişimin düzenli ve etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi için fitrata yönelmeyi esas alır. Fitrat ise, iyiye yönelmek ve kötüden uzaklaşmak, başka bir ifadeyle eğitimi kabul etmek için ilgi ve motivasyon ister. “İnsanları belli bir amaç doğrultusunda istenen davranışa yöneltme, isteklendirme ve başlayan hareketi sürdürmek için etkileme süreci”¹⁷⁹ olarak tanımlanabilen motivasyonun İlahi kaynaklı olması mü'minler için şüphesiz daha da etkilidir. Zira böyle bir motivasyon, insanı kendi arzularına göre yaşamaya değil, ilahi iradeye uymaya ve iyiliğin hüküm sürdüğü bir hayata yöneltir. Bu noktadan hareketle, Kur'an-ı Kerim'de önemli bir motivasyon unsuru olarak kullanılan “tebşir” kavramını incelemeyi gerekli gördük.

Kur'an-ı Kerim'deki ahenk ve denge ilkesi, aslında tebşir ve inzâr kavramlarını birlikte ele almayı gerektirmekte ise de bu ilkenin “azapla müjdelenenler” kısmında gerçekleştiğini düşünerek, gerek tebşir ve gerekse inzâr kavramları, peygamberlere nispet edildiğinde, Allah'ın elçisi sıfatıyla insanlara başlarına gelecek akıbeti tebliğ etmek anlamında kullanılmaktadır.

Hız. Peygamber, insanların başlarına gelecek haberleri onlara ulaştırırken, bu haberlerin iyilik ve kötülüğüne göre sahnede ya beşir veya nezîr durumundadır. Kur'an'ın telakkisine göre bu, bir peygamberin görevi bakımından son derece önemli bir noktadır.¹⁸⁰ Peygamber her iki sıfatıyla da insanları doğru ve güzele çağırma; yanlış ve kötüden uzaklaştırma gayretindedir.

Kur'an genelde bütün insanlara, özelde ise mü'minlere rahmet kaynağıdır.

¹⁷⁹ Ayverdi, II, 2123.

¹⁸⁰ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Ter., Süleyman Ateş, Kevser yayınları, Ankara trs., 228.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَ هُدًى وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ.

“Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.”¹⁸¹

وَ لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَى عِلْمٍ هُدًى وَ رَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ.

“Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, ilim üzere açıkladığımız bir kitap getirdik.”¹⁸²

أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَى مِنْهُمْ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ هُدًى وَ رَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَ صَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ

“Yahut "Bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk" demeyesiniz diye (Kur'an'ı indirdik). İşte size de Rabbinizden açık bir delil, hidayet ve rahmet geldi. Kim, Allah'ın ayetlerini yalanlayıp onlardan yüz çevirenden daha zalimdir! Âyetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmelerinden ötürü azabın en kötüsüyle cezalandıracağız.”¹⁸³

Bu ayetlerde Kur'an'ın yol göstericiliğine ve rahmet boyutuna açık bir şekilde vurgu yapılmaktadır. Kur'an'ın kendisi hakkında net bir şekilde “rahmet vurgusu” yapması, onun insan kazanımıyla ilgili olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda insanları yaratan Allah, kullarının kötülük yapmalarından razı olmadığı gibi onların azaba düşer olmalarını da istememektedir.

جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ حَشِيَ رَبَّهُ

“Rableri katında onların mükâfâtı altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları, Adn cennetleridir. Allâh onlardan râzı olmuş, onlar da O'ndan râzı olmuşlardır. Bu, Rabbine saygı gösterene mahsustur.”¹⁸⁴

Hız. Peygamber de aynı şekilde insanların iman edip iyi işler yapmalarını istemekte, kendilerine kötülük yapmalarına razı olmamaktadır. Nitekim Kur'an'da bu hususta şöyle buyruluyor.

¹⁸¹ Yunus, 10: 57.

¹⁸² A'raf, 7: 52.

¹⁸³ En'am, 6: 157.

¹⁸⁴ Beyine, 98: 8.

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَى آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا

“Nitekim rahmet Peygamberi de insanların bir kısmı vahye inanmadığı için son derece üzüyor, adeta kendini helâk ediyordu.”¹⁸⁵

Kur’an-ı Kerim insanı nasıl terbiye ediyor? Sorusuna şu şekilde cevap verilebilir. Kur’an-ı Kerim, insanın mutluluğunu esas alır. Onun hedefi insanın dünya hayatını düzene koymak, bununla ahiret hayatında sonsuz mutluluğu kazanmasını sağlamaktır. Her insan lezzet veren şeyleri sever, nimet ve bolluğa kavuşunca sevinir, iyi bir duruma kavuşunca yüzü güler. Tam tersi, acı ve sıkıntı veren şeylerden hoşlanmaz, darlıktan ve felaketten korkar, zor bir durumla karşılaşınca yüzü gülmez. Bu iki usulden insanların ahlaki ve ruhi eğitimleri için kullanılmıştır.

Kur’an-ı Kerim eğitim konusunda bir etkileme, ikna etme, öğretme ve böylece kişiliği oluşturma süreci olduğuna göre; iyi şeylere teşvik etmek, olumlu davranışları sevdirmek, doğru olan şeylerin yapılmasını sağlamak için çeşitli metodlar kullanılır.

Tebşir ve inzar bunlardan biridir. İnzar tebşirin tam tersidir. İnzar, yapılan şeyin sonucunda karşılaşılabilecek zararları önceden bildirip sakınmasını sağlamaktır. İnzar ile tehlike önceden bildirilip, tedbirli olunulması sağlanmaktadır.

Eğitimin her kademesinde tebşir ve inzar kullanılabilir. Mesela inzar açısından bir çocuğa, “ateşe dokunma yanarsın, şuraya çıkma düşersin, yaramazlık yaparsan ceza alırsın, çalışmazsan kazanamazsın, suç işlersen hapse düşersin” ve bunun gibi ifadeler de bu tarzdaki inzarlardandır veya tebşir açısından “bu işi yaparsan şu hediyeyi kazanırsın, dersini yaparsan, eğitim kurallarına uyarsan daha çok çalışırsın; başarırsın, iyilik yaparsan ödülü hak edersin” gibi şeyler teşvik ve tebşire örnek teşkil eder.

Bütün bunların eğitimde etkili olduğu açıktır. Kur’an’da inzarın yer yer tebşirle birlikte kullanıldığını görüyoruz. Bundan amaç Müslüman’ı salih amellere özendirmek ve kötülüklerden sakındırmaktır. Kişinin kazanacaklarını ve kaybedeceklerini kendisine etkileyici bir yöntemle haber vermektir.

¹⁸⁵ Kehf, 18: 6.

2.1.1. Tebşir Kavramının Lügat Açısından Anlamı

Tebşir, Kur'an'da çokça zikredilen kavramlardandır. Bu kelime türevleri ile birlikte seksen yedi ayette geçmektedir.¹⁸⁶ Tebşir: Arapça (bşr) kökünden (tefil) babından bir mastardır. Müjde verme, müjdeleme, bir şeyle müjdeleme sevindirme manalarına gelir.¹⁸⁷

Tebşir (büşrâ) kelimesinin aslı (Beşera) filidir. Bu da bir şeyin güzelliği ile ortaya çıkması, görünmesi demektir. Kuraşi, Kur'an kamusunda tebşirin müjde ve iyi haberi anlamında olduğunu söylemektedir.¹⁸⁸

“Beşaret” müjde kelimesinin manasına lügat kitaplarında bir bakalım:

Kuraşi, Kamus'ul Kur'an'da şöyle diyor: Beşaret ve Buşra sevindirici haber manasındadır.¹⁸⁹ Rağıb el-İsfehani ise şöyle diyor: Çünkü kim bu tür müjdeli haberleri duysa bundan dolayı yüzünde sevincin etkisi görülmektedir.¹⁹⁰

Beşaret, sevindirici olsun ya da üzücü ikisinde de kullanılır. Örnek:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

“İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele!”¹⁹¹

بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

“Münafıklara, kendileri için acı bir azap olduğunu müjdele!”¹⁹²

وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“O kâfirlere elem verici bir azabı müjdele!”¹⁹³

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

¹⁸⁶ Bkz. Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazı'l-Kur'ani'l-Kerim*, İstanbul, 1990, 119-120; Sabuni, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefasir*, çev: Gümüş, Sadrettin; Yılmaz, Nedim. Ensar Neşriyat. İstanbul (1995), I, 210; Topaloğlu, Bekir; Karaman, Hayrettin, 23; Amuzgar, Muhammed Hasan, *Terbiyet-i İslami*, Tahran. H. Ş. 1375, 224.

¹⁸⁷ Kuraşi, Ali Akber, *Kamus-i Kuran*, I-III, Tahran, H. Ş. 1371, I, 194.

¹⁸⁸ Kuraşi, I, 194.

¹⁸⁹ Kuraşi, I, 194.

¹⁹⁰ İsfehani, 124-126.

¹⁹¹ Bakara, 2: 25.

¹⁹² Nisa, 4: 138.

¹⁹³ Tevbe, 9: 3.

“İşte onlara elem verici bir azabı müjdele!”¹⁹⁴

Rağıb diyor: Bu ayetlerde beşaret kâfirlere ve münafıklara karşı istiare olarak kullanılmıştır. Çünkü kendilerini sevindirmesi gereken bir şey azap haberiyle geliyor.¹⁹⁵

Halil b. Ahmed Ferahidi beşaret: “Müjdeli verilen bir haberdir, beşir ise hayır ya da şer konusunda müjde veren kimsedir”¹⁹⁶ demektedir.

Kur’an-ı Kerim’de “b-ş-r” kökünden türeyen, “tebşir, festebşiru, beşşir” gibi fiiller 123 kez tekrar edilmiştir.

Halil ibn Ahmad Ferahidi’nin açıklamasında, aynı kökten gelen “tebşir” müjdeleyicinin ulaştırdığı şey, yani sevinçli haber, “tebşir”, müjdelemek, sevindirici olanı ortaya koymak, “beşir/mübeşşir” müjdeleyen/sevindirici haberi getiren demektir ki Kur’an’da genellikle peygamberler hakkında kullanılmaktadır. Tebşir, bir konuda sevinçli bir haber vermektir.¹⁹⁷

Tebşir, bişr kökünden türeyen be-şe-re fiilinin tef’il vezninde mastarıdır. Lügate, “sevindirici bir haber vermek, bildirmek, tebliğ etmek, dine çağırma”¹⁹⁸ gibi anlamlara gelir. Ancak kelimenin aslı itibarıyla, yüzdeki tenin değişmesine etki eden haberdir ki, suyun ağaçta yayılması gibi kan yüzde yayılır. Sevinç tenin rengini değiştirdiği gibi, üzüntü de tenin rengini değiştirir. Buna göre tebşir hem sevindirici hem de üzücü haberler için kullanılır ve teksir (çokluk) ifade eder.¹⁹⁹ Tebşir, “sevinilecek ve hoşlanılacak bir şeyi bildirmek bakımından herhangi bir haberden daha özeldir ve kendisine haber verilen kimse bu haberi daha önce almamıştır.”²⁰⁰

Aynı kökten türeyen “büşrâ” ve “bişâre” kelimeleri “isim” olup “müjde” anlamına gelirler. Müjde, “iyi veya kötü olsun insanın aldığı ve yüzde sevinç veya hüznün ifadesi

¹⁹⁴ Tevbe, 9: 34.

¹⁹⁵ İsfehani, 124-126.

¹⁹⁶ Ferahidi, Hail b. Ahmet, *Kitabu’l-Ayn*, İntişarat-ı Üsve, Kum, H. K. 1414, I, 165.

¹⁹⁷ Ferahidi, I, 165-166.

¹⁹⁸ İsfehani, 124-126.

¹⁹⁹ Razi, Muhammed Fahrudin, *Mefatihü’l-Gayb*, ys., trs., IV, 152; Maverdi, Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed, *En Nüket ve’l Uyun (Tefsiru’l-Maverdi)*, Beyrut, 1992, I, 386; Huseyin ez-Zebidi, Seyyid Muhammed Murtaza, *Tacu’l-Arus Min Cevheri’l-Kamus*, tah., et-Terezi, İbrahim, Beyrut, 1972, X, 184-185.

²⁰⁰ Muhammed Tahir b. Aşur, *Tefsiru’t-Tahrir ve’t-Tenvir*, Tunus, trs. I, 352.

oluşturan ilk ve doğru haberdir”. Yine müjde, “eseri yüzde beliren sevinçli veya hüznü bir haber” olarak tarif edilmiştir.²⁰¹

Örfi anlamda “müjde”, kendisine haber verilen kimsenin daha önceden bilmediği sevindirici doğru bir haberdir. Genellikle iyi haber için kullanılmasına rağmen, bazen izafi olarak kötü haber için de kullanılır. Bu durumda “alay etme, küçümseme, hafife alma” anlamlarında mecaz ifade eder. “... Onlara acı bir azabı müjdele.”²⁰²

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ...

Ayetinde olduğu gibi kendisiyle alay edilen kimse bu haberle elem duyar, gamlanır.²⁰³ Keza, birisinin düşmanına: “Bütün soyunun ölümü ve malının soyulmasıyla sevin!”²⁰⁴ demesi ve “Selamın dayak/ Azarlaman kılıç gibidir!” sözlerindeki mecazi ifade de böyledir.²⁰⁵

Zemahşeri, “müjde”yi sadece hayır anlamında kullanmış ve “kendisine söylenen kimsede sevinç meydana getiren haberdir” diye tarif ettikten sonra, “birisi kölesine, “Bana filan kişinin geldiğini kim müjdelerse (beşşereni), o hürdür” dediğinde, onu ilk haber veren kimse hür olur. Çünkü o insan verilen ilk haberle sevinir. Ama “beşşereni” yerine “ahbereni” derse onu haber verenlerin hepsi hür olur demektedir.²⁰⁶

Haber ile müjde arasındaki fark şöyle açıklanmıştır. “Haber, ilk muhbirden (haber verenden) veya başkasından olabilir ama müjde sadece ilk muhbirden olur. Haber doğru

²⁰¹ Ebu Hayyan, el-Endelüsi, *el-Bahru'l-Muhit*, Beyrut, 1990, I, 109; Alusi, Ebu'l Fadl Şihabuddin, Mahmud, *Ruhu'l-Meani Fi Tefsiri'l Kur'ani'l Azim*, Beyrut, 1987, I, 200.

²⁰² Tevbe, 9: 34.

²⁰³ Bu konuda Bkz., Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire, 1952, I, 238; Zebidi, 185; Alusi, I, 200-201; Beydavi, Nasıruddin, *Tefsiru'l-Beydavi*, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Beyrut, 1988, I, 41; Şihabuddin Ahmed b. Muhammed b. Hâim el-Mısrî, *Et Tıbyan Fi Tefsiri Garibi'l-Kur'an*, tah., Fethi Enver, Kahire, 1992, 69; Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif Cürçani, *Kitabu't-Ta'rifat*, tah., Abdulmun'im el-Hıfni, Kahire 1991; Ebu'l-Beka Eyyub b. Musa el-Huseyni, *El Külliyat*, Beyrut, 1993, 239; Muhammed Ali b. Ali et-Tehanevi, *Keşşafu Istılahatı'l-Fünun*, İstanbul, 1984, I, 120; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkani, *Fethu'l-Kadir*, tah. Ebu Hafı Seyyid b. İbrahim, Kahire 1993, I, 77.

²⁰⁴ Zemahşeri, *Keşşaf*, I, 228-230; Zemahşeri, *Esâsu'l-Belâğa*, Beyrut, 1989, 40.

²⁰⁵ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, tah. Emin Muhammed Abdulvehhab - Muhammed Sadık el-Ubeydi, Beyrut, 1996, I, 413-414.

²⁰⁶ Zemahşeri, *El Keşşaf*, I, 228-230; Zemahşeri, *Esâsu'l-Belâğa*, 40; Bu konuda ayrıca Bkz., Ebu'l-Berekat Abdillâh b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefi, *Tefsiru'n-Nesefi*, Beyrut, trs. I, 33.

veya yanlış, sevindirici veya üzücü olabilir ama müjde sadece doğru ve çok kere sevindirici haber için olur.”²⁰⁷

Taberi, “bişâre”yi açıklarken, “kendisine bildirilen kimsenin, onunla sevindiği haberdir. Zira Arap dilinde, bir kimseye, başkasından işitmeden veya başkası bildirmeden önce verilen sevindirici haber tebşîr ifade eder” demektedir.²⁰⁸

“Bişâre”, “fiâle” veznindedir. Arap dilinde sanat ve mesleğe delalet eden lazım ve müteaddi fiillerin mastarının “fiâle” vezninde gelmesi kaidedir.²⁰⁹ Bu anlamda bişare, eğitimle uğraşan insanların sanatının bir parçası sayılabilir.

Beşir ise, ”b-ş-r” kökünden türetilmiş bir sıfat-ı müşebbehe olup, “müjdeleyen, güler yüzlü ve sevecen olan” demektir. “Beşir” yerine bazen “mübeşşir” de kullanılır. Ancak “beşîr”, sıfattır ve devamlılık arz eder. “Mübeşşir” ise ism-i faildir ve o anda yapılan işin failidir.²¹⁰ Yani beşîr, sürekli iyi haber veren, müjdeleyen, mübeşşir ise belli bir olayı ve haberi müjdeleyen, bildiren demektir.

Bu anlamda düşünüldüğünde beşir, Kur’an’da sadece Kur’an’ın kendisi²¹¹ ve Hz. Muhammed için²¹² ve tek yerde de bir elçi olarak gelen melek için²¹³ kullanılırken; mübeşşir, genellikle diğer peygamberler için²¹⁴ bazen Hz. Muhammed için²¹⁵ ve bir yerde de Hz. İsa için²¹⁶ kullanılmaktadır.

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ

²⁰⁷ Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekeriyya El Lugavi *Mu'cemu'l-Lügâ*, tah. Zehir Abdilmuhsin Sultan, Beyrut, 1986, II, 126; Heyet, *Vizaratü'l-Evkaf - Kuveyt, el-Mevsuatu'l-Fıkhıyye*, Kuveyt, 1993, 4. Baskı, VIII, 93.

²⁰⁸ Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayati'l-Kur'an*, Beyrut, 1988, I, 169-170, 438.

²⁰⁹ Sibeveyh, Ebu Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitab*, Kahire, 1982, IV, 11; el-Himlavi, Ahmed, *Şeza'l-Arf fi Fenni's-Sarf*, Basım yeri yok, trs., 69; el-Hulvani, Muhammed Hays, *el-Vazih fi İlmi's-Sarf*, Dimaşk, 1987, 161; Mustafa el-Galayini, *Camiu'd-Dürusu'l-Arabiyye*, Beyrut, 1966, I, 170.

²¹⁰ Ferahidi, Ebu Abdirrahman el Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, I-III, tah., el-Mahzumi, Mehdi, es-Samirai İbrahim, Beyrut, 1988, I, 259; Seyyid Ahmet Asım Efendi, *Kamus Tercemesi*, İstanbul, 1305, II, 161; İbnu'l Esir Mecduddin el-Mubarek b. Muhammed, el-Cezeri, *En Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, tah., ez-Zavi-Mahmud Muhammed et-Tanahi, Tahir Ahmed, Beyrut, trs., I, 139.

²¹¹ Fussilet, 41. 4.

²¹² Bakara, 2: 119; Maide, 5: 19; Araf, 7: 188; Hud, 11: 2; Sebe, 34: 28; Fatır, 35: 24.

²¹³ Yusuf, 12: 96.

²¹⁴ Bakara, 2: 213; Nisa, 4: 165; Enem, 6: 48; Kehf, 18: 56.

²¹⁵ İsrâ, 17: 1045; Furkan, 25: 56; Ahzab, 33: 45; Fetih, 48: 8.

²¹⁶ Saf, 61: 6.

“Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti.”

Bize göre burada beşir'in sıfat olarak sadece Kur'an ve Hz. Peygamber'e nispet edilmesi, Kur'an'ın ve Peygamber'in mesajının ve müjdesinin devamlılığına ve belli bir toplum ve belli bir zamana değil tüm insanlara ve bütün zamana hitap eden evrenselliğine bir işaret sayılabilir.

Beşir, Hz. Peygamber'in isimlerinden biri olarak kabul edilmişse de, yanında onun diğer isimlerinden biri veya ismin yerini tutan bir zamir bulunmadan kullanıldığına göre onu Hz. Peygamber'in bir adı değil, sıfatı saymak daha isabetlidir.²¹⁷

Ayrıca “beşir” sıfatını Hz. Peygamber de kendisine nispet etmiş ve birçok hadiste müjdeleyici olmayı emretmiştir.²¹⁸

Allah'ın insanlara gönderdiği elçiler için Kur'an, “nebi” veya “resul” terimlerini kullanmaktadır. Kur'an'da “Allah'tan haber getiren kişi” anlamında kullanılan nebi, insanları kötülüğe karşı uyarmak ve iyi olanlara müjde vermek için Allah tarafından gönderilir. Bunun için “mübeşşir”, “beşir” (müjdeleyen) ve “nezir” (ihtar eden) terimleri Kur'an'da özellikle ilk nazil olan ayetlerde sık sık geçmektedir. Muhammed (s.a.v.) diğer bütün peygamberler gibi, bir “ihtar edici” ve “müjdecisi” dir. Görevi ise, devamlı ve yılmadan tebliğde bulunmaktır. İnsanlar, kurtuluşları ve başarıları için Allah'tan gelen bu tebliği kabul etmeye ve uygulamaya şiddetle muhtaçtır.

Bu yüzden peygamberin tebliği normal bir hitap gibi değildir. O halde bu önemli tebliğin insanlara etki edecek bir şekilde anlaşılır hale getirilmesi de gerekir.²¹⁹

Bu noktadan hareketle, önce tebşir kavramının Kur'an'da nasıl kullanıldığının bilinmesine ihtiyaç vardır.

²¹⁷ Ahmet Önkal, “Beşir” md. *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1992, V, 554.

²¹⁸ Bkz. Buhari, İlim 12, Megazi, 60-61, Edeb, 80, Ahkâm 22, Cihad 164; Müslim, Cihad, 6: 1732; Nesai, İman 6.

²¹⁹ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Ter. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1996, 149-150.

2.1.2. Kur'an'da Tebşirin Kullanımı

Kur'an-ı Kerim "tebşir" metodunu çeşitli formlarda kullanıyor. Tebşir, mutlu edici haberlerdir. Bu haberler bazen insanı mutlu eden önemli bir müjdedir, bazen de erdemli davranışlara, Allah'a itaate ve iyi davranışlara teşvik etmedir.

Kur'an Allah'a (c.c.) iman edip erdemli davranan kullarını en güzel karşılıklarla müjdeliyor:

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَّهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ

"Rableri onlara Katından bir rahmeti, bir hoşnutluğu ve onlar için, kendisine sürekli bir nimet bulunan cennetleri müjdeler."²²⁰

ذَٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهَ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

"İşte Allaha iman edip salih amellerde bulunan kullarına müjde veriyor..."²²¹

Bugün, burada, bu dünyada salih amel işleyenler, bunun peşinden dünyada ve âhirette ödüle, sevince, mutluluğa kavuşacaklar. Kur'an bir "beşir/müjdeleyici"dir.

بَشِيرًا وَنَذِيرًا...

"Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır."²²²

Kur'an aynı zamanda iman edip salih amel işleyenleri muhteşem bir karşılığın beklediği müjdesini vermektedir.

وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا

"Kuşkusuz bu Kur'an salih amellerde bulunan mü'minlere, onlar için gerçekten büyük bir ecir olduğunu müjde verir."²²³

Allah (c.c.) pek çok âyette Hz. Muhammed'e iman edenleri hesapsız ödülleri, karşılıkları müjdelemekle görevlendiriyor ki onlar bununla sevinirler. Yaptıkları amellerin boşa gitmediğinden emin olsunlar. Allah (c.c.) yolunda çektikleri sıkıntılardan dolayı yürekleri daralmasın, uğradıkları mahrumiyetten dolayı esef etmesinler. Bu gibi ödüllere kavuşmak için de daha çok çalışsınlar.

²²⁰ Tevbe, 9: 21.

²²¹ Şûra, 42: 23.

²²² Fussilet, 41: 4.

²²³ İsra, 17: 9.

Kur'an yaptığı her işi, Allah'ı görüyor gibi yapan muhsinleri müjdeliyor.

وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ

“... Güzellikte bulunanlara müjde ver.”²²⁴

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ

“Gerçekten de, Rabbimiz Allah'tır dedikten sonra da dosdoğru hareket edenlere melekler indiririz de sakın korkmayın ve mahzun olmayın ve müjdelenin, sevinin size vaat edilen cennetle deriz.”²²⁵

Bu bişaretler sonsuz bir saadetin habercisi, sonu gelmez ikramların duyurulması, ebedi bağışların işaretidir. Gerçek işte budur. Gerçek sevinç kaynağı böyle olur.

Kur'an'ın bu bişaretli haberleri Vahy'in muhatapları için bir eğitim aracıdır. Nefislerini bu yolda hizaya sokmaya çalışırlar. Bütün bunlar muhatapları hayırlı işlere teşvik, kötü amellerden sakındırmadır.²²⁶

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ

“Andolsun, Biz sizi biraz korku, açlık ve bir parça mallardan, canlılardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele.”²²⁷

Aşağıdaki ayetlerde Kur'an'da 125 kez geçen inzarın türevleri ve örnekleri mevcuttur.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْئَلُ عَن أَصْحَابِ الْجَحِيمِ.

“Şüphesiz biz seni bir müjdecisi ve bir uyarıcı olarak, hak (Kur'an) ile gönderdik. Sen cehennemden halkından sorumlu tutulmayacaksın.”²²⁸

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأُنزِلَ مَعَهُمُ الْكِتَابُ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

²²⁴ Hâcc, 22: 37.

²²⁵ Fussilet, 41: 30.

²²⁶ Bkz., Tevbe, 9: 68; Râd, 13: 31; Enbiya, 21: 97; Hacc, 22: 47; Yâsin, 36: 63.

²²⁷ Bakara, 2: 155.

²²⁸ Bakara, 2: 119.

“İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere hak kitaplar indirdi.”²²⁹

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّيْنَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“Allah'ın ayetlerini inkâr edenler, peygamberleri haksız yere öldürenler ve insanlardan adaleti emredenleri öldürenler; işte onlara acıklı bir azabı müjdele.”²³⁰

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ

“Allah bunu (yardımı) size ancak bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla tatmin bulsun diye yaptı. 'Yardım ve zafer' (nusret) ancak üstün ve güçlü, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ın Katındandır.”²³¹

بَشِيرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

“Münafıklara müjde ver: Onlar için gerçekten acıklı bir azap vardır.”²³²

رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

“Elçiler; müjdeciler ve uyarıcılar olarak (gönderildi). Öyle ki elçilerden sonra insanların Allah'a karşı (savunacak) delilleri olmasın. Allah, üstün ve güçlü olandır, hikmet ve hüküm sahibidir.”²³³

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فِتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Ey Kitap ehli, elçilerin arası kesildiği dönemde: "Bize müjdecisi de, bir uyarıcı da gelmedi" demenize (fırsat kalmasın) diye size apaçık anlatan elçimiz geldi. Böylece müjdecisi de, uyarıcı da gelmiştir artık. Allah her şeye güç yetirendir.”²³⁴

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

²²⁹ Bakara, 2: 213.

²³⁰ Âl-i İmran, 3: 21.

²³¹ Âl-i İmran, 3: 126.

²³² Nisa, 4: 138.

²³³ Nisa, 4: 165.

²³⁴ Maide 5: 19.

“Biz elçileri müjde vericiler ve uyarıp-korkutucular olmaktan başka (bir nedenle) göndermiyoruz. Şu halde kim iman ederse ve (davranışlarını) düzeltirse, artık onlar için korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır.”²³⁵

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَ لِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Allah, bunu, yalnızca bir müjde ve kalplerinizin tatmin bulması için yapmıştı; (yoksa) Allah'ın Katından başkasında nusret (zafer ve yardım) yoktur. Hiç şüphesiz Allah üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.”²³⁶

لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ فِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Müjde, dünya hayatında ve ahirette onlarıdır. Allah'ın sözleri için değişiklik yoktur. İşte büyük 'kurtuluş ve mutluluk' budur.”²³⁷

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَ مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا

“Şüphesiz, Biz seni bir şahid, bir müjde verici ve bir uyarıcı olarak gönderdik.”²³⁸

وَ بَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَ أُنزِلَ بِهِ مِنْثَابِهَا وَ لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“(Ey Muhammed) iman edip salih amellerde bulunanları müjdele. Gerçekten onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Kendilerine rızık olarak bu ürünlerden her yedirildiğinde: "Bu daha önce de rızıklandığımızdır" derler. Bu, onlara, (dünyadakine) benzer olarak sunulmuştur. Orada, onlar için tertemiz eşler vardır ve onlar orada süresiz kalacaklardır.”²³⁹

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَ هُدًى وَ بُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ

“De ki: "Cibril'e kim düşman ise, (bilsin ki) gerçekten onu (Kitabı), Allah'ın izniyle kendinden öncekileri doğrulayıcı ve mü'minler için hidayet ve müjde verici olarak senin kalbine indiren O'dur.”²⁴⁰

²³⁵ En'am, 6: 48.

²³⁶ Enfal, 8: 10.

²³⁷ Yunus, 10: 64.

²³⁸ Fetih, 48: 8.

²³⁹ Bakara, 2: 25.

²⁴⁰ Bakara, 2: 97.

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَ قَدِمُوا لِأَنفُسِكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

“Kadınlarınız sizin tarlanızdır; tarlanıza dilediğiniz gibi varın. Kendiniz için (geleceğe hazırlık olarak güzel davranışlar) takdim edin. Allah'tan korkup, sakının ve bilin ki elbette, O'na kavuşacaksınız. İman edenlere müjde ver.”²⁴¹

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ

“O mihrapta namaz kılarken, melekler ona seslendi: "Allah, sana Yahya'yı müjdeler. O, Allah'tan olan bir kelimeyi (İsa'yı) doğrulayan, efendi, iffetli ve salihlerden bir peygamberdir.”²⁴²

إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ

“Hani melekler, dediler ki: "Meryem, doğrusu Allah Kendinden bir kelimeyi sana müjdelemektedir. Onun adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir. O, dünyada ve ahirette 'seçkin, onurlu, saygındır' ve (Allah'a) yakın kılınanlardandır.”²⁴³

فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Allah'ın Kendi fazlından onlara verdikleriyle sevinç içindedirler. Onlara arkalarından henüz ulaşmayanlara müjdelemeyi isterler ki, onlara hiçbir korku yoktur, mahzun da olacak değillerdir.”²⁴⁴

يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ

“Onlar, Allah'tan bir nimeti, bir fazlı (bolluğu) ve gerçekten Allah'ın mü'minlerin ecrini boşa çıkarmadığını müjdelemektedirler.”²⁴⁵

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“Rahmetinin önünde rüzgarları bir müjde olarak gönderen O'dur. Bunlar ağırca bulutları kaldırıp yüklediğinde, onları (kuraklıktan) ölmüş bir şehre

²⁴¹ Bakara, 2: 223.

²⁴² Âl-i İmran, 3: 39.

²⁴³ Âl-i İmran, 3: 45.

²⁴⁴ Âl-i İmran, 3: 170.

²⁴⁵ Âl-i İmran, 3: 171.

sürükleyiveririz ve bununla oraya su indiririz de böylelikle bütün ürünlerden çıkarırız. İşte Biz, ölüleri de böyle diriltip, çıkarırız. Ki ibret alırsınız.”²⁴⁶

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ
إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“De ki: "Allah'ın dilemesi dışında kendim için yarardan ve zarardan (hiçbir şeye) malik değilim. Eğer gaybı bilebilseydim muhakkak hayırdan yaptıklarımı arttırdırdım ve bana bir kötülük dokunmazdım. Ben, iman eden bir topluluk için, bir uyarıcı ve bir müjde vericiden başkası değilim.”²⁴⁷

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ
لَّكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“Ve büyük Hacc (Hacc-ı Ekber) günü, Allah'tan ve Resûlü'nden insanlara bir duyuru: Kesin olarak Allah, müşriklerden uzaktır, O'nun Resûlü de... Eğer tevbe ederseniz bu sizin için daha hayırlıdır; yok eğer yüz çevirirseniz, bilin ki Allah'ı elbette aciz bırakacak değilsiniz. İnkâr edenleri acı bir azapla müjdele.”²⁴⁸

Yukarıdaki ayetler incelendiğinde Allah'a ve Rasûlüne inanıp iyi ve güzel iş yapanların cennetle müjdelendikleri; Allah'ı ve Rasûlüne inanmayıp kötü işle uğraşan kâfir ve münafıkların ise cehennem azabıyla müjdelendikleri müşahede edilmektedir.

2.1.3. Kur'an'da Tebşir Anlamı İfade Eden Kelimeler

Kur'an, iman edip salih amel işleyenleri çeşitli şekillerde müjdeliyor. Bu bişaretleri bazen bir kelime ile bazen de kalıp ifadelerle, bazen de âyetin genel ifadesi ile yapıyor. Bir kaç örnek verelim:

²⁴⁶ Araf, 7: 57.

²⁴⁷ Araf, 7: 188.

²⁴⁸ Tevbe, 9: 3; Ayrıca Kur'an'da tebşir kelimesinin kullanımı ile ilgili Bkz., Tevbe 9: 21, 34, 111-112, 124; Yunus,10: 2, 87; Hud,11: 2, 69, 71, 74; Yusuf, 12: 19, 96; Hicr, 15: 53-55, 67; Nahl, 16: 58-59, 89, 102; İsrâ, 17: 105; Kehf, 18: 2, 56; Meryem, 19: 7; 97; Hac, 22: 34, 37; Furkan, 25: 22, 48; Neml, 27: 2, 63; Ankebut, 29: 31; Rum, 30: 46; Lokman,31: 7; Ahzab, 33: 45, 47; Fâtır, 35: 24; Yasin, 36: 11; Saffat, 37: 101, 112; Zümer, 39: 17; Zuhruf, 43: 17; Casiye, 45: 8; Ahkaf, 46: 12; Zariyat, 51: 28; Hadid, 57: 12; Saff, 61: 6, 13; İnşıkak, 84: 24.

2.1.3.1. Va'd

وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“Bu Allah’ın verdiği bir sözdür ve Allah (c.c.) asla sözünden dönmez. Ancak insanların çoğu bilmezler.”²⁴⁹

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا

“İman edip salih amellerde bulunanları, Allahın gerçek bir sözü olarak, içinde temelli ve ebedi kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır”²⁵⁰

Kur’an farklı ayetlerde itaat eden kulları, güzel sonuçlar, sınırsız sevaplar verileceğini söylüyor. Yaptığı erdemli davranışlara mutlaka ödül alacağına inanan bir kimse; şüphesiz daha iyisini, daha çoğunu yapmaya çalışır.

Kur’an “va’d”i bir eğitim metodu olarak kullanırken mükâfatın altını çiziyor. Şu işleri yaparsanız, işte ödülünüz hazır, sizi bekliyor. Bunu derken de va’dedilen şeyi insan algısına indiriyor, bilinen örneklerle başvuruyor, ama ödülün boyutlarının daha da ötelede olduğunu vurguluyor. Böylece muhataplarını adım adım salih amellere yaklaştırıyor.

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا

“Hepinizin dönüşü, O'nadır. Allah’ın vaadi hakır.”²⁵¹

قُلْ أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا

“De ki: Bu mu daha hayırlı, yoksa takva sahiplerine vaat edilen ve onlar için bir mükâfat ve dönüş yeri olan ebedi cennet mi?”²⁵²

Bu ayetlerde Yüce Allah kullarına vadettikleri nimetlerin gerçek olduğunu ve iman edip iyi işler yapanların bu nimetlere kavuşacağını bildirmekte ve onları iyiliğe teşvik etmektedir.

²⁴⁹ Rum, 30: 6.

²⁵⁰ Nisa, 4: 122.

²⁵¹ Yunus, 10. 4.

²⁵² Furkan, 25: 15; Ayrıca konumuzla ilgili diğer ayetler için Bkz., Maide, 5:9; A’raf, 7:44; Tevbe, 9:72; Fussilet, 41:30.

2.1.3.2. Tûba

Bunu Türkçe'ye “ne mutlu, müjde, göz aydınlığı” diye çevirebiliriz.

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحَسُنَ مَا أَتَى

“İman eden ve Allah’ın razı olduğu amelleri yapanlar var ya; göz aydınlığı onlarındır, güzel yurt da onlarındır.”²⁵³

Bu ayette geçen “tuba” kelimesi hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bazıları bunun cennetin bir ismi olduğunu, bazıları ise cennetteki bir ağacın ismi olduğunu söylemiştir. Kelime olarak hoş ve güzel olan, müjde ve göz aydınlığı gibi anlamlara gelir. Ne mutlu o iman edip nefisleri mutmain olanlara ki istikbal güzelliği onlar içindir.²⁵⁴

2.1.3.3. Ni'me

Bunu da ne muhteşem, ne güzel diye çevirebiliriz. Allah’a karşı sorumluluk bilinciyle hareket edenlerin öldükten sonraki yurtları hakkında onların barınacakları yer ne güzeldir’ şeklindeki kullanılış inananlar için mükemmel bir müjdedir.²⁵⁵

وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ

فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ

أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

“İşte bunların ödülü, Rablerinden bir mağfiret ve orada yerleşip kalacakları zemininden ırmaklar çağlayan cennet olacaktır. Çalışıp çabalayanlar için ne muhteşem bir ödüldür.”²⁵⁶

Cennet için kullanılan şu muhteşem ifadeler, insanı imrendirecek, iştahını ve arzusunu artıracak, iman ve takvasını pekiştirecek tebşirdir:

نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا

“... Ne güzel bir ödül ve ne hoş bir makamdır orası.”²⁵⁷

²⁵³ Ra'd, 13: 29.

²⁵⁴ Yazır, IV, 2985-2986.

²⁵⁵ Ra'd, 13: 24; Nahl, 16.

²⁵⁶ Âl-i İmran, 3: 136.

²⁵⁷ Kehf, 25: 31.

Bu muhteşem ödüle kavuşmanın yolu da nefsi terbiye etmek, benliği ilâhi yasalara teslim etmek ve hakkıyla şükretmektir.

2.1.4. Kur'an'da Tebşirin Çeşitleri

2.1.4.1. Mutlak Anlamda Müjde (Sevindirici Haber)

Kur'an'da tebşir kavramı inananlar için, güven, ümit ve moral vermek, inançlarını pekiştirmek, iyiye, güzele ve sonsuz hakikate teşvik etmek yönünde *mutlak müjde* anlamında kullanılmıştır. Bu müjde bazen insanları eğitime konumunda olan peygamberlere, bazen de tebliğin muhatabı olan insana verilmektedir. Böylece hem eğitici durumundaki peygamberler, hem de öğrenci durumundaki insanlar çeşitli motiflerle canlı ve dinamik hale getirilmektedir. Kur'an'da iyiler için kullanılan motifler genellikle ahirete yönelik olmakla beraber, bunları kazanmaya teşvik ve kalplerin tatmin ve güvene ermesi için dünyevi ve peşin motiflere de yer verilmektedir. Bunları şu başlıklar altında görmek mümkündür.²⁵⁸

2.1.4.1.1. Ahiret Nimetleriyle Müjdeleme

Dünyadaki peşin menfaatlerin yanında, din eğitiminin asıl hedefi, ebedi hayat olan ahirettir. Din eğitimi ile uğraşan kişiler bir taraftan dini ve onun hükümlerini, bunlardan haberdar olmayan kişilere tebliğ edecekler, diğer taraftan dinin mensuplarını, hayatı çepeçevre kuşatan meselelerde aydınlatacak, irşad edeceklerdir.

İlahi kitapların ve peygamberlerin gönderilme nedenlerinden birisi de, insanın yaratılıştan gelen zaaflarını, nefsi temayüllerini ıslah etmek ve fitrattaki güzellikleri ortaya çıkarmak ve geliştirmektir. Bunları yaparken yine fitrattan hareketle insanı motive edecek unsurlara ihtiyaç vardır.

Nefis, tabiatı (fitrat) itibariyle korkar ve ümitlenir. İnsan fakirlikten korkar, ölümden korkar, acizlikten korkar, emellerinin boşa çıkmasından korkar, yok olmaktan korkar, maddi ve manevi elemenden korkar... Bunların karşısında başarı umar, güçlü olmak ister, mevki makam ister, zenginlik ister, emniyet ve güven ister, huzur ister, ebedilik

²⁵⁸ Kuraşi, *Kamus-i Ku'ran*, I, 194.

ister. Onun bitip tükenmeyen emelleri vardır. Bunlar insanın hedeflerini davranışlarını, duygularını ve düşüncelerini sınırlar. Korktuğu miktarda ve korktuğu şeyin cinsine göre; umduğu, arzu ettiği miktarda ve umduğu şeyin türüne göre kişi hayatının şeklini ve programını çizer. Davranışları ile umdukları ve korktukları şeyler arasında güçlü bir bağlantı vardır, başarısı da bunlara göredir.

Mevki, makam, şöhret, paye, zenginlik gibi şeylere göz diken ve bunları elde etmek arzusu taşıyan kimse hedeflerini bunlara göre belirler, bu arzuları elde edebilecek vasıta ve vesileleri elde etmeye çalışır. Buna karşılık kısa süreli menfaatlere iltifat etmeyen kimse özgürdür ve arzularının baskısından kurtulmuştur.²⁵⁹

Hal böyle iken, insan yine de uzun vadeli menfaatlardan ziyade kısa vadeli menfaatlere meyyaldir. Bugünkü küçük menfaati, yarınki ebedi menfaatlere tercih eder. Kur'an, insanı fitratındaki bu zaafı karşı uyarır; "Hayır! Doğrusu siz, çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seversiniz, ahireti bırakırsınız".²⁶⁰ "Elbette insan hayra (mal sevgisine, menfaate) aşırı derecede düşkündür".²⁶¹

İnsan kısa süreli nimetlerin, anlık menfaatlerin ebedi olduğu vehmine de kapılır. "...Ebedilik hissiyle yeryüzüne yöneldi",²⁶² "Temelli kalacağımızı umarak sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?",²⁶³ "O, malının kendisini ebedi kılacağını zanneder"²⁶⁴ anlamındaki bu ve benzeri ayetler insanın bu zaafına işaret etmektedir.

Nitekim Şeytan da, Âdem peygamberin aklını ebedilik ağacı ve sonu gelmez saltanatla karıştırmıştı.²⁶⁵ Hâlbuki "bu dünyada hiçbir beşere ebedilik verilmemiştir ve her canlı ölümü tadacaktır."²⁶⁶ Ebedilik ise, ancak ahirettedir.²⁶⁷

Bu durumda dünyada birtakım nimetlere ve tükenecek bir ömre sahip olmak, fitrattaki ebedilik arzusunu doyurmaya yetmemekte; kısa süreli menfaatlerin geçiciliği ve hayatın bu dünya ile sınırlanmasıyla oluşan mahrumiyet ve gerginlik insanı boşluğa itmekte, insanı bunları telafi edici arayışlara sürüklemektedir. Kur'an, insan tabiatındaki

²⁵⁹ Muhammed Kutub, *Menhecü't -Terbiyeti'l-İslamiyye*, Kahire, trs., 157.

²⁶⁰ Kıyamet, 75: 20-21.

²⁶¹ Adiyat, 100: 8.

²⁶² Araf, 7: 176.

²⁶³ Şuara, 26: 129.

²⁶⁴ Hümeze, 104: 3.

²⁶⁵ Taha, 20: 120.

²⁶⁶ Enbiya, 21: 34-35.

²⁶⁷ Kaf, 50: 34.

ölümsüzlük ve ebedilik arzusuna karşılık vererek, bu boşluğu doldurmakta; metafizik âlemlerle ilgili soruları cevaplayarak da hayatı anlamlı hale getirmektedir. Sadece kısa vadeli hedefler ve geçici menfaatlerden ziyade, bütün insanlar için değişmez bir psikolojik gerçek olan ölümsüzleşme arzusunu doyuran motifler içerisinde onu ebedi nimetlerle müjdelemektedir.

“İnanıp yararlı işler yapanlara, içlerinden ırmaklar akan cennetlerin kendilerine ait olduğunu müjdele! Onlara ne zaman rızık olarak oradan bazı ürünler bahşedilse, bunlar bize daha önce bahşedilenlerin aynısıymış diyecekler. Çünkü onlara o geçmişte tadılanları hatırlatacak şeyler verilecek. Onlar orada tertemiz eşler bulacaklar ve orada ebedî kalacaklardır.”²⁶⁸

“Rableri onlara, kendisinden bir rahmet, rızâ ve içinde sürekli kalacakları nimeti bol cennetleri müjdeler.”²⁶⁹

“Uzun vadeli gayelerle, kısa vadeli gayelerin kesin çizgisi ahiretle dünya arasındaki çizgidir. Demek ki kısa vadeli gayeler bu dünya için, uzun vadeli gayeler ahiret içindir. İslam insanı eğitirken, uygulamaların bu gayeler doğrultusunda yapılmasını ister. Bütün çabalar insan için, insanın mutlu olması yönündedir. İnsanın amelleri bu dünya ile son bulmaz. Bunun için onu eğitirken bu dünyanın ötesindeki hayat da hedef alınmalıdır. Bunu hedef almayanların yaptıkları eğitim noksan demektir.”²⁷⁰

Kur’an, insanı hakiki kıymetlere ve doğru yola iletmek için, ondan yalancı emelleri ve sahte kıymetleri uzaklaştırmayı da ihmal etmez. Hayatın güzelliklerinden meşru ölçüler içinde faydalanmayı mubah kılmakla beraber, insanların sonu boş isteklerin peşinden gitmek suretiyle, dünyanın geçici nimetleri yok olduğu zaman hakiki ve ebedi değerlerden mahrum kalmalarını istemez. İnsanları, bunlar üzerinde yükselmeye ve manevi nimetlere yönelmeye teşvik eder. Zira “beşer ruhu teşvik ve tevcih imkânı bulunduğu takdirde, yücelmeye katıyen isyan etmez. Fakat olduğu gibi bırakılır ve alçalması için devamlı tahriklere girişilecek olursa, hiç şüphesiz ki alçalır.”²⁷¹

“Nefsani arzulara, kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma ve güzel atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlar için çekici

²⁶⁸ Bakara, 2: 25.

²⁶⁹ Tevbe, 9: 21; bu konuda diğer ayetler için bkz. Yunus, 10: 2; Hadid, 57: 12; Şura, 42: 22-23.

²⁷⁰ Bayraktar Bayraklı, *İslam’da Eğitim*, İstanbul 1983, 269-270.

²⁷¹ Kutub, Muhammed, *İslam ve Materyalizme Göre İnsan*, Şamil Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, trs., 493.

kılındı. Bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah katındadır. Resulüm deki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takva sahipleri için Rableri yanında, içlerinden ırmaklar akan, ebediyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah kullarını çok iyi görür.”²⁷²

Yukarıdaki açıklamalardan insanın zaafı olan geçici menfaatler yerine Kur'an'ın ahiretteki kalıcı nimetlerle müjdelemesiyle insanı motive ettiği anlaşılmaktadır.

2.1.4.1.2. Kalplerin Güven Bulması İçin Yapılan Müjdeleme

Eğitim, zor ve meşakkatli bir görevdir. Bu görev Allah'ın elçileri olarak Peygamberlere nispet edildiğinde daha da ağırlık kazanmaktadır. Nitekim tebliğde karşılaşılan çeşitli zorluklar ve sıkıntılar²⁷³ onları ve inananları “Allah'ın yardımı ne zaman gelecek”²⁷⁴ demeye kadar götürmüştür ama Allah, mü'minleri böyle durumlar karşısında yalnız bırakmamıştır.

Kur'an'da uygulanan yöntemlerden birisi de, böylesi zor durumlar ve acılar karşısında Hz. Peygamber'i teselli etmek ve ona moral vermek olmuştur. “...Artık sen yoldan çıkmış toplum için üzülme”²⁷⁵, “Sen ancak öğüt vericisin. Onlar üzerinde bir zorba değilsin”.²⁷⁶

Kur'an, yine insan fitratından hareketle uzun vadeli mükâfatların yanında, kısa vadeli ve peşin nimetlerle de inananları motive etmiştir. Ancak bunu hak etmek, kesinlikle peygamberlerin ve ümmetlerinin gayretine bağlıdır. Bu gayret ise Allah'ın dinine yardım etmektir. “Ey iman edenler! Eğer siz Allah'ın dinine yardım ederseniz, O da size yardım eder, ayaklarınızı kaydırmaz”.²⁷⁷ Bu gayretler karşısında Allah, Hz. Peygamber'i ve inananları Kur'an'da nusret ve rahmetiyle müjdelemiş ve onlara güven vermiştir. “...Mü'minlere yardım etmek de bize düşer”.²⁷⁸

²⁷² Âl-i İmran, 3: 14 -15.

²⁷³ Müzzemmil, 73: 2, 7; İnşirah, 94: 2-3.

²⁷⁴ Bakara, 2: 214.

²⁷⁵ Maide, 5: 26.

²⁷⁶ Gaşiye, 88: 21-22; bkz. diğer ayetler için, Âl-i İmran, 3: 20; Maide, 5: 68, 92, 99; Araf, 7: 2; Hud, 11: 12; Hicr, 15: 94; Kehf, 18: 6; Fatur, 35: 22; Kaf, 50: 45.

²⁷⁷ Muhammed, 47: 7; ayrıca bkz. Hac, 22: 40.

²⁷⁸ Rum, 30: 47.

“Allâh bu (yardım va'di)ni sırf size müjde olsun ve kalpleriniz bununla güven bulsun diye yaptı. Yardım, yalnız, dâimâ galib, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındandır”.²⁷⁹

“Seveceğiniz bir şey daha var: Allah'tan bir zafer ve yakın bir fetih... Mü'minleri müjdele”.²⁸⁰

Kur'an, insanı beşeri bir varlık olarak, yaşamakta olduğu gerçeklerle birlikte ele alır, onu hakiki fitratı içinde değerlendirir. İnsanı zayıf yaratılışıyla baş başa bırakmaz.²⁸¹ Zira insan, rehbersiz ve desteksiz bırakıldığında gücünü kaybetmekte, bulunduğu durumdan daha aşağılara gitmektedir. Bu nedenle din eğitiminde insanlara güven verilmesi, yardım edilmesi meşru isteklerin yerine getirilmesi, zorluklar karşısında dayanma gücü verecek iyi haberler ve ödüllerle duyguların harekete geçirilmesi, onları motive edecek, rahatlatacak ve huzur verecektir.

2.1.4.1.3. Çocukla Müjdeleme

Kur'an'da başvuru metotlarından birisi de, ümitlerin tükendiği anda müjdenin devreye girmesiyle yeni ümitlerin oluşturulmasıdır. Kur'an'da çocukla müjdelenenler, normal şartlar altında çocuk sahibi olamayacak haldedirler. İbrahim (a.s) ihtiyar olduğu bir zamanda bu müjdeyi almıştır.²⁸² Zekeriyâ (a.s) keza ihtiyardır ve karısı kısırdır²⁸³, Meryem (a.s) ise evli olmayan ve erkek eli değmemiş iffetli bir kadındır.²⁸⁴

Bu müjdenin, müjdelenenlerin zor günlerinde verilmiş olması da dikkat çekicidir. Nitekim İbrahim (a.s) çocuk sahibi olacağı müjdesini, putperestlerin kendisine bir tuzak hazırlamaları ve onu ateşe atmalarından sonra²⁸⁵ ve melekler kendisine, Lût kavminin helaki haberiyle geldiklerinde²⁸⁶ almıştır ki, bu esnada o her iki olaydan da son derece etkilenmiş bir vaziyettedir.²⁸⁷

²⁷⁹ Âl-i İmran, 3: 126.

²⁸⁰ Saf, 61: 13; ayrıca bkz. Enfal, 8: 10.

²⁸¹ Nisa, 4: 28; Enfal, 9: 66; Hac, 22: 78.

²⁸² Hicr, 15: 54.

²⁸³ Âl-i İmran, 3: 40; Hud, 11: 72.

²⁸⁴ Âl-i İmran, 3: 47.

²⁸⁵ Saffat, 37: 97-98-101.

²⁸⁶ Hicr, 15: 58; Ankebut, 29: 31.

²⁸⁷ Hud, 11: 74; Saffat, 37: 99-100.

Kur'an'da çocukla müjdelenenler, İbrahim ve Zekeriyya peygamberler ve bir peygamber annesi olarak Allah tarafından seçilmiş olan Meryem'dir.

“Korkma dediler, biz sana bilgin bir çocuk(un olacağını) müjdeleriz!" "Bana ihtiyarlık dokunduktan sonra mı beni müjdelediniz? Ne tuhaf bir şey ile müjdeliyorsunuz beni?" dedi. Sana gerçeği müjdeledik, umut kesenlerden olma! dediler.”²⁸⁸

“Zekeriyya, mabedde durmuş namaz kılariken, melekler ona: "Allâh sana, Allah'tan bir kelimeyi doğrulayıcı, efendi, nefesine hakim ve iyilerden bir peygamber olacak Yahya'yı müjdeler," diye nida ettiler.”²⁸⁹

“Melekler demişti ki: "Ey Meryem, Allâh sana, kendisinden bir Kelime'yi müjdeliyor: Adı Meryem oğlu İsa Mesîh'dir; dünyâda da, ahirette de itibarlı ve Allah'ın kendisine yakın kıldıklarındandır.”²⁹⁰

Eğitimde ödülün zamanlaması ve cinsi onun etkinliğinde şüphesiz çok önemlidir. İnsanın dünya nimetleri içerisinde en çok istediği şeylerin belki de başında neslini devam ettirecek hayırlı bir çocuk sahibi olması gelir. Burada ödül verme makamında olan Allah kendi kudret ve tasarrufu altında olan ve insanlar nazarında mucize sayılan çok güçlü bir motifle, insanları eğitmek üzere gönderdiği peygamberlerini en zor ve umutsuz zamanlarında ödüllendirmek suretiyle desteklemektedir. Kur'an'daki bu uygulama çerçevesinde din eğitimcileri de eğittikleri kişilerin psikolojik durumlarını yakından izleyerek gerekli gördükleri yerde onları sevindirecek, morallerini yükseltecek, umutlarını tazeleyecek ve görevlerini iştiyakla yerine getirecek ve onlar için fevkalade önem taşıyan güzel haberlerle ödüllendirmelidirler.

2.1.4.1.4. Rüzgârların Yağmur Müjdecisi Olarak Gönderilmesi

Allah, kendi varlığının, birliğinin ve kudretinin delillerini insanların idrak edecekleri şekilde Kur'an'da somutlaştırarak anlatmaktadır. Rüzgârların yağmur ve rahmet müjdecisi olarak gönderilmesinden bahseden ayetlerin evvelinde ve sonrasında genellikle inanmayanlara karşı sert uyarılarla meydan okunmakta; inananlara ise, inançlarını güçlendirecek delillerle güven verilmekte ve çeşitli nimetlerle

²⁸⁸ Hicr, 15: 53-55.

²⁸⁹ Âl-i İmran, 3: 39.

²⁹⁰ Âl-i İmran 3: 45; bkz. ayrıca, Hud, 11: 71; Meryem, 19: 7; Ankebut, 29: 31.

ödüllendirilecekleri müjdelenmektedir. Böylece bunlarla, bütün insanlara öğüt verilmektedir.

“Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O’dur. Nihâyet onlar, ağır ağır bulutları yüklenince, onu ölü bir ülkeye yollarız; onunla su indirir ve türlü türlü meyvalar çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Herhalde bundan ibret alırsınız.”²⁹¹ Burada birtakım rüzgârlar daha sonra gelecek olan ilahi rahmeti müjdeleyen bir elçiye benzetilmiştir. Allah bunları rahmetinin önünde müjdeciler ve yayıcılar olarak gönderir. Rüzgârların faydalarından birisi de bulutları derleyip toplamak, yaymak ve yağmura muhtaç olan yerlere götürmek için tepelerinde taşımaktır. Bununla beraber yağmur yağmakla her yer eşit olarak meyve vermez, her toprağın başlangıçta kuvveti bir olmaz. Yağmur yağar ama Allah’ın izni, iradesi ve kolaylaştırması olmayınca hiç bir şey olmaz.²⁹²

“Rabbinin izni ile güzel memleketin bitkisi güzel çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için ayetleri böyle açıklıyoruz.”²⁹³

Allah’ın âdetinde yaratma ile emir arasında uyum bulunduğundan hoş ve iyi toprağın mahsulleri yağmurla bereketli, güzel ve kolaylıkla çıkar. Fena olanın ise çıkmaz, çıkarsa da ancak zorla, pek az ve faydasız bir şey çıkar, yağmurdan da istifade edilmez.

Bu beyan ve tasvirlerde insanlar için darb-ı meseller vardır. Peygamberler, ilahi rahmetin müjdecisi ve yayıcıları olan rüzgârlara; yüklenmiş oldukları teklifler ve şeriatlar, hayatın kendisiyle kaim olduğu saf su ile dolu ağır bulutlara; Kur’an, kalplerin hayat suyuna; din ve marifet (bilgi), ebedi bir hayat olan ilahi rahmete; sorumlu ve muhatap olan insanlar ise yağmurun indiği yerlere benzetilmiştir. Yağmurun indiği topraklar gibi insanların da iyisi ve kötüsü, mümini ve kâfiri vardır. İyiler iyi şeyler düşünür, Allah’ın peygamberlerinden istifade eder, ilahi ayetleri düşünmek ve anmakla ibret alır, iman eder, hayat bulur, Allah’ın nimetlerine şükrederler. Güzel ameller ile güzel semereler verirler. Yaratılış ayetlerinde ve şeriat koymada cereyan eden ilahi tasrif ve tasarrufların, peygamberleri gönderme ve Kur’an’ı inzal etmenin hikmeti de bilhassa bunların faydaları

²⁹¹ Araf, 7: 57.

²⁹² Yazır, III, 2199.

²⁹³ Araf, 7: 58.

ve şükranıdır. Çorak topraklar gibi fena olanlar ise Allah'ın nimetlerini ve rahmetini inkâr eder, bu faydalanmadan mahrum kalırlar. Onların meyve vermelerine Allah'ın izni taalluk etmez. Zorluk ve mahrumiyet içerisinde felakete yuvarlanırlar giderler.²⁹⁴

“O'nun âyetlerinden birisi de (şudur): Rüzgârları (yağmurun) müjdeleri olarak gönderir ki size rahmetinden biraz tattırsın, gemiler buyruğuyla yürüsün ve siz O'nun lütfundan arayasınız da (verdiği nimetlere) şükredesiniz.”²⁹⁵

“Bu ayetlerde rüzgârları müjdeciler olarak göndermekle, peygamberleri delillerle gönderip, müminleri onlar vasıtasıyla muzaffer kılmak ve diriltici yağmur indirmekle, ölüleri diriltip canlandırmak hususları birleştiriliyor. Bütün bunlar Allah'ın rahmetinin eseridir. Tamamen onun kanununa tabidir. Rüzgârları müjdeci olarak göndermek gibi peygamberleri de elçi olarak göndermek Allah'ın ayetlerindedir. Ama insanlar, Allah'ın bu en büyük ve en yüce rahmetini müjdeci rüzgârları karşıladıkları gibi karşılamamışlar, peygamberler karşısında iki gurup olmuşlar, bir kısmı inanmış, diğer kısmı inanmamıştır.”²⁹⁶

“Doğrudan doğruya hayatları yağmur suyuna bağlı olanlar yağmurdaki ilahi rahmetin örneğini en güzel şekilde idrak ederler. Ve onlar yağmur hadisesini seyrederken hayatlarının bütünüyle yağmura bağlı olduğunu bilirler. Gördükleri rüzgârı, bulutları toplayan ve kendilerine rahmeti müjdeleyen bir haber olarak gözetirler. Eğer kalpleri imana açık kimseler iseler ondaki ilahi rahmeti hissederler.”²⁹⁷

Bu izahlardan sonra alıcı durumunda olan öğrencinin, eğitimi almaya hazırlanmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu ayetten sonra gelen ayetler incelenirse, burada peygamberin herkese ilahi mesajları kabul ettirme sorumluluğu olmadığı nitekim insanların rahmeti kabul etmekte farklı oldukları ifade edilmektedir. Dolayısıyla eğitimci, çorak topraklara hayat veren yağmur gibidir.

Ancak, toprakların yağmuru kabul etmede farklılıklar gösterdiği gibi insanlar da eğitimi kabul etmek bakımından farklı olduğu için herkesin potansiyel kabiliyeti ve güçleri keşfedilip, bunlardan iyi ve faydalı olanların geliştirilmesi, kötü ve zararlı

²⁹⁴ Yazır, II, 2201-2202.

²⁹⁵ Rum, 30: 46.

²⁹⁶ Seyyid Kutub, *Fi Zılali'l-Kur'an*, Ter., Emin Saraç ve dğr. İstanbul, 1970, XI, 438-439; Muhammed Esed, burada (güzel haberler yüklü rüzgârları ilahi mesajlara benzetmektedir. (Bkz. *Kur'an Mesajı*, Ter., Koytak, Cahit - Ertürk, Ahmet, İstanbul, 1996, II, 830).

²⁹⁷ Seyyid Kutub, X, 545; Bkz. ayrıca Furkan, 25: 48; Neml, 27: 63.

olanların ise kontrol ve ıslah edilmesi amaç olmalıdır. Ayrıca eğitimciler asıl verilmesi gereken mesajları vermeden önce öğrencilerini somut ve olumlu örneklerle ikna etmeli, kavrama noktalarını tespit etmeye çalışmalıdır. Özellikle din eğitiminin alanına giren birçok soyut ve metafizik meseleler, bunu zorunlu kılmaktadır.

Nitekim Allah'ın birliği, kudreti, rahmeti, lütfu, ölümden sonraki hayat gibi konuların izah edildiği bu ayetler incelenirse somuttan soyuta, yakından uzağa, bilinenden bilinmeye ilkelerinin bir bütünlük içerisinde uygulandığı görülecektir.

2.1.4.2. İzafi Anlamda Müjde

Kur'an'da tebşîr kavramı bazen mutlak manasının dışında izafi olarak mecaz anlamında da kullanılmıştır. Bu kullanım inanmayanlar içindir ve onlara kötü akıbetlerini bildirmek ve yanlış yollarından vazgeçirmek için son derece etkileyici bir üslup içinde uyarı yüklüdür. Kur'an'da uyarı anlamında “inzâr” kavramı kullanılmasına rağmen, burada tebşîrle sakındırma ve azapla müjdeleme oldukça dikkat çekicidir. Çünkü müjde asıl itibariyle sevindirici haberler için kullanılmakta iken, burada kötü bir haberin müjde gibi verilmesi söz konusudur. Kanaatimizce bu kullanım inzâr'a göre daha çarpıcıdır. Nitekim bu tür bir ifade, ağır bir tenkit, istihza ve tahkir vardır ki, hakka kulak tıkayanlar için çok sarsıcı bir yöntemle, onları adeta gaflet uykusundan uyandırmaya yönelik bir çaba sezilmektedir. Bu kullanış iki başlık altında toplanabilir.

2.1.4.2.1 Cahiliye Döneminde Kötü Sayılan Bir Haberle Müjdeleme

Kur'an'da müjde kavramı genellikle mutlak manada, iyi ve sevindirici haberler için kullanılmakla beraber, bazen de izafi olarak kötü haberler için kullanılmıştır. Bunlardan birisi cahiliye döneminde kendisine kız çocuğu olduğu müjdelenen insanların, bunu kötü bir haber sayarak, aşağılık duygusuna kapılmalarıyla ilgilidir. Böyle bir müjde alanlar kız çocuğunu ya sürekli hor görerek, zillet sebebi sayarak yanlarında tutuyorlar ya da toprağa gömüyorlardı ki²⁹⁸, bunların her ikisini de Kur'an kötölemektedir.

“Onlardan birine kız çocuğu olduğu müjdelendiği zaman içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir.

²⁹⁸ Tekvir, 81: 8-9.

Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür.”²⁹⁹

2.1.4.2.2. Kinaye ve İstihza Yoluyla Alay ve Tahkir İçin Müjdeleme

Kur’an’da tebşir’in izafi olarak kötü haber anlamında kullanıldığı ikinci mesele ise, bir takım insanların azap ile müjdelenmesidir. Kur’an’daki ahenk ve denge ilkesi gereği *tebşir* kavramının bir dengeleyicisi olmalıdır. Bu, *inzâr* kavramıdır, ancak *tebşir* kavramının kendi içinde de yine bir denge vardır. Bu da, *tebşir*’in mutlak müjde olarak kullanılmasının yanında kinaye ve istihza ile kötü bir haberin müjde gibi sunulmasıdır ve bu kullanım *inzâr*’dan daha da sert ve net bir uyarı anlamı taşımaktadır.

“*Bişare*, yalnız arzu edilen bir haberi vermek değil aynı zamanda onu ilk defa bildirmektir. *Nizare* ise kötü bir haberi ve akıbeti haber vermektir. Böyle bir haberi veren herkes *nezîr*’dir ve *nezîr* kavramı ilk defa haber verme düşüncesini içermez.” Ebubekir İbn Arabi bu izahtan sonra, “azapla müjdelenenler”, kendilerinin iyi yolda olduklarına inanıyor, bunun için de müjde umuyorlardı. Bunun üzerine sanki onlara “İnancınızın gereği olarak sizin müjdeniz, acı bir azaptır” denilerek, ciddi bir uyarı ve aynı zamanda istihza yapılmaktadır şeklinde konuya açıklık getirmeye çalışır.³⁰⁰

“Allah’ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberleri öldürenler, insanlar arasında adâleti emredenleri öldürenler (var ya), onlara, acı bir azâbı müjdele!”³⁰¹ Ona veya Onlara acı bir azabı müjdele” şeklinde biten başka ayetler de vardır.³⁰²

Burada müjdenin kullanılması aşırı “**istihza ve küçümseme**” içindir. Kendisiyle alay edilen kimse bu haberle elem duyar, gamlanır. Tıpkı birisinin düşmanına: “*Bütün soyunun ölümü ve malının soyulmasıyla sevin!*” demesi gibi³⁰³

Buradaki müjde ve ihtar İslam nizamının tabiatını göstermesi bakımından önemlidir. İslam her şeyden önce bir hidayet nizamıdır. Batılda direnen insanların, hakka ulaşmaları için dünyada uğrayacakları felaketlerden başka, ahirette kendilerini bekleyen

²⁹⁹ Nahl, 16: 58-59; Ayrıca Bkz., Zuhuf, 43: 17.

³⁰⁰ İbni’l-Arabi, Ebubekir Muhammed b. Abdillâh, (v. 543 h.) *Ahkamu’l-Kur’an*, tah., el-Bicavi, Ali Muhammed, Beyrut, trs., I, 15.

³⁰¹ Âl-i İmran, 3: 21.

³⁰² Bkz. Nisa, 4: 138; Tevbe, 9: 3, 34; Lokman, 31: 7; Casiye, 45: 8; İnşikak, 84: 24.

³⁰³ Zemahşeri, *Keşşaf*, I, 228-230; Zemahşeri, *Esâsu’l-Belâğa*, Beyrut, 1989, 40.

can yakıcı azaptan da sakındırmaktadır ki, belki bu, onların kalplerinde bir çalkantı meydana getirir de fitratın üzerini kaplayan birikintiler temizlenir ve şirk illetinden kurtulma imkânı kazanılmış olur.³⁰⁴ Müjde hayır için olur. Ama burada azabın müjdelenmesi alay içindir. Mademki o kişi uyarılara kulak asmamaktadır. Öyle ise beklenen felaket bir müjde sesi gibi gelsin ona. Bu ifade, hem daha fazla alay, hem de tahkir içindir. Bu durumda müjde, o alaycı mütekebbirlerin durumuna uygun horlayıcı bir alaydan başka, tehdit de ifade etmektedir.³⁰⁵

Muhالیflere elim akıbeti hatırlatmak, inananlara emin akıbeti müjdelemek, uyulması zorunlu mükellefiyetlerle kaçınılması zaruri yasakların beyanını ihtiva eder ki bu, uyarı ile müjdenin ve bunların icaplarının kısaca arzı demektir. Uyarı, tebliğe muhtaç tüm insanlar içindir, müjde ise sadece iman edenler içindir.³⁰⁶

2.1.5. Kur'an'da Müjdeleyici Olarak Bildirilenler

Müjdelemek, sevindirici haber vermek ve kötü akıbeti bildirmek gibi anlamları yanında tebşîr kavramına yüklenen manalardan birisi de tebliğ ve dine davet etmektir.³⁰⁷

Kur'an'da bunların dışında müjdeleyici olarak zikredilen, bir de melekler vardır. Ancak, Kur'an ve bütün peygamberler insanlar için müjdeleyici iken, melekler sadece peygamberleri ya da Allah tarafından belirlenmiş seçkin kulları müjdelemektedirler.

Şu halde Hz. Peygamber de dâhil “bütün peygamberler kendilerine inananları sevindirecek şeyleri haber verip müjdelemek ve zarar verecek şeyleri bildirip sakındırmak; itaatleri ve itaatlerin sevabını, günahları ve günahların cezasını haber vermek ve tebliğ etmekle görevlidirler. Yoksa haber verilen şeylerin meydana gelmesi ve

³⁰⁴ S. Kutub, VII, 183.

³⁰⁵ Beydavi, I, 243; II, 227, 387; S. Kutub, XI, 464; XIII, 273; Tabatabai, Muhammed Hüseyin, *El Mizân Fi Tefsiri'l-Kur'an*, I-XX, Müesseset-i İsmailiyyani, İran, 1970, V, 115.

³⁰⁶ Ahzab, 33: 47; Ayrıca Bkz., S. Kutub, VII, 512.

³⁰⁷ Bu kavram, genellikle inzâr kavramı ile birlikte, Kur'an'a nispet edildiğinde bazen sıfat (beşîr, Fussilet, 41: 4), bazen isim (büşra, Bakara, 2: 97; Nahl, 16: 89), bazen fiil olarak (Kehf, 18: 2); bütün peygamberler kastedildiğinde ism-i fail (mübeşşir, Bakara, 2: 213; Nisa, 4: 165) olarak, Hz. Muhammed'e nispet edildiğinde ise bazen sıfat (beşîr, Bakara, 2: 119; Araf, 7: 188...) bazen ism-i fail (mübeşşir, İsrâ, 17: 105; Furkan, 25: 56) bazen de fiil olarak (Meryem, 19: 97) kullanılmaktadır. Bu durumda “beşîr” olan, yani sürekli ve sonsuz müjdeleyici olma sıfatına sahip olan yalnızca Kur'an ve Hz. Muhammed'dir. Bu da zaman ve mekân kaydı olmaksızın onların bildirilerinin evrenselliği anlamına gelmektedir.

getirilmesine karışma hakları yoktur, o Allah'a aittir. Peygamberlerin görevi acı ve tatlı doğru haberler vermektir.”³⁰⁸

Kur'an ise bir taraftan kendisi müjdedir; mü'min kalplere marifet kapılarını açar. İmansız kalplerde görülmeyen duyguları, anlayış ve ilhamları imanlı kalplerde meydana getirir. Bu yüzden mü'minin kalbi Kur'an'dan müjde kokuları alır ve hidayete erer.³⁰⁹ Diğer taraftan beşîr sıfatıyla iyilere müjde verir, nezîr sıfatıyla kötülük yapanları uyarır, müjdeleme ve ihtar nedenlerini açıklar.

2.1.5.1. Kur'an-ı Kerim

Kur'an, zaman ve mekân hududu tanımaksızın her milleti ve her nesli, daima en doğruya ileten ve hükümleri sonsuza kadar geçerli olan ilahi bir kitaptır. Uyarıcı sıfatıyla çağrısı bütün insanlığı kapsarken, bizzat müjde oluşu veya müjdeleyici sıfatıyla hitabı sadece inananlara mahsustur. “Onu dosdoğru (bir Kitâp) olarak indirdi ki katından gelecek şiddetli azâba karşı (insanları) uyarsın ve iyi işler yapan mü'minlere de kendileri için güzel mükâfât bulunduğunu müjdelesin”³¹⁰ “Ta Sin. Bunlar Kur'an'ın ve gerçekleri açıklayan Kitab'ın ayetleridir. Namazı kılan, zekâtı veren ve ahirete de kesin olarak iman eden mü'minler için yol gösterici ve müjdedir”³¹¹, “Biz o (Kur'an'ı) senin diline kolaylaştırdık ki, onunla korunanları müjdeleyesin ve inatçı bir kavmi onunla uyarasın.”³¹²

“Müjde, bir emeğin, alın terinin karşılığıdır. Kur'an'ın doğruluk rehberi ve müjde oluşunun sadece inananlara tahsis edilmesi önemli bir gerçeğe işaret etmektedir. Kur'an nazari bir ilim kitabı veya bir ansiklopedi değildir ki onu okuyan herkes hemen faydalansın. Kur'an ancak iman ve güvenle kalbini ona açanların faydalanacağı nice hakikatlere işaret eder.”³¹³ Mü'min, Kur'an'ın mesajını işittiği zaman ona kulak verir, onu anlamaya çalışır, faydalanır ve huzur bulur. Kur'an'ın vadettiklerini tasdik eder ve gönül ferahlığına ulaşır.³¹⁴

³⁰⁸ Yazır, III, 1935.

³⁰⁹ S. Kutub, I, 196.

³¹⁰ Kehf, 18: 2.

³¹¹ Neml, 27: 1-3.

³¹² Meryem, 19: 97.

³¹³ S. Kutub, XI, 110; Bu konudaki diğer ayetler için bkz. Bakara, 2: 97-98; Nahl, 16: 89, 102; Taha, 20: 1-3; Fussilet, 41: 4; İsrâ, 17: 9; Yasin, 36: 11; Zümer, 39: 17-18; Ahkaf, 46: 12.

³¹⁴ Celalüddin es-Suyuti, *Dürrü'l-Mensur Fi't-Tefsiri'l-Me'sur*, Beyrut 1983 I, 20.

“...Sana bu Kitabı, her şeyi açıklayan ve müslümanlara yol gösterici, rahmet ve müjde olarak indirdik.”³¹⁵

Bu ayette Kur’an’ın vasıfları sayılırken, kavramların, her şeyi açıklayan (*tibyānen li külli şey*’), yol gösteren (*hüden*), rahmet (*rahmeten*) ve müjde (*büşra*) şeklinde dizilişi dikkat çekicidir. Öncelikle Kur’an’ın açıklamalarına kulak verip onun rehberliğinin kabul edilmesi, sonra hükümleriyle yaşayarak rahmete ulaşılması ve arkasından müjdeye hak kazanma vardır. “Sen ancak Zikre uyan ve görmeden Rahman'dan korkan kimseyi uyurabilirsin. İşte öylesini bir mağfiret ve güzel bir mükâfâtle müjdele”³¹⁶ ayeti de bu hususa işaret etmektedir.

2.1.5.2. Bütün Peygamberler

Bütün peygamberler, insanların düşünce, yaşayış ve inançlarındaki farklılaşmayı ortadan kaldırarak tevhidi sağlamakla görevlidir. “İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allâh, peygamberleri, müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderdi; onlarla beraber, anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hükmetmek üzere, içinde gerçekleri taşıyan Kitabı indirdi. Kendilerine Kitap verilmiş olanlar, kendilerine açık deliller geldikten sonra, sırf aralarındaki kıskançlıktan ötürü o (kitap hakkı)nda anlaşmazlığa düştü(ler). Bunun üzerine Allâh, kendi izniyle inananları, onların üzerinde ayrılığa düştükleri gerçeğe iletti. Allâh, dilediğini doğru yola iletir.”³¹⁷

Peygamberler, insanları eğitmek, onlara iyiyi, güzeli, doğruyu; kötüyü, çirkini ve yanlış göstermek, Allah’tan aldıkları emirleri insanlara tebliğ etmek ve yaşayışlarıyla örnek olmak için gönderilmişlerdir.

“(Bunları) müjdeleyici ve uyarıcı elçiler olarak (gönderdik) ki, elçiler geldikten sonra insanların Allah'a karşı bahaneleri kalmasın. Allâh üstündür, hüküm ve hikmet sâhibidir.”³¹⁸

³¹⁵ Nahl, 16: 89.

³¹⁶ Yasin, 36: 11.

³¹⁷ Bakara, 2: 213; Ayrıca Bkz., Nisa, 4: 165; En’am, 6: 48; Kehf, 18: 56.

³¹⁸ Nisa, 4: 165.

“Ey Kitap ehli, elçilerin arasının kesildiği sırada size elçimiz geldi, size gerçekleri açıklıyor ki, (kıyamette); "Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi" demeyesiniz. İşte size müjdeleyici ve uyarıcı geldi. Allah, her şeyi yapabildir.”³¹⁹

Peygamberlerin bazen özel haberleri müjdelediği de olmuştur. Hz. İsa (a.s)nın, Hz.Muhammed’in geleceğini haber vermesi bunlardandır:

“Meryem oğlu İsa da: "Ey İsrâil oğulları, ben size Allâh'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrât'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir elçiyi müjdeleyici olarak gönderildim" demişti.”³²⁰

2.1.5.3. Hz. Muhammed (s.a.v.)

Kur’an’da müjdeleyici sıfatını alanlardan birisi de Hz. Muhammed’dir. Diğer peygamberlerin çağrısı belli bir zaman ve belli bir toplumla sınırlı kalmış iken onun çağrısı evrenseldir, tazeliğini hep muhafaza etmektedir ve kıyamete kadar gelecek tüm insanlardır.

Onun vazifesi kendisine verilen emri tebliğ etmektir. Bunu yaparken itaat edenleri müjdelere, isyan edenleri uyarır. Onun beşîr (müjdeleyen) ve nezîr (uyaran) sıfatları, tebliğ görevini yerine getirirken kullandığı motivasyon unsurlarıdır. “Beşîr ve nezîr olmak, şirke karşılık ceza, tevhide karşılık mükâfatı tebliğ etmektir.”³²¹ Bu sıfatlar peygamber için ısrarı ve zorlamayı gerektirmez. Herkesin kalbine iman sokmak onun yetkisi içinde değildir.³²² O, iman etmeyenleri zorlayıcı, ilzam edici ve fiilen hidayete erdirici olarak değil, bilakis muallim, açıklayıcı, davetçi ve örnek yaşantısıyla doğru yolu gösterici olarak gönderilmiştir.³²³

“Doğrusu biz seni, gerçekte, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Cehennem halkından sen sorumlu değilsin.”³²⁴ Burada, Hz. Peygamber teselli edilmektedir. Çünkü o, inanmayanların küfürde ısrarlarından dolayı son derece müteessir oluyor, göğsü

³¹⁹ Maide, 5: 19.

³²⁰ Saf, 61: 6.

³²¹ Beydavi, I, 449; Peygamberin görevinin tebliğ olduğu hakkında bkz. Âl-i İmran, 3: 20; Maide, 5: 92, 99; Ra’d, 13: 40; Nur, 24: 54; Yasin, 36: 16-17; Şura, 42: 48.

³²² S. Kutub, I, 227; Yazır, I, 482.

³²³ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, Daru'l-Fikr, ts, I, 442.

³²⁴ Bakara, 2: 119; Bu konuda diğer ayetler için Bkz. Araf, 7: 188; İsrâ, 17: 105; Ahzab, 33: 45; Sebe, 34: 28; Fatır, 35: 24; Fetih, 48: 8.

daralıyordu. Bu ayette onun sadece inanan ve itaat edenler için müjdeleyici, isyan edenler için ise inzâr edici olduğu, yoksa onları imana getirmek için zorlayıcı olmadığı bildirilmektedir.³²⁵

“Tâ ki Allah'tan başkasına tapmayasınız. Ben de, O'ndan size (gönderilmiş) bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”³²⁶

Uyarma ve müjdeleme olguları, Hz. Peygamber'e tevdi edilen mesajın tamamını veciz bir dille hulasa etmekte, çerçevelemektedir. Bu ayetten sonraki ayette bu müjde ve uyarı karşısında insanların ne yapması gerektiğine işaret edilmekte, dünya ve ahirette karşılığın Allah tarafından verileceği ifade edilmektedir.

“(De ki, Bu kitap) Rabbinizden mağfîret dilemeniz, sonra da ona tevbe etmeniz için(indirildi. Eğer bu emrolunanları yaparsanız), Allah sizi, tayin edilmiş bir süreye kadar güzel bir şekilde yaşatır, fazlasını yapan herkese de iyiliğinin karşılığını verir. Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin başınıza gelecek büyük bir günün azabından korkarım. Dönüşünüz yalnız Allah'adır. O, her şeye kadirdir.”³²⁷

“Biz seni ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik”³²⁸ ayetinde peygamberin görevi belirtilmiş oluyor. Ve bu uyarma, müjdeleme olarak kesinlik kazanıyor. Fakat Mekke döneminde bulunulduğu için henüz Medine devresinde emrolunduğu gibi uyarma ve müjdeleme hürriyetini garanti etmek üzere putperestlerle savaşmak emri gelmemiştir. Peygamberliğin asıl özü Mekke'de olduğu gibi Medine'de de uyarı ve müjdeleme olarak kaldı. Çünkü savaş, davet hürriyetine engel olan maddi mâniaları ortadan kaldırmak ve müminleri himaye etmek için konulmuştur.³²⁹

Hz. Peygamber'in, “*Müjdeleyin, nefret ettirmeyin! Kolaylaştırın, güçleştirmeyin!*”³³⁰ hadisi az söz ile çok anlam ifade eden “*Cevâmiu'l-Kelîm*”den sayılmıştır. Burada Hz. Peygamber, insanlara dünyaya ait işlerde kolaylık gösterilmesini,

³²⁵ Alusi, I, 370.

³²⁶ Hud, 11: 2.

³²⁷ Hud, 11: 3-4.

³²⁸ Furkan, 25: 56.

³²⁹ S. Kutub, X, 554.

³³⁰ Buhari, İlim 12: 69, Meğazi, 60-61: 4342, Edeb, 80, Ahkam, 22, Cihad, 164; Müslim, Cihad, 6.

ahiretle ilgili hususlarda da hayırlı ve sevindirici müjdeler verilmesini emrederek “âlemlere rahmet olarak gönderilmesinin”³³¹ gereğini yerine getirmiştir.³³²

Bir şeyin emredilmesi o şeyin zıddının yasaklığını göstermesine rağmen, burada “kolaylık gösterilmesi ” emredildikten sonra bir de “güçleştirmeyin!” ifadesinin kullanılması ilginçtir. Bu konuda Nevevi, Müslim şerhinde şöyle bir açıklama yapmaktadır:

“Rasulullah bu kelimelerde bir şeyle onun zıddını bir arada zikretmiştir. Hâlbuki bu iki zıt ayrı ayrı vakitlerde yapılır. Şayet yalnızca birini söyleyerek, mesela “kolaylaştırın!” demiş olsaydı, nekre olan bu emir bir defa kolaylık gösterip, genellikle güçlük çıkaran kimse tarafından da yerine getirilmiş olurdu. Fakat ayrıca bir de “güçleştirmeyin!” buyurunca artık “güçleştirme” bütün hallerde ve her yönü ile kaldırılmış olur ki, arzu edilen de budur. “müjdeleyin!” ifadesinden sonra ayrıca “nefret ettirmeyin!” ifadesinde de durum böyledir.

Bu hadiste Allah’ın fazlı, sevabının ihsanının bolluğu ve rahmetinin genişliğiyle müjdeleme ve sadece korkutucu ve tehdit edici şeylerden bahsedilmesinin yasaklanması, dine yeni ısınanları, dinin emir ve yasaklarına alıştırmak içindir.³³³

Nitekim Hz. Peygamber bu hadisi ashaptan birisini herhangi bir görevle, özellikle de dini başkalarına öğretme vazifesiyile gönderdiğinde söylemektedir. Müslim’in rivayetine göre Ebu Musa ve Muaz b. Cebel’i Yemen’e gönderirken de aynı tenbihi yaptıktan sonra “Geçimli olun!, ihtilafli ve geçimsiz olmayın!” ifadesini de ilave etmiştir.³³⁴

Kur’an’da Allah’ın kendi isimlerinden olan “raûf” (çok şefkatli) ve “rahîm” (pek merhametli) sıfatları sadece Hz. Peygamber’e nispet edilmiştir.³³⁵

O halde, din eğitiminde Allah’ın azabı ve korkutucu motiflerle şiddet gösterilmemeli ki, özellikle din eğitimine yeni başlayanlar, çocuklar ve gençler

³³¹ Enbiya, 21: 107.

³³² Ayni, Bedruddin Ebi Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-Kari Şerh-u Sahihi'l-Buhari*, Beyrut, trs. II, 47.

³³³ Muhyiddin Nevevi, *Sahih-u Müslim bi Şerhi'n-Nevevi*, Mısır, trs. XII, 40-41; Bu konuda ayrıca bakınız, Ayni, II, 46-47; Askalani, Hafız Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethu'l-Bari bi Şerhi Sahihi'l-Buhari*, tah. El Hatib, Muhibuddin – Abdalbaki, Muhammed Fuad, Kahire, 1986, I, 196-197.

³³⁴ Müslim, Cihad, 6: 1733.

³³⁵ Tevbe, 9: 128.

soğutulmasın, günah ve isyandan tevbe edenlere fırsat verilmiş olsun. Ayrıca dini mükellefiyetlerin yerine getirilmesinde tedricilik esas alınarak, önce müjdeleyici ve kolaylaştırıcı olmalı ki bu tür insanların dinin emir ve yasaklarına uymaları, onları yerine getirmeleri mümkün olsun. İnsan fitratının zorlama ve baskıdan hoşlanmadığı bilinen bir husustur. Bu nedenle din eğitimiyle uğraşanlar yumuşak ve müjdeleyici olmanın yanında ikna edici deliller kullanmalıdırlar. Bu yumuşaklık dinin esaslarını örselemek, hafife almak anlamında değil, metod ve sunuş biçiminde tezahür etmelidir.

“O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi.”³³⁶ “Allah sizin için kolaylık ister, asla zorluk istemez”³³⁷ ayetleri de din eğitiminde uygulanacak metotlara işaret etmektedir.

2.1.5.4. Melekler

Yukarıda geçtiği gibi Kur’an’da bunların dışında müjdeleyici olarak zikredilen, bir de melekler vardır. Ancak, Kur’an ve bütün peygamberler insanlar için müjdeleyici iken, melekler sadece peygamberleri ya da Allah tarafından belirlenmiş seçkin kulları müjdelemektedirler. Bundan dolayı biz burada bu kadar kısa bilgiyle yetinmeyi uygun bulduk.

2.1.6. Kur’an’da Müjdelenenler

Kur’an’da müjdenin inananlar için olduğunu ifade edilmişti. Ancak ödül bir emeğin ve gayretin karşılığıdır. Sıradan olaylar için ve herkesin başarabileceği şeyler için elbette ödül verilmez. Kur’an’da müjdelenenler tek kelimeyle ifade edilirse, bunları Allah’ın emir ve yasaklarına “itaat edenler” diye vasıflandırabiliriz. Ödüle hak kazanmak için şüphesiz ki önce ödülü verecek olanın koyduğu kurallara uymak gerekir. Bu kurallar bir taraftan kişiyi şahıs olarak disipline ederken, diğer taraftan o şahsı toplumun bir üyesi olarak kontrol etmekte, böylece hem şahsî huzura hem de toplumsal düzene ve ahenge vesile olmaktadır. Kur’an’ın niteliklerini saydığı kişiler, düşünce ve davranışlarında hem fert olarak yaratıcısı ile hem de sosyal hayat içerisinde diğer insanlarla ilişkilerini ele

³³⁶ Âl-i İmran, 3: 159.

³³⁷ Bakara, 2: 185.

alınmıştır. Dolayısıyla insanın ödüle layık olması için hem kendisiyle, hem sorumlu olduğu insanlarla, hem de yaratıcısı ile barışık olması gerekmektedir ki, Kur'an böyle insanların niteliklerini şöyle açıklamaktadır:

- 1- “İman edenler ve imanın gereği olan salih amelleri işleyenler”³³⁸
- 2- “Ne zaman bir günah işleseler, hemen tevbe ve pişmanlık içinde Rablerine yönelenler.”³³⁹
- 3- Allah’a yürekten kulluk edenler.³⁴⁰
- 4- O’nu coşkuyla övenler (hamdedenler).³⁴¹
- 5- O’nun hoşnutluğunu aramaya durmaksızın devam edenler (oruç tutanlar).³⁴²
- 6- O’nun önünde eğilen (rükû) ve küçülerek yere kapananlar (secde edenler).³⁴³
- 7- Doğru ve güzel olanın yapılmasını emredip, eğri ve kötü olanın yapılmasına engel olanlar.³⁴⁴
- 8- Allah’ın koyduğu sınırları gözetenler”.³⁴⁵
- 9- “İman ve takva sahibi Allah dostları”.³⁴⁶
- 10- “Allah Yolunda cihad edenler”.³⁴⁷
- 11- “İhlaslı olanlar”.³⁴⁸
- 12- “Sabredenler”.³⁴⁹
- 13- Servetlerini Allah yolunda harcayanlar.”³⁵⁰
- 14- “Muhsinler (Güzel davrananlar).”³⁵¹
- 15- “Kur’an’a uyan ve görmediği halde Rahman’dan korkan kimseler.”³⁵²
- 16- “Allah’ın dışındakilere kulluk etmekten sakınıp Allah’a yönelenler ve dinleyip de sözün en güzeline uyanlar.”³⁵³

³³⁸ Bakara, 2: 25, 223; Araf, 7: 188; Yunus, 10: 2, 87; İsrâ, 17: 9; Kehf, 18: 2; Ahzab, 33: 47; Saf, 61: 13.

³³⁹ Ali İmran, 3: 135.

³⁴⁰ Ali İmran, 3: 17.

³⁴¹ Tevbe, 9: 112.

³⁴² Tevbe, 9: 112.

³⁴³ Tevbe, 9: 112.

³⁴⁴ Ali İmran, 3: 104; Tevbe, 9: 112.

³⁴⁵ Tevbe, 9: 112.

³⁴⁶ Yunus, 10: 63-64.

³⁴⁷ Tevbe, 9: 20-21, 111.

³⁴⁸ Saffat, 37: 40.

³⁴⁹ İnsan, 76: 12.

³⁵⁰ Hac, 22: 34-35; Bakara, 2: 155-156.

³⁵¹ Hac, 22: 37.

³⁵² Yasin, 36: 11.

³⁵³ Zümer, 39: 17-18.

17- “Rabbimiz Allah’tır deyip sonra dosdoğru yolda yürüyenler”.³⁵⁴

Bu ayetlerde inanç, duygu, düşünce ve davranışlar bütünleşerek yaratana yönelmektedir. Kur’an’ın terbiye sistemi kulun kalbini Allah’a bağlamayı esas alır. Yapılan bütün iyilikler Allah’ın rızasını kazanmak içindir. İbadetin manası da budur. “Kulluğun anlamı takva duygusunun sadece ibadet esnasında kalbi sarması, sonra ise nefsinde hırs ve düşmanlık gibi içgüdülerin hâkim olması, emaneti yerine getirmekte atalet göstermesi, hakka yardımdan geri durması, faydalı işler yapmaktan uzak kalması değildir. Bu durumdaki kimsenin kalbi Allah’a bağlı olamaz. Kulluk, zaman zaman dinlenerek hedefe ulaştırıcı dinamik yükü yüklenen kalbi, Allah yolunda yürümeye sevk etmektir”.³⁵⁵

Kur’an, İnsan fitratında mevcut olup kuvvetli bir arzu ile kalbi Allah yoluna hazırlayan, doğru yolu bulmakta imdadına koşan bu dinamik güce daima öncelik vermiş, kalp Allah’a yöneldiği sürece bütün güzel işleri ibadet saymıştır.³⁵⁶

Bunun içindir ki bütün çalışma ve gayretler, duygu, düşünce ve eylemler aynı noktaya teksif edilir ve hayata inancın rengi verilirse müjdelenenler içine girilebilir.

2.1.7. Kur’an-ı Kerim’de Azapla Müjdelenenler

Kur’an’da azapla müjdelenenlerin ortak özelliği, Allah’ın elçilerini ve onlar vasıtasıyla gönderdiği emir ve yasakları ihlal eden, kurallara uymayan, tenkit ve ikazlara aldırmayan, toplumun nizam ve ahengini ifsad eden, insanlar arasında nifak çıkaran, insanların mallarını haksız yollardan yiyen ve servetlerini köşe bucak saklayıp Allah yolunda harcamayan kimseler olmalarıdır.

Kur’an’da iyi haberlerle müjdelenenlerde olduğu gibi burada da meseleye hem ferdi hem de toplumsal açıdan yaklaşılmaktadır. Orada itaatle başlayan yücelme yerine, burada isyanla başlayan azgınlık dikkat çekmektedir. Yaratıcısı ve onun elçileri ile barışık olmayanların hastalıkları kontrolsüz bir şekilde toplumsal kurumlara yansımakta, sosyal hayatın temeli olan adalet ortadan kaldırılmaya çalışılmakta, insanlar arasında bozgunculuk yapılmakta, maddi güç toplumun ihtiyaçları dışında heder edilmektedir.

³⁵⁴ Fussilet, 41: 30.

³⁵⁵ M. Kutub, 41-42.

³⁵⁶ Bakara, 2: 177.

Dolayısıyla bu tür insanların zararı sadece kendileriyle sınırlı kalmayıp, bütün sosyal kurumları ve toplumu da sarsmaktadır.

Hâlbuki dinin ve dolayısıyla din eğitiminin amacı ferdi eğiterek, erdemli düşünce ve eylemlere yöneltmek, toplumda huzur, intizam ve güveni tesis etmek ve ebedi hayata hazırlamaktır. Bunun gerçekleşmesine engel olanların vasıfları Kur'an'da gayet açık bir şekilde ifade edilmiştir.

- 1- “Allah’ın ayetleri okunduğu zaman onları hiç işitmemiş gibi büyüklük taslayarak yüz çevirenler ve onları inkâr edenler”.³⁵⁷
- 2- “Haksız yere peygamberleri öldürenler”.³⁵⁸
- 3- “İnsanlar arasında adaleti emredenleri öldürenler”.³⁵⁹
- 4- “Münafıklar”.³⁶⁰
- 5- “Kâfirler”.³⁶¹
- 6- “Servetlerini bir kenara yığıp da, onları Allah yolunda harcamayanlar”.³⁶²

Eğitimde ödülün iyiye, doğruya ve güzele teşvik, başarıyı övmek, hoş giden davranışların ve iyi hareketlerin tekrarını sağlamak ve bunları pekiştirmek; cezanın ise kötü ve yanlış olandan caydırmak, yanlışın tekrarına engel olmak, suçluyu ıslah etmek amacıyla verildiği bilinen bir husustur.³⁶³ Kur'an-ı Kerim'de motivasyon unsuru olarak kullanılan iyi şeylerle müjdeleme yanında yukarıda sayılan insanlar için kötü haberle müjdeleme de vardır. Bu Kur'an'ın genel karakteristiği içerisindeki denge ilkesinden kaynaklanmaktadır. Kur'an'da hayır-şer, melek-şeytan, hayat-ölüm, dünya-ahiret, cennet-cehennem, ümit-korku, hidayet-dalalet, va'd-va'îd, terğib-terhib, mükâfat-ceza gibi kavramlar bir ölçü ve ahenk içerisinde sunulduğu gibi, tebşîr kavramı da inzâr'la birlikte bu ölçü içerisinde yer almaktadır. Bununla beraber tebşîr kavramı, kendi içinde dahi bir taraftan iyi haberle, diğer taraftan kötü haberle müjdeleme anlamlarında aynı muvazeneyi sağlamaktadır.

³⁵⁷ Âl-i İmran, 3: 21; Lokman, 31: 7; Casiye, 45: 8.

³⁵⁸ Âl-i İmran, 3: 21.

³⁵⁹ Âl-i İmran, 3: 21.

³⁶⁰ Nisa, 4: 138.

³⁶¹ Tevbe, 9: 3; İnşıkak, 84: 24.

³⁶² Tevbe, 9: 34.

³⁶³ Bayraklı, 167-184; M. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul, 1989, 249-259; M. Emin Ay, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza*, Bursa, 1993, 19-26.

Azapla müjdelenenlerin genellikle, Kur'an'da müjdeleyici olarak bildirilenlere karşı gelen, onları ve onların Allah'tan getirdiklerini dolayısıyla bilginin kaynağını inkâr eden kimseler olduğu görülmektedir. Hâlbuki insanı kötü yoldan alıkoyan, doğruyu gösteren bilgidir ve ancak gerçek bilgiye sahip olanlar sapıtmazlar.

Bu nedenle “Ceza meselesinde İslam, bilgi, sorumluluk ve ceza arasında bağlantılar arar. Sorumluluk, bilgi ile doğru orantılıdır. Bilgisizlikten doğan suçlarla, bilindiği halde işlenen suçlara aynı ceza uygulanmaz.³⁶⁴ Bilenler sorumludur. Varlıklar arasında bilgiye sahip tek varlık insan olduğu için, sorumludur.”³⁶⁵ Nitekim peygamberlerin ve İlahi kitapların gönderilme gayesi de insanlara bu bilgiyi ulaştırmaktır.³⁶⁶

Kur'an'da azapla müjdelenen kişiler önce çeşitli ibret sahneleri içerisinde bilgilendirilmekte, inanmaları gereken hususlar sıralanmakta,³⁶⁷ çeşitli delillerle³⁶⁸ ve hatta yeminle³⁶⁹ ikna yolu denenmekte, uyacakları kurallar net bir şekilde ortaya konulmakta; aman dileyenlere fırsat tanınmakta, tevbe edip emre uyanların bağışlanacağı bildirilmekte,³⁷⁰ bütün bunlardan sonra istenenlere uymayan ve yanlışta ısrar edenler için tenkit, uyarı ve kınamalardan³⁷¹ sonra ağır bir üslupla cezalandırılacakları haber verilmektedir.

Din eğitiminde sadece müjdeleyici olmak elbette eksik bir usûldür. Kötüleri ıslah etmek için ceza da eğitimde bir yoldur. Ancak cezadan önce, Kur'an'ın takip ettiği yöntem dikkat çekicidir. Şöyle ki, önce yanlışın düzeltilmesi için doğru bilgi verilir, yanlışının farkına varıp af dileyenler bağışlanır, suç işlemeye devam edenler uyarılır ve yapılanın yanlışlığı çeşitli yollarla anlatılmaya çalışılır; yapılmaması gereken hususların yanında yapılması gereken ve uyulması istenen kurallar da belirtilir. Amaç cezalandırmak değil ıslah etmektir ama bütün bu müsamahaya rağmen ıslahı kabil olmayanlar için merhametin bir başka boyutu tecelli eder, ileride bekleyen daha büyük acı ve can yakıcı akıbet çarpıcı ve şok edici bir ifadeyle bildirilerek fitrattaki paslanmış cevher harekete

³⁶⁴ Tevbe, 9: 115.

³⁶⁵ Bayraklı, 169.

³⁶⁶ İsrâ, 17: 15; En'am, 6: 131; Lokman, 31: 2; Casiye, 45: 11.

³⁶⁷ Nisa, 4: 135-137; Lokman, 1-6; Casiye, 45: 1-7.

³⁶⁸ Lokman, 31: 10-11; Casiye, 45: 12-13.

³⁶⁹ İnşikak, 84: 16-19.

³⁷⁰ Tevbe, 9: 3.

³⁷¹ Âl-i İmran, 3: 18-20, 23-25; Nisa, 4: 139-140; Tevbe, 9: 1-2; İnşikak, 84: 21-23.

getirilmeye çalışılır. Yani hafiften ağıra doğru tedrici bir usûl takip edilir ve mesele ceza boyutuna ulaştıkça da çok güçlü bir motifle uyarının en ağırı tahakkuk eder.

2.2. EĞİTİM AÇISINDAN KUR'AN-I KERİM'DE “İNZAR” KAVRAMI

2.2.1. İnzar Kavramının Lügat Açısından Anlamı

Bir şeyi üzerine gerekli kılmak, bir şeyi bilip ondan sakınmak ve ihtiyatlı davranmak anlamındaki “nezzâr” kökünden türeyen inzâr sözlükte; bir şeyi bildirip sakınmasını istemek, dikkatini çekmek ve uyarmak anlamlarına gelir. İnzâr, içinde korku bulunan bir haberdur. İçinde sürûr / sevinç bulunan tebşirin (müjdelemenin) zıddıdır. Sebep olacak her türlü inanç, söz, fiil ve davranışlardan sakındırması, gelecek tehlikeyi önceden bildirmesi, böylece onları îmân, ibâdet ve itâate yöneltmesidir.³⁷²

Öncelikle lügat kitaplarına bakarak Kur'an'da geçen inzar kelimelerine göz atalım.

Al-Ayn kitabında şu şekilde yazılmaktadır:

Nezzâr (نذر) inzarın masdar ismidir. Nezzâr (نذر) inzarın çoğuludur.³⁷³

Rağıb müfredat kitabında şöyle der:

İnzâr: “İçinde korku bulunduran haberlere denir.”³⁷⁴

Nezzâr: Korkutulması gereken her şeyde korkutan kişiye denir. İnsan ya da insan dışı bir şey olsun. Nezzârın çoğulu “Nuzur”dur.

Nezzâr: Fiil, bildim ve uzaklaştım manasında.

Kuraşi, Kur'an kamusunda şöyle yazar: Nezzâr, “Tef'îl babından bildim ve sakınmak” manasındadır.³⁷⁵

Muncid kamusunda şöyle yazar: (عَلَّمَهُ فَحَذَّرَهُ) (نَذَّرَ بِالشَّيْءِ) İnzâr, korkutma ile ilandır. (أَعَلَّمَهُ وَحَذَّرَهُ وَخَوَّفَهُ) (انذره بالامر انذاراً)³⁷⁶

³⁷² Kuraşi, *Kamus-i Ku'ran*, VII, 47.

³⁷³ Ferahidi, III, 1777.

³⁷⁴ İsfehani, 797-798.

³⁷⁵ Kuraşi, *Kamus-i Ku'ran*, VII, 47.

³⁷⁶ Ma'luf el-Yesui, *el-Muncid fi'l Lüğa vel 'A'lam*, Trc., Ahmet Seyyah, İntişarat-ı İslam, II, Tahran H. Ş. 1378, 2012.

Denilmiştir: İnzar zamanı geniş olan korkulacak bir şeyden ondan vazgeçilsin diye korkutmaktır. Eğer zamanı geniş olmazsa ona iş’ar denir.

Nezir (Korkutucu): Bu kelime bir yerin dışında Kur’an’da sadece Peygamberler için gelmiştir. Ama sadece Maide 19’da Kur’an için de bu tabir kullanılmıştır:

فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ

“İşte size müjdeleyici ve korkutucu gelmiştir.”³⁷⁷

Bazen beşir ile birlikte zikredilir.

Nezir, masdar ismi olarak da inzar manasında zikredilmiştir. Akrab’ul Mevarid’de buna işaret edilmiştir³⁷⁸ ve şu ayet onlardandır:

فَسَتَلْمُونَ كَيْفَ نَذِيرٍ

“İşte (bu) tehdidimin ne demek olduğunu yakında bileceksiniz!”³⁷⁹

İnzar, tebşirin karşısındadır ve söz ve benzeri şeylerle korkutmak manasındadır.

2.2.2. İnzar Kelimesinin Kur’an’da Kullanımı

İnzar kelimesi ve ondan türeyen çeşitleri 130 kez Kur’an’da zikredilmiştir. Aşağıda Kullanım şekillerini zikrederek her birinden birkaç ayet örnek vereceğiz.

2.2.2.1. Malum Geçmiş Zaman İf’al Babında:

وَأَذْكُرُ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتِ النَّذْرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

“Ad kavminin kardeşini (Hud’u) an. Zira o, kendinden önce ve sonra uyarıcıların da gelip geçtiği Ahkaf bölgesindeki kavmine: Allah’tan başkasına kulluk etmeyin. Ben sizin büyük bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum, demişti.”³⁸⁰

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ

³⁷⁷ Maide, 5: 19

³⁷⁸ eş-Şertuti el-Benani Huri, *Akrabu’l-Mevarid*, I-V, Usve, Kum, H. Ş. 1374, V, 378.

³⁷⁹ Mülk, 67: 17

³⁸⁰ Ahkaf, 46: 21.

Eğer onlar yüz çevirirlerse de ki: İşte sizi Ad ve Semud'un başına gelen kasırgaya benzer bir kasırgaya karşı uyarıyorum!”³⁸¹

Bu ayetlere baktığımızda nezir kelimesi if'al kalıbında geçmiş zamanın malumu olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu ayetlerde önceki ümmetlerin başına gelen olaylar, başta ilk dönem muhatapları olmak üzere, bizlere Allah'ın dininden yüz çevirmememiz ve onların durumundan ibret almamız için anlatılmakta ve bizleri uyarmaktadır.

2.2.2.2. Malum Muzari Fiilinde İf'al Babında

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا

“Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size ayetlerimi anlatan ve bu günle karşılaşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?”³⁸²

فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

“Onların her kesiminde bir gurup dinde (dini ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.”³⁸³

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Gerçek şu ki, kâfir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; iman etmezler.”³⁸⁴

وَأَوْحِي إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنَ لِأُنذِرْكُمْ بِهِ وَمَن بَلَغَ

“Bu Kur'an bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyolundu.”³⁸⁵

قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُم بِالْوَحْيِ ۚ وَلَا يَسْمَعُ الصَّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ

“De ki: Ben, sadece, vahiy ile sizi ikaz ediyorum. Fakat sağır olanlar, ikaz edildikleri zaman bu çağrıyı duymazlar.”³⁸⁶

³⁸¹ Fussilet, 41: 13.

³⁸² Enam, 6: 130.

³⁸³ Tevbe, 9: 122.

³⁸⁴ Bakara, 2: 6.

³⁸⁵ En'am, 6: 19.

³⁸⁶ Enbiya, 21: 45.

Yukarıdaki ayetler incelendiğinde nezir kelimesinin if'al kalıbında muzari malum olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu ayetlerde genellikle Peygamberlerin inanmayanları uyarmasından birinde de mü'minlerden bir gurubun diğer mü'minleri uyarması anlatılmaktadır. Bu da gösteriyor ki uyarma işi, hem kâfirlere hem de mü'minlere yapılmalıdır.

2.2.2.3. İsmi Fail İf'al Babında

إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ

“(Hâlbuki) sen ancak bir uyarıcısın ve her toplumun bir rehberi vardır.”³⁸⁷

قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ

“(Resulüm!) De ki: Ben sadece bir uyarıcıyım. Tek ve kahhar olan Allah'tan başka bir tanrı yoktur.”³⁸⁸

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ

“Bununla birlikte hangi memleketi, helak ettikse muhakkak onu uyarıcı (peygamberleri) olmuştur.”³⁸⁹

Bu ayetlere baktığımızda nezir kelimesinin if'al kalıbında ismi fail olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayetlerin konusu ise peygamberlerin uyarıcı olmalarıdır.

2.2.2.4. İsmi Mef'ul İf'al Babında

فَاتَظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذِرِينَ

“Bak ki uyarılanların (fakat inanmayanların) sonu nasıl oldu!”³⁹⁰

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا سَفْسَاءً مَطَرُ الْمُنذِرِينَ

³⁸⁷ Rad, 13: 7.

³⁸⁸ Sad, 38: 65.

³⁸⁹ Şuara, 26: 208.

³⁹⁰ Yunus, 10: 73.

“Üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki... Uyarılanların (fakat yola gelmeyenlerin) yağmuru ne de kötü!”³⁹¹

فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذِرِينَ

“Azap yurtlarına indiğinde, uyarılanların (fakat yola gelmeyenlerin) sabahı ne kötü olur!”³⁹²

Yukarıdaki ayetler incelendiğinde nezir kelimesinin if'al kalıbında ismi mef'ul olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayetlerin konusu ise uyarılanların sonunun kötülüğüdür.

2.2.2.5. Emir Kipi İf'al Babında

أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ

“Benden başka tanrı olmadığına dair (kullarımı) uyarın ve benden korkun" diye gönderir.”³⁹³

وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْأَزْفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاطْمِينٍ

“Yaklaşan gün hususunda onları uyar! Çünkü o onda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir.”³⁹⁴

وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ

“Sen onları pişmanlık ve üzüntü günü hakkında uyar”³⁹⁵

وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ

“Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla (Kur'an ile) uyar.”³⁹⁶

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا

³⁹¹ Şuara, 26: 173; Neml, 27: 58.

³⁹² Saffat, 37: 177.

³⁹³ Nahl, 16: 2.

³⁹⁴ Gafir, 23: 18.

³⁹⁵ Meryem, 19: 39.

³⁹⁶ Enam, 6: 51.

“İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında onlar için yüksek bir doğruluk makamı olduğunu müjdele, diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu.”³⁹⁷

وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ

“Kendilerine azabın geleceği günden dolayı insanları uyar”³⁹⁸

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ

“(Önce) en yakın akrabanı uyar.”³⁹⁹

إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Kendilerine yakıcı bir azap gelmeden önce kavmini uyar diye Nuh’u kendi kavmine gönderdik”.⁴⁰⁰

فَمَا فَانَّذِرْ

“Kalk ve (insanları) uyar.”⁴⁰¹

Bu ayetlere baktığımızda nezir kelimesinin if’al kalıbında emir kipinde kullanıldığı görülmektedir. Ayetlerde peygamberlerin uyarı görevine dikkat çekilmektedir.

2.2.2.6. Sıfatı Müşebbehe, Fe’il Babında

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا⁴⁰² مَا بِصَاحِبِهِمْ مِّنْ جِنَّةٍ⁴⁰³ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ

“Düşünmediler mi ki, arkadaşlarında (Muhammed'de) delilik yoktur? O, ancak apaçık bir uyarıcıdır.”⁴⁰²

إِن أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”⁴⁰³

أَلَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ⁴⁰⁴ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ

³⁹⁷ Yunus, 10: 2.

³⁹⁸ İbrahim, 14: 44.

³⁹⁹ Şuara, 26: 214.

⁴⁰⁰ Nuh, 71: 1.

⁴⁰¹ Müddessir, 74: 2.

⁴⁰² Araf, 7: 184.

⁴⁰³ Araf, 7: 188.

“(De ki: Bu Kitap) "Allah'tan başkasına ibadet etmemeniz için (indirildi). Şüphesiz ki ben, onun tarafından size (gönderilmiş) bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”⁴⁰⁴

إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ

“(İyi bil ki) sen ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir.” Hud 12

وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ

“De ki: Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım.”⁴⁰⁵

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

“De ki: Ey insanlar! Ben ancak sizin için apaçık bir uyarıcıyım.” Hac 49

وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ

“Her millet için mutlaka bir uyarıcı (peygamber) bulunmuştur.” Fatir 24

إِنْ أَتَيْتَ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ

“Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.”⁴⁰⁶

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا

“Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.”⁴⁰⁷

بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ

“Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır. Fakat onların çoğu yüz çevirdi. Artık dinlemezler.”⁴⁰⁸

نَذِيرًا لِلْبَشَرِ

“İnsanlık için, uyarıcıdır.”⁴⁰⁹

Yukarıdaki ayetler incelendiğinde nezir kelimesinin sıfatı müşebbehe olarak kullanıldığı görülmektedir. Yukarıda olduğu gibi burada da peygamberlerin uyarıcı olma görevlerine dikkat çekilmektedir.

⁴⁰⁴ Hud, 11: 2.

⁴⁰⁵ Hicr, 15: 89.

⁴⁰⁶ Ahkaf, 46: 9.

⁴⁰⁷ Sebe, 34: 28.

⁴⁰⁸ Fussilet, 41: 4.

⁴⁰⁹ Müddessir, 74: 36.

2.2.2.7. Nezirin Çoğulu Fuul Babında

وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ

“Fakat inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar fayda sağlamaz.”⁴¹⁰

وَأَذْكُرُ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتِ النَّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ

“Ad kavminin kardeşini (Hud'u) an. Zira o, kendinden önce ve sonra uyarıcıların da gelip geçtiği Ahkaf bölgesindeki kavmine...”⁴¹¹

Bu ayetlere baktığımızda nezir kelimesinin çoğulu olarak fuul kalıbında kullanıldığı görülmektedir.

İnzar: Arapça "nezzr" kökünden "if'al" babından bir mastardır. Bildirmek, korkutmak, sakındırmak manalarına gelir.⁴¹²

“İnzar”, korku verip, uyanık anlamına da gelmektedir. İnzâr, korkutarak haber vermektir⁴¹³. Hz. Peygamber, Kur'an-ı Kerimde Furkan suresinde 25/56'da ifade edildiği gibi hem nezir hem de mübeşşirdir.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

Allah-u Tealâ'nın hem rahmetinin müjdecisi, hem de azabının habercisidir.⁴¹⁴

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَنَذِيرِينَ

Kuraşi, Kur'an kamusunda şöyle yazmıştır: Uyarı: korku olduğunu haber vermek. "Nüzur" kelimesi de uyarmak, korkutmak, sakındırmak manasına mastardır. “Nezzr” kelimesinden türeyen “inzar” kavramı sözlükte, içerisinde korkutma olan bir haberi vermektir. Bir şeyin sonucundaki tehlikeyi haber verip sakındırmak, uyarmak ve dikkatini çekmektir.⁴¹⁵

Nazir: uyarıcı anlamına gelmektedir. İnzar kelimesi Kur'an'da Hz. Peygamber hakkında beşir ile birlikte geçmektedir.

⁴¹⁰ Yunus, 10: 101.

⁴¹¹ Ahkaf, 46: 21.

⁴¹² Bekir Toplalıoğlu, Hayrettin Karaman, *Arapça-Türkçe Kamus*, Nesil Yayınları, İstanbul 1991, 432

⁴¹³ Kuraşi, *Kamus-i Kur'an*, VII, 41.

⁴¹⁴ En'am, 6: 48.

⁴¹⁵ Kuraşi, Seyyid Ali Ekber, *Ahsenu'l-Hadis*, Tahran, H. Ş. 1378, III, 211.

İnzâr, korkunç haber vermek, sakın diye doğru yolu göstermek için yapılan uyarıdır. Sevinç haberi vermek demek olan beşir/müjdenin zıddıdır. Beşir ve mübeşşir, müjdeci demek olduğu gibi, nezir ve münzir de tehlike haberiyle korkutan haberci, peygamber, rasûl demek olur ki, “tebşir”, yani müjde vermek kelimesinin karşısıdır. Bir tehlikeyi haber vererek başkasını “inzar” edene (uyarana) “nezir/münzir” denir ki peygamberlerin sıfatıdır. Münzir (Nezirden) olacak “bir şeyi haber vererek korkutan, akıbetin kötülüğünü bildiren, akıbetinin kötülüğünü söyleyerek korkutan ve kâfirleri ve münafıkları sapıklıklarından döndürmek için cehennem azabı ile korkutan” anlamları Rasulullah için kullanılmıştır.

Dini terim olarak inzâr; Allah'ın, kitapları ve Peygamberleri vasıtasıyla insanları, inkâr, şirk, nifâk ve isyân gibi, ilâhî azaba ve cehenneme girmeye Peygamberler, kavimlerini dünya veya âhirette ilâhî azap ve cezaya, âfet ve musîbetlere karşı uyarılmışlardır.⁴¹⁶ Uyarıcılara Kur'ân'da nezîr (çoğulu nüzür) ve münzir denilmiş; Allah'ın⁴¹⁷, Peygamberlerin⁴¹⁸ ve Kur'ân'ın⁴¹⁹ uyarıcı olduğu bildirilmiştir.

Allah, her ümmete bir nezîr göndermiştir.⁴²⁰

Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) bütün insanlar için müjdeci ve uyarıcıdır.⁴²¹

Bütün Peygamberler sadece birer müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir.⁴²²

Bu husus, Kur'ân'da ısrarla vurgulanmış ve Peygamberlerin apaçık bir uyarıcı olduğu bildirilmiştir. Nezîr ve münzir kelimeleri tekil ve çoğul şekliyle Kur'ân'da 78 defa kullanılmıştır. Din bilginlerine de toplumu uyarma görevi verilmiştir⁴²³.

Peygamber, ancak Kur'ân'a uyan, görmeden Allah'tan korkan ve namazını kılanları uyarabilir.⁴²⁴

⁴¹⁶ Fussilet, 41: 13; Leyl, 92: 14; Nebe', 78: 40.

⁴¹⁷ Duhân, 44: 3.

⁴¹⁸ En'âm, 6: 48; Fâtır, 35: 24.

⁴¹⁹ Furkân, 25: 1; Ahkâf, 46: 12.

⁴²⁰ Fâtır, 35: 24.

⁴²¹ Sebe', 34: 28.

⁴²² Bakara, 2: 213; En'âm, 6: 48; Kehf, 18: 56)

⁴²³ Tevbe, 9: 122.

⁴²⁴ Yâsin, 36: 11; Fâtır, 35: 18.

Kâfirler, Peygamberin uyarısına kulak vermezler.⁴²⁵ Hz. Muhammed (s.a.v.), sadece içinde yaşadığı toplumu değil bütün insanları Kur'ân'la uyarır. "Bu Kur'ân, bana vahyolundu ki, onunla sizi ve onun ulaştığı herkesi uyarayım."⁴²⁶ âyeti bu gerçeğin ifadesidir. Kur'ân, kıyamete kadar uyarı görevini sürdürecektir.

Kur'ân-ı Kerim'de inzâr kelimesi, türevleriyle birlikte 130 yerde geçer. Kur'anî bir kavram olarak "inzâr" , Cenab-ı Allah'ın, peygamberleri aracılığıyla kullarını uarması, onları kötü akibetten sakındırmasıdır. "İnzâr" görevini ifa etmeleri sebebiyle peygamberlere de "nezîr" ve "münzir" denir. Âlemlerin Rabbı olması hasebiyle kullarını en iyi tanıyan ve onlara nasıl hitab edilmesi gerektiğini en iyi bilen Allah Teâla, insanlık tarihi boyunca, hak yoldan saparak şirk ve inkâr bataklığına saplanan kavimleri "inzâr" etmeleri için, zaman zaman "nezîr"ler göndermiş ve bunların uyarılarına kulak asmayanları, kendilerinden sonrakilere ibret olacak şekilde cezalandırmıştır. "Âd kavminin kardeşini an ki, o, Ahkaf'da kavmini uarmıştı. Kendinden önce ve sonra uyarıcılar gelmiş olan kavmine; 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Ben, sizin, büyük bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum' demişti."⁴²⁷ Kur'an'da çoğunlukla inzar kelimesi ile ifade edilen uyarı, bazen cehennem azabı ve bazen da eski kavimlerin başlarına gelen helak hatırlatılarak yapılır.

"Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine; ülkelerde benzeri yaratılmamış olan İrem'e; vadilerde kayaları yontan Semûd'a; kazıklar sahibi Fir'avn'a! Ki, hepsi ülkelerinde azgınlık ederek fesadı yaymışlardı. Bunun için Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırdı."⁴²⁸

İnzar/uyarma görevi, yalnız Allah'ın ulûhiyetine inanan bir eylemin toplumsal anlamda başlamasıdır. İnzar (uyarma), hayatî önemi olan bir haberin dost-yabancı demeden herkese açıkça duyurulmasıdır. Kavramda, gizlilik yerine açıklık ana ögedir. Dolayısıyla muhataplar sınırlı değildir; uyarı görevinin iletilmesi tüm insanlara yöneliktir. Uyarıda önemli olan tevhididir, Allah'ın ulûhiyetidir. "(İnsanları) uyarın ki, Ben'den başka ilah yoktur."⁴²⁹ "Bu, insanlar için bir tebliğdir, bununla uyarılınsınlar ve bilsinler ki 'O, tek

⁴²⁵ Bakara, 2: 6; Mülk, 67: 8-9.

⁴²⁶ En'âm, 6: 19.

⁴²⁷ Ahkaf, 46: 21.

⁴²⁸ Fecr, 89: 6-14.

⁴²⁹ Nahl, 16: 2.

bir ilahtır ve akıl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar"⁴³⁰ "Bu Kur'an bana, sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyedildi."⁴³¹ "İnsanları, onlara azabın geldiği gün ile uyar."⁴³²

Rasulullah (s.a.v.)'in İslam'ı tebliğ için risalet görevine ilk defa "inzar"la başlamış olduğunu da Kur'an'dan öğreniyoruz: "Ey örtüye bürünen! Kalk, inzâr et."⁴³³ Bu emirden sonra, Peygamberimiz (s.a.v.) "inzar" görevine başlamış ve "Sen ilk olarak en yakın akrabalarını uyar"⁴³⁴ emri uyarınca, önce yakın akrabalarını uyarıştır. Rivayete göre "En yakın akrabalarını uyar" ayeti nâzil olunca, Hz. Peygamber, Safâ tepesine çıkıp çevresindeki insanları çağırmıştı. Halkın toplandığını gören Allah elçisi; "Ey Abdülmuttalib oğulları! Ey Fihr oğulları! Ey Lüheyy oğulları! 'Şu dağın arkasında size saldırmak isteyen bir süvari birliği var' desem, beni tasdik eder misiniz?" diye sorar. Onlar da "evet" derler. Bunun üzerine; "Ben sizi önünüzdeki azapla uyaran bir nezîrim." der. Ebu Leheb: "Bundan böyle hüsranda olasın!" diye beddua eder.⁴³⁵

Bundan sonra Rasulullah (s.a.v.), hayatının sonuna kadar inzar görevini eksiksiz bir şekilde yapmıştır. Bir yandan müşrikleri hak yola davet ederek inanmayanları ahiret azabıyla inzar etmiş, diğer yandan kendisine inananları, her türlü günaha karşı uyarıştır. Bu tür inzarlar, Kur'an'da büyük bir yer tutar:

"Ey ehl-i kitab! Peygamberlerin arası kesildiğinde, size açıklayıp duran elçimiz gelmiştir. Tâ ki; 'bize ne müjdecî, ne de uyarıcı gelmedi', demeyesiniz. İşte size hem müjdecî hem de uyarıcı gelmiştir. Allah her şeye kaadirdir."⁴³⁶

"Eğer yüz çevirirlerse de ki; 'İşte sizi Âd ve Semûd'u çarpan yıldırım gibi bir azabla inzar ettim.'"⁴³⁷

"Sizi, yakın gelecekteki azabla uyardık. O gün kişi, elleriyle sunduğuna bakar. Kâfir de; 'keşke toprak olsaydım' der."⁴³⁸

⁴³⁰ İbrahim, 14: 52.

⁴³¹ En'âm, 6: 19.

⁴³² İbrahim, 14: 44.

⁴³³ Müddessir, 74: 1-2.

⁴³⁴ Şuarâ, 26: 214.

⁴³⁵ Buhârî, *Tefsir Sure*, 111: 1-2.

⁴³⁶ Mâide, 5: 19.

⁴³⁷ Fussilet, 41: 13.

⁴³⁸ Nebe', 78: 40.

Tüm bunlara rağmen, inkârcılar ve inanmak istemeyenler yine de inanmaz, karanlığı aydınlığa tercih ederler.

"Kâfirleri inzâr etsen de etmesen de birdir, inanmazlar."⁴³⁹

"Göklerde ve yerde bulunanlara bir bakın!' de. Ama inanmayacak bir millete ayetler ve inzarlar fayda vermez."⁴⁴⁰

"Onları uyarsan da uyarlasan da onlar için birdir, inanmazlar. Sen, ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve görmeden Rahman'dan korkan kimseyi uyarabilirsin. İşte böylesini, bir mağfîret ve güzel bir mükâfatla müjdele."⁴⁴¹

"İnsanın zayıf taraflarını, şeytanın ve nefsinin onu devamlı olarak yanıltacağını bilen Allah (c.c.) onu sürekli uyarmıştır."⁴⁴²

Hız. Muhammed'in tebliğ ettiği Din ve öğrettiği Kitap, bütün insanlar için sürekli birer "nezir"dir. Kur'an-ı Kerim, Hız. Muhammed'in açık bir münzir olduğunu söylüyor⁴⁴³.

إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ

بَشِيرًا وَ نَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ

Yani son vahiy, insanı hem müjdeleyerek, hem tehlikeleri haber vererek eğitmeye devam etmektedir.

Buradaki uyarı Allah'ın rızasının, rahmetinin ya da sevgisinin azalması uyarısıdır. Bunların azalması demek, kulun ulaşması gereken makamdan uzaklaşması anlamına gelir.

Kur'an, özellikle vahiyden yüz çeviren, ona karşı savaş açan ve bundan dolayı da azap kötülük işleyenleri farklı biçimlerde uyarıyor.

Kur'an'ın inzarı tehdit unsuru olmakla birlikte, daha ziyade kötü bir sonucu haber verip tehlikeden sakındırma tarzında yer alır. Bilinen bir tehlikeyi ilgililere haber verip uyarmak gibi bir şeydir. Kur'an insanın duygularını bu doğrultuda terbiye etmek istiyor.

⁴³⁹ Bakara, 2: 6.

⁴⁴⁰ Yûnus, 10: 101.

⁴⁴¹ Yâsin, 36: 10-11.

⁴⁴² Amuzgar, *Terbiyet-i İslami*, 236-240.

⁴⁴³ Araf, 7: 184; Fussilet, 41: 4.

İnzar/Uyarma görevi, ilk başta insanlara Allahın ülûhiyetinin ve vahdaniyetinin anlatılmasıyla başlamıştır. İnzar (uyarma) , hayati önemi olan bir haberin dost yabancı demeden herkese açıkça duyurulmasıdır.

Uyarı görevinin iletilmesi tüm insanlara yöneliktir.⁴⁴⁴

Peygamberler tebşir ve inzar ile dengeli bir şekilde insanları tehlikelere karşı uyarılmışlardır. Bizler de insanları eğitirken bu denge durumunu dikkate alarak eğitimimizi devam ettirmeliyiz.

2.2.3. İnzar Karşısında İnsanların Tutumları

İnsanlar Kur'an ve Peygamberlerin davetleri karşısında iki çeşittirler:

1- Kalpleri zinde olup davetini kabul edip, ikazlarını dikkate alanlar.

2- Kalpleri ölmüş olan kâfirler ki hiçbir zaman müspet cevap vermezler. Bundan dolayı da Allah, Kur'an'da Peygamberimize soru şeklinde kalbi ölmüş olanların hidayet olamayacaklarını bildirmektedir.

أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ

“Kalbi ölmüş olanları hidayet edebilir misin ki?”⁴⁴⁵

Bundan dolayı da bazı insanlar için uyarmak, korkutmak ya da tam tersi aynıdır ve hiçbir zaman iman etmezler.

إِنَّ الدِّينَ كَفَرُوا سَوَاءً عَلَيْهِمْ أَلْأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Gerçek şu ki, kâfir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; iman etmezler.”⁴⁴⁶

Bunun tam tersine ruhsal olarak hakkı kabul etmeye hazır olan kimseler için bir kez hakkın söylenmesi yeterlidir.

Korkutmanın defalarca ve çeşitli şekillerle yapılması gerekir ki muhatabın ruhunda etki etsin.

⁴⁴⁴ Amuzgar, *Terbiyet-i İslami*, 236-240.

⁴⁴⁵ Yunus, 10: 43.

⁴⁴⁶ Bakara, 2: 6.

Burada korkutma ve uyarının bazı insanların ruhunda etki ettiği örneklerini Kur'an'dan hatırlayalım:

1- **إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ مِّنْ يَّخْشَاهَا**

“Sen ancak ondan korkanları uyarırsın.”⁴⁴⁷

Yani biz bu sorumluluğu senin üzerine yükledik ki Kıyamet'ten korkan kimseleri azabından korkutasın diye. Çünkü Kıyamet haberlerini duyup hiç kalplerinde etki etmeyen kimseler çoktur. Ama bazılarında duyar duymaz etki eder. Bunun da temelinde korku vardır.⁴⁴⁸

2- **لِيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ**

“Diri olanları uyarısın ve kâfirler cezayı hak etsinler diye.”⁴⁴⁹

Kur'an zinde olan insanları uyarmaktadır. Zinde olmaktan kasıt da dünyevi hayattan kat kat daha üstün ve geniş olan manevi hayatlarının zinde olmasıdır. Eğer maddi hayat olsaydı ki bu konuda tüm hayvanlar ortaklırlar. O zaman inzarın manası hakkı düşünme kapasitesi olup onu kabullenebilecek bir kalbi olanların uyarılmasıdır.⁴⁵⁰

تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْعَظِيمِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ

“Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak! Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: Size, (bu azap ile) korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi? diye sorarlar. Onlar şöyle cevap verirler: Evet, doğrusu bize, (bu azap ile) korkutan bir peygamber gelmişti; fakat biz (onu) yalan saymış ve: Allah'ın bir şey gönderdiği yok; siz olsa olsa büyük bir sapıklık içindesiniz! demiştik ve: Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehennemin mahkumları arasında olmazdık! diye ilave ederler.”⁴⁵¹

3- **إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ**

⁴⁴⁷ Naziat, 79: 45.

⁴⁴⁸ Mekarim Şirazi, *Tefsiri Numune*, XXVI, 124.

⁴⁴⁹ Yasin, 36: 70.

⁴⁵⁰ Mekarim Şirazi, *Tefsiri Numune*, IXX, 466.

⁴⁵¹ Mülk, 67: 8-9-10.

“Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı kılanları uyarabilirsin.”⁴⁵²

Yani, sen ancak görmedikleri halde Allah’tan korkan kimseleri uyarabilirsin ve uyarman onlarda tesir eder.

Yüreğinde Allah korkusu, manevi bir gücün perde arkasından kendisini izlediğini bilenlere ikaz fayda eder. Bu kalp hazırlığına sahip olmazlarsa Peygamberlerin ikazlarının bir faydası olmayacaktır.⁴⁵³

وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ

“Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla (Kur'an ile) uyar.”⁴⁵⁴

İnzarın umumi bir konu olduğu gerçektir.

وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ

“Bu Kur'an bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyolundu.”⁴⁵⁵

Yukarıdaki açıklamalardan kıyamet korkusunun Peygamberlerin davetini kabul etmede insanlar üzerinde büyük bir etken olduğunu söyleyebiliriz. Bu azaptan korkmak onların daveti anlamalarına yardımcı olmaktadır.

Kur'an Peygamber'den de insanları davet konusunda güçlü olmasını istemektedir. Onları Kıyamet'ten korkmayanlar ile bir tutmamasını istemektedir. Bu tür kimselere davette daha çok inayet etmesi de istenilmektedir. Çünkü bunların Hakka gelmesinde ve iman etmelerinde ümit daha fazladır.

2.2.4. İnzar ve Korkutmanın Basamakları

İnzarın dairesi geniştir. İnsanın kendi aile ve akrabalarından başlayarak tüm insanlığı kapsar.

⁴⁵² Fatır, 35: 18.

⁴⁵³ Mekarim Şirazi, *Tefsiri Numune*, IXX, 246.

⁴⁵⁴ Enam, 6: 51

⁴⁵⁵ Enam, 6: 19.

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ

“Ey bürünüp sarıman (Resulüm)! Kalk ve (insanları) uyar. Sadece Rabbini büyük tanı. Elbiseni tertemiz tut.”⁴⁵⁶

Bu ayetleri incelediğimizde Allah bi’setin başlangıcında Resulünden harekete geçmesini ve insanları uyarmasını istemektedir. Peygamberimiz de uyarma işine ailesinden başlamış yakın akrabalarıyla devam etmiş daha sonra bölge halkı ve tüm insanlığı Allah’ın dinine uymaya çağırmıştır. Ancak bizler ilk önce kendimizden başlamalıyız.

Konumuzla ilgili olarak bir ayette şöyle buyuruyor:

قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا

“Kendinizi ve ailenizi, ateşten koruyun.”⁴⁵⁷

Demek ki inzarda ilk basamak insanın kendisinden başlar. İnsan kendisinin yaptığı bir şeyi başkalarına tavsiye ettiğinde daha etkili olacaktır. Kişinin kendisinden sonra en yakınında bulunan ailesidir. Bundan dolayı biz burada toplumun temel taşlarını oluşturan aileden başlamak istiyoruz.

2.2.4.1. Aile

Yukarıda da geçtiği gibi ayette “kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun”⁴⁵⁸ buyrulmaktadır. İnsanın ailesini ateşten koruması ancak onları Allah’ın emrettiklerini yapmaya teşvikle; sakındırdıklarından da onları sakındırmakla olur. Çünkü ailenin reisi çoban gibidir. Çoban sürüsünü nasıl koruyorsa aile reisi de ailesini korumakla mükelleftir.⁴⁵⁹

Başka bir ayette ise Peygamberimize hitaben:

قُلْ لَا زُورَاجِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ

⁴⁵⁶ Müddessir, 74: 1-4.

⁴⁵⁷ Tahrir, 66: 6.

⁴⁵⁸ Tahrir, 66: 6.

⁴⁵⁹ Yazır, VII, 5122-5123.

“Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle”⁴⁶⁰ şeklinde geçmektedir. Bu ayette hitap peygamberimizin ailesinden başlanmış ve daha sonra bütün mü'min kadınları kapsamıştır. Bu ayetin hitap tarzından sakındırmanın yakından uzağa doğru yapılması gerektiğini ifade etmek mümkündür.

2.2.4.2. Akrabalar

İnsanın ailesinden sonra yakın akrabaları gelmektedir. Ayeti kerimede şöyle buyrulmaktadır.

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ

“(Önce) en yakın akrabalarını uyar.”⁴⁶¹ Ayette görüldüğü gibi Yüce Allah Peygamberimizden yakın akrabalarını uyarmalarını istemiştir. Peygamber efendimiz bu ayet indikten sonra yakın akrabalarına islami tebliğ etmiştir.⁴⁶²

2.2.4.3. Bölge Halkı

Kişinin Ailesi ve yakın akrabalarından sonra içinde yaşadığı bölge gelmektedir. Nitekim Kur'an'da Peygamberimize Kur'an'ın Mekke halkını ve etrafındaki kabileleri uyarması için indirildiği anlatılmaktadır.

وَلْتُنذِرْ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا

“Bu (Kur'an), Ümmü'l-kura (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz ve kendinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır.”⁴⁶³

Ayette geçen “Ümmü'l-kura” müfessirler tarafından Mekke olarak anlaşılmıştır.⁴⁶⁴ Böyle olunca da Yüce Allah Peygamberimizden Mekke ve çevresinde yaşayanları uyarmasını istemiş olmaktadır.

⁴⁶⁰ Ahzab, 33: 59.

⁴⁶¹ Şuara, 26: 214.

⁴⁶² Yazır, V, 3647.

⁴⁶³ Enam, 6: 92.

⁴⁶⁴ Yazır, III, 1980.

2.2.4.4. Tüm İnsanlık

İnzar ve korkutma basamaklarından kişinin ailesi, yakın akrabaları ve bölge halkından sonra tüm insanlık gelmektedir. Peygamberimiz Arap toplumuna peygamber olarak gönderilmiş olsa da hedef kitle tüm insanlıktır.

نَذِيرًا لِلْبَشَرِ

“İnsanlık için, uyarıcıdır.”⁴⁶⁵

وَأَوْحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنَ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ

“Bu Kur'an bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyardım için vahyolundu.”⁴⁶⁶

Kur'an ayetlerine baktığımız zaman şunu anlıyoruz ki insan Allah'a vermiş olduğu sözü yani O'ndan başkasına ibadet etmemek ve O'na şerik koşmamayı yerine getirmedi ve şirk koşmaya başladı. Peygamber onlara gönderildikten sonra ayetler onların uyanmalarına yeterli olmadı ve onlar Peygamber'e hakaretler edip onunla alay ettiler.

Bundan dolayı da Peygamberimiz insanları inzar ederek korkutmakta ve onların bu şekilde uyanmalarını ve Allah'a ve kıyamete inanmalarını sağlamaktaydı. Ancak insanlar içinde uyarıyı dikkate alıp Allah'ın dinine uyanlar olduğu gibi; uyarıyı dikkate almayıp karşı çıkanlar da olmuştur.

Kur'an'dan şahitler:

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ وَأَنْ اعْبُدُونِي ۗ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

“Ey Âdemoğulları! Size şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır" demedim mi? "Ve bana kulluk ediniz, doğru yol budur" demedim mi?”⁴⁶⁷

يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ ۗ مَا يَأْتِيهِمْ مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Ne yazık şu kullara! Onlara bir peygamber gelmeye görsün, ille de onunla alay etmeye kalkışılar.”⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Müddessir, 74: 36.

⁴⁶⁶ Enam, 6: 19.

⁴⁶⁷ Yasin, 36: 60-61.

⁴⁶⁸ Yasin, 36: 30.

Bu ayetlerde Allah'ın tüm insanlığı uyardığı görülmektedir.

Burada uyarı esnasında insanı uyarmaktan alıkoyacak bir davranış olan tenfirden bahsetmek istiyoruz.

Tenfir: Yani bir kaçıışı sağlamak. Bazen insan uyarmak ister ama tenfirle karıştırır. İnzar ve uyarmak o zaman insanı arkadan iteklesin ki bir işi yapsın. Ama tenfir onun uzaklaşmasını sağlayan bir harekettir.

Yine bir örnekle açıklayacak olursak, bazen insan bir hayvanı çeker ve o şekilde götürür. Bazen de hayvanın kendisinin arkasından gelmesi için öyle sesleri çıkarır ki hayvan yuları kırar ve kaçmaya başlar. Buna tenfir denilmektedir.

İnsan için bazen bazı davetler cezbedici ya da çekici değil, tenfirdir. Nefret uyandırarak kaçılmasını sağlar. Bu psikolojik bir durumdur. İnsanın ruhu ve psikolojisi böyledir.

Okula giden öğrenciyi örnek verelim. Bezen anne ve baba ya da öğretmen öğrencisini tebşir ve inzar yerine tenfir yapıyorlar ve öğrencinin okuldan nefret etmesini sağlıyorlar. Çocuğun okula karşı nefret duygularıyla bakmasına sebep oluyorlar ve neticesinde okuldan uzaklaşmasına neden olunuyor.

Hz. Resulullah (s.a.v.), Muaz b. Cebel'i insanları davet etsin diye Yemen'e gönderdiğinde ona şöyle nasihat etti:

يا معاذ بشرو لا تنفروا، يسرو ولا تعسروا

Ya Muaz müjele nefret ettirme, kolaylaştır zorlaştırma.

Mutahhari Murtaza burayı şöyle açıklamaktadır. İslam dinini tebliğe gidiyorsun. İşinin esasını tebşir, müjde ve rağbet vermek oluştursun. Öyle şeyler yap ki insanlar İslam'ın güzelliklerini tanınsınlar. İslam dinine istekle gelsinler. İnzar etme de demedi çünkü inzarın kendisi de Kur'an'ın programlarındandır. Peygamber efendimizin buyurduğu, insanların İslam'dan uzaklaşmasına sebep olabilecek şeylerden kaçınmasıdır.⁴⁶⁹

⁴⁶⁹ Murtaza Mütahhari, *Seyri der Sire-i Nebevi*, sedra, Tahran H. Ş. 1370, 208.

2.2.5. Kur'an'da Nüzurun Anlamları

Kur'an'da nüzur kelimesi çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Bu anlamları kısaca açıklamak istiyoruz.

2.2.5.1. Sakındırmak

Kur'an'da nüzur kelimesinin ilk akla gelen anlamı uyarıp sakındırmaktır. Yukarıda bu kelimenin lügat anlamını verdiğimiz yerde de açıkladığımız gibi kelime sakındırma anlamında kullanılmaktadır.⁴⁷⁰

Kur'an'da daha peygamberlik görevinin başında Peygamberimizin insanları uyarması ve sakındırması istenmektedir. Kur'an'ı Kerimde bu hususa “*İnsanları inzâr et*”⁴⁷¹ buyrulmaktadır. Yani Yüce Allah Peygamberimizden etrafındakileri uyarıp sakındırması istenmektedir.⁴⁷²

2.2.5.2. Haber

Nüzur kelimesi Kur'an'da haber verme anlamında da kullanılmaktadır. İnzar kelimesinin anlamı açıklanırken “İçinde korku bulandıran haberlere”⁴⁷³ inzar dendiğini belirtmiştik. Kur'andan örnek olarak “*Bu da evvelki nüzurdan (geçmiş ümmetlerin haberlerinden) bir nezirdir (bir haberdir)*”⁴⁷⁴ ayeti verilebilir.

Yine “*Onlara döndükleri zaman kavimlerini inzâr etsinler (kavimlerine haber versinler)*”⁴⁷⁵ ayeti de örnek olarak verilebilir.

2.2.5.3. Rasûller

Münzir 1. akibetinin kötülüğünü söyleyerek korkutan. 2. kâfirleri ve münafıkları sapıklıklarından döndürmek için cehennem azabı ile korkutan anlamında Rasulullah ve birçok sahabe için de bu ismi kullanılmıştır.

⁴⁷⁰ Kuraşi, *Kamus-i Ku'ran*, VII, 47.

⁴⁷¹ Müddessir, 74: 2.

⁴⁷² Yazır, VIII, 5449.

⁴⁷³ İsfehani, 597-598.

⁴⁷⁴ Necm, 53: 56.

⁴⁷⁵ Tevbe, 9: 122.

Nezir'in "olacak bir şeyi haber vererek korkutan, akibetin kötülüğünü bildiren" anlamına da geldiğini⁴⁷⁶ yukarıda açıklamıştık. Kur'an'ı Kerimden örnek olarak aşağıdaki ayetleri verebiliriz.

"Andolsun Al-i Fir'avn'a da nüzur (rasûller) gelmişti."⁴⁷⁷

"Size bir nezir (rasûl) gelmedi mi? Cevap verdiler: Evet, doğrusu bize bir nezir (rasûl) gelmişti."⁴⁷⁸

"Sen sadece bir nezirsin (rasûlsün)."⁴⁷⁹

Yukarıdaki ayetlerden Peygamberlerin insanlara Allah'ın emir ve yasaklarını bildirme ve onları kötülüklerden de sakındırma göreviyle gönderildiği için "nezir" diye isimlendirildiklerini ifade etmek mümkündür.

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ

"Ad kavmine kardeşleri Hud'u gönderdik. Allaha kulluk edin. Sizin ondan başka ilahınız yoktur"⁴⁸⁰ dedi. "Andolsun ki Nuh'u kavmine elçi olarak gönderdik... Ey kavmim! Allaha kulluk edin sizin ondan başka ilahınız yoktur. Doğrusu ben üstünüze gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum."⁴⁸¹ Ayetlerde görüldüğü gibi geçmiş peygamberlerin hepsi inzar ve tebşir görevi ile vazifelidir.

2.3. İNSAN EĞİTİMİNDE PEYGAMBERLERİN MÜJDE VE UYARI ÖRNEKLERİ

Kur'an bir taraftan insanlara hidayet ederken, yani doğru yolu gösterirken, bir taraftan da hidayete ulaşanları irşad ediyor. Onları daha ileriye, daha ulvi hedeflere, daha olgun ahlâka yönlendiriyor. Onların tekâmül edebilmelerinin yolunu ve metodunu gösteriyor.

Kur'an bu eğitim metodunu da; özendirici, müjde verici, ısrarı ve yumuşak bir üslupla uyguluyor.

⁴⁷⁶ Kuraşi, *Kamus-i Ku'ran*, VII, 47.

⁴⁷⁷ Kamer, 54: 41.

⁴⁷⁸ Ğafir, 40: 71.

⁴⁷⁹ Fatır, 35: 23.

⁴⁸⁰ Araf, 7: 65.

⁴⁸¹ Araf, 7: 59.

Kur'an-ı Kerimde İnsanları müjdelemek ve korkutmak ilk olarak peygamberin görevidir. Çünkü peygamberler hangi topluluğa böylece gönderilmiş olursa, olsun Emr-i bil maruf nehyi anil münker vazifesi ile Allah (c.c.) tarafından görevlendirilip gönderilmişlerdir.

Allah (c.c.) insanların ahirette ileri sürebilecekleri bahanelere binaen müjdeleyen ve korkutan peygamberler göndermiştir.⁴⁸²

Ameli örnek üslup da eğitimci için önemli bir konudur. Resulullah efendimizin de kendisine has hoş bir üslubu vardı. Aynı konuyu bir başkası anlatsa belki o kadar ilgi çekmez. Her öğretmenin kendine has bir dersi kolaylaştırmak üslubu var. Sevgili Peygamberimiz:

“Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz. Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz”⁴⁸³ buyurmakta ve hep bu prensiple hareket etmektedir. Tatlı bir dil, güler bir yüz, iyimser bir kalple yürütülen eğitim elbette başarıya yardım eder.

Peygamberimiz her işinde olduğu gibi eğitiminde de ihlas ve samimiyet örneğidir. Kendini ıslah etmeyen başkasını ıslah edemez.

Sevgiyle eğitimin yakından ilgilenenler bilirler ki öğrencinin başarısında öğretmenin sevilmesi büyük rol oynar. Hocasını sevmeyen talebe onun dersini de sevmez. Dinlemek azap, çalışmak işkence olur. Fakat dersin öğretmenini seven öğrenciye başarının yolları açılır. Peygamberimiz sahabeleri tarafından, Allah'tan sonra en çok sevilen kuldur. Bu konuyu öğretmenler de örnek almalı ve bu konuda üslup geliştirmenin yolunu bulmalıdır.

Peygamberler iyi sevindirici, yüzü aydın eden haber getiren insanlardır. Onlar; iman edip salih amel işleyenleri dünya hayatının güzellikleri ve ahiretin sonsuz kurtuluşu ve cennetiyle müjdelerdiler. Azgınları ise dünyada mutsuzluk ahirette ise yakıcı bir pişmanlık duyacakları konusunda uyarırlar. Ya da ölümden sonra dünyadayken salih amel işlememekle, şeytanın aldatmakla neler kaybedecekleri konusunda önceden uyarırlar.⁴⁸⁴

⁴⁸² Nisa, 4: 165.

⁴⁸³ Buhari, Kitabu'l-İlm, 11.

⁴⁸⁴ Amuzgar, 227.

Daha önce de tebşir bölümünde geçtiği gibi Peygamberlerin her ne kadar nezir/uyarıcı sıfatları olsa da, onların müjdeleyici özellikleri önceliklidir.

أَلَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ

“... Ben size onun tarafından müjdelemek ve korkutmak için gönderilmiş bir peygamberim.”⁴⁸⁵

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَ مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا

“Ey peygamber biz hakikaten seni bir şahit bir müjdeleyici ve ikaz edici olarak gönderdik.”⁴⁸⁶

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَ مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا

“Muhakkak ki biz seni hem şahit hem bir müjdeleyici hem bir korkutucu olarak gönderdik.”⁴⁸⁷

Zira insan bu dünyadaki amellerinden dolayı ya ödülü, ya da cezayı hak eder. İyi işler yapanların müjdeli haberlere, mükâfatlara, iyi sonuçlara kavuşması, suç işleyenlerin cezaya çaptırılması aklın gereğidir. Peygamberlerin bu özellikleri onların eğitim metotlarının bir parçasıdır.

İnsan dünya da mal kazanmak, makama ulaşmak ve dünya lezzetlerine ulaşmak için çok çalışmaktadır. Bazen gece uyumaz ve bazen tatil günlerinde bile çalışır. Karşılığında farzlarına dikkat etmez. Namazını kılmaz, namaz ehliyse sabah namazına önem vermez. Farz olan Hac ibadetini durmadan erteler. Dini öğretiler için zaman ayırmaz.

Allah ise insanları hep iyiliğe doğru teşvik eder. İnsanın faydasına olan şeyleri tavsiye eder. Bunları yaptığı takdirde de Cennet'e gireceklerini müjdeler.

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ

“Rabbinizin bağışına ve takva sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!”⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ Hûd, 11: 2.

⁴⁸⁶ Ahzab, 33: 45.

⁴⁸⁷ Fetih, 48: 8.

⁴⁸⁸ Âl-i İmran, 3: 133.

Bunca davete rağmen birçok insan Cennet'e doğru değil de Cehennem'e doğru koşarak hareket ederler.

Salih amel işlemek Cennet'e girmek için vesiledir:

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَبِيرًا

“Erkek olsun, kadın olsun, her kim de mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.”⁴⁸⁹

Bu ayetten birkaç ahlaki noktayı almak mümkündür:

Birinci nokta şudur ki kadın ve erkek ikisi de hayır amel işlemeye teşvik edilmişlerdir. Çünkü her fert her durum ve yaşta hayır iş yapabilir. En azından iyiliği emredip kötülükten sakındırarak toplumun iyileşmesine katkı sağlanılabilir. Her insan bildiği bir yeteneği başka birisine öğreterek yardım edebilir.

İkinci nokta şudur ki, Cennet'e girmenin şartı imandır. Müminden amellerini sadece Allah için yapması beklenmektedir. Riya etmekten kesinlikle kaçınmalıdır.

Üçüncü nokta ise iman ve salih amelin mükâfatı olan Cennet kesinlikle olan bir şeydir ve hiçbir şüphe barındırmamaktadır.⁴⁹⁰

Aşağıdaki ayette ise yolda sabit olmak Cennet'e giriş vesilesi olarak zikredilmektedir:

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ

تُوَعَدُونَ

“Şüphesiz, Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: Korkmayın, üzülmeysin, size vadolunan cennetle sevinin! derler.”⁴⁹¹

İnsan kalbiyle iman edip “La ilahe illellah” derse, kâfirler ve münafıklar karşısında mukavemet ederse, dünya hayatında kendisine gelecek olan bela ve imtihanlar karşısında sabır gösterirse Allah'ın vadettiği Cennet'e varacaktır.⁴⁹²

⁴⁸⁹ Nisa, 4: 124.

⁴⁹⁰ Muhammed Hasan Amuzgar , *Ahlak-i İslami*, Tahran H. Ş. 1375, 225-227.

⁴⁹¹ Fussilet, 41: 30.

⁴⁹² Amuzgar, 225-227.

Bazı ayetler amellerin neticesinden haber vermektedir:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Kim (Allah huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.”⁴⁹³

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُدْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ

“Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir.”⁴⁹⁴

Bazı ayetlerde de hayır işlerin nasıl bereketlendiğini anlayacağımız bir örnekle vermektedir:

مَثَلُ الَّذِي يَنْفُقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfü geniştir, O herşeyi bilir.”⁴⁹⁵

Bazı ayetlerde ise yapılan hayır işlerin hem dünyada ve hem ahrette mükâfatı olduğuna vurgu yapılmıştır:

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ

“Bu dünyada güzel davrananlara, güzel mükâfat vardır. Ahiret yurdu ise daha hayırlıdır. Takva sahiplerinin yurdu gerçekten güzeldir!”⁴⁹⁶

Yukarıdaki ayetler gösteriyor ki Peygamberlerin yoluna tabi olup uyarılarına uyanlar, Allah'a iman edip kötülükten sakınanlar ebedi saadet yurdu olan cennete kavuşacaklardır.

⁴⁹³ Enam, 6: 160.

⁴⁹⁴ Hud, 11: 114.

⁴⁹⁵ Bakara, 2: 261.

⁴⁹⁶ Nahl, 16: 30.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'DA TERĞİB VE İNZARIN ANLAM ALANI

3.1. TERĞİB VE TERHİB (MÜJDELEME VE KORKUTMA)

Kur'anda insanı ıslah ve terbiye etme metodu terğib ve terhib, yani ümitlendirmek ve korkutmak şeklinde olmaktadır. Bu iki kavram ve terbiye metodu ise birbirine zıt ve tezat iki kavram, iki metottur. Bu ıslah ve terbiye metodu, beşeri sistemlerde de aynıdır. Mükâfat ve mücazat manası iki taraflı olarak tatbik edilmez ise, insanın ıslah ve terbiyesi olmaz. Sadece mükâfat gösterilse, yani terğib olsa, bu kez insan ümitsizliğe düşer, tamamen kendini bırakır. Bu yüzden terğib, yani ümit ve korku dengeli olarak beraber olması gerekir.

İnsanda nefis, heva ve hayvani hisler ancak korkutmak ile ıslah ve terbiye edilir. Bu yüzden Kur'an terhib (korkutmak) amacı ile cehennemden haber vererek insanın nefis ve hevasını tahrik ederek, yani ıslaha hareket vererek, haddinden tecavüz etmemesini temin ediyor.⁴⁹⁷

Yine insanda kalp, ruh, vicdan, gibi hisler ancak ümit ile yeşerir ve böylece ıslah ve terbiye olurlar. Bu yüzden Kur'an terğib (ümitlendirmek) amacı ile cennetten haber vererek, insanın kalp, ruh, vicdan gibi duygularını tahrik ederek, yani hareket vererek hakka ve doğruya doğru şevklendiriyor.

Burada tahrik tabiri, bir şeyi harekete geçirmek, sevk etmek anlamında kullanılmıştır. Yoksa tahrik tabiri menfi değil, müspet anlamda kullanılmıştır. Uyandırmak ile tahrik arasında şöyle latif bir fark vardır. Uyandırmak genelde müspet şeyler için kullanılır, tahrik ise menfi şeyler için kullanılır. Ama burada ortak manası terğib ve terhib her ikisi de müspet neticeler sevk için kullanılmıştır. Korkutmaya tahrik, sonuç itibari ile hayır içindir. Yani cehennemden korunmak için tahrik veriliyor.⁴⁹⁸

⁴⁹⁷ Abbas Sarraf, *Kur'an'da Terğib ve Terhib*, Tahran, H. Ş. 1387, 81-83.

⁴⁹⁸ Sarraf, 81-83.

3.1.1. Terğib

Terğib, tebşir manasına gelen kelimedir. Terğib, şevklendirme, ümitlendirme, rağbet ettirme, isteklendirme anlamındadır.

Allah Teâlâ'nın kullarına olan en büyük nimetlerinden biri de, peygamberlerine, hangi amel üzerine sevap, hangileri üzerine de azap gerekeceğini bildirmiş olmasıdır. Böylece peygamberler, kendilerine bildirilen bu kabilden bilgileri insanlara tebliğ edecekler, bunun sonucunda insanların kalpleri ümit ve korku ile dolacak, aynen faydalarına olan şeyleri elde etmek, zararlarına olan şeyleri uzaklaştırmak için harekete devam edecekler.⁴⁹⁹

Terğibde insanı iyi davranışlarda bulunmaya teşvik vardır. Allah iyilik yapanlara mükâfat olduğunu bildirmesi⁵⁰⁰ insanı iyiliklere teşvik ettiği söylenebilir.

3.1.2. Terhib

Terhib; Kur'an'ın korku bağlamında insanları hakka yöneltmek için zaman zaman başvurduğu yöntemlerden biri de terhib denilen korkutmadır. Çünkü korku ifadeleri şiddet içerirler; şiddetin de özelliği kalpleri hassaslaştırmasıdır. İnsanların şiddet ve zorluk zamanında psikolojik olarak, en ufak ürpertileri hissedebilecek bir durumda oldukları bilinen bir gerçektir. Bundan dolayı Kur'an, kişilerin bu psikolojik durumlarını göz önüne alıp telkinde bulunmaktadır.

Kur'an korkutma bağlamında kıyâmet, diriliş, hesap verme, cehennem azabı gibi olaylara temas etmektedir.⁵⁰¹

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زُلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ

يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَ تَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَ تَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَ مَا هُمْ

بِسُكَارَى وَ لَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ

“Ey insanlar! Rabbinizden korkup sakının, çünkü kıyamet saatinin sarsıntısı büyük bir şeydir.”⁵⁰²

⁴⁹⁹ Sarraf, 81-83.

⁵⁰⁰ Hac, 22: 15; Gafir, 23: 51; İnsan, 76: 11-22; Nebe, 78: 31-36; Müttaffifin, 83: 22-26.

⁵⁰¹ Sarraf, 81-83.

⁵⁰² Hac, 22: 1.

“Onu gördüğünüz gün, her emzikli kendi emzirdiğini unutup geçecek ve her gebe kendi yükünü düşürecektir. İnsanları da sarhoş olmuş görürsün, onlar sarhoş değildirler. Ancak Allahın azabı pek şiddetlidir.”⁵⁰³

Yukarıdaki ayetlere Allah insanları sakındırmak için kıyamet, yeniden diriliş ve hesap vermeye atıfta bulunmuştur. Çünkü iş oraya vardığında ondan dönüş yoktur.⁵⁰⁴

3.1.3. Kur'an'da Terğib ve Terhib

Terğip, Terhib (Teşvik ve Sakındırma) yolu ile eğitim: İslam terbiyesinin bu metodu Allah'ın insanı rağbetten doğan lezzet, nimet ve refah ile sakındırmadan meydana gelen elem acı kötü sonuç üzerine üzülmeye fitratı ile yaratılmasıyla bina edilmiştir.

1) Ceza aslında her şahıs için zaruri değildir. İnsan vardır, bir örnek ve öğüt yeter. Eğer bir kişi örnek öğüt ve hayra davetle ve uzun süre sabırla yola gelmiyorsa cezaya gidilir.

2) Kur'an bütün eğitim metotlarını kullanır.

a) Kur'an insanları Allah'ın razı olmaması ile korkutur.⁵⁰⁵

b) Kur'an bazen (faizi bırakmayanlara karşı örnektir.) Allah'a ve Resulüne harp açmakla korkutur.⁵⁰⁶

c) Bazen de ahiret cezası ile sakındırır. “Ve onlar ki Allah ile beraber başka tanrıya yalvarırlar. Allah'ın haram ettiği canı haksız yere öldürürler ve zina ederler. Kim bunları yaparsa günahının cezasını bulur. Kıyamet günü onun için azab kat kat yapılır ve azabın içinde hor ve hakir olarak kalır.”⁵⁰⁷

d) Bazen de dünyevi ceza ile sakındırır. “Eğer topluca çıkmazsanız (Allah) size acı bir şekilde azab eder ve yerinize sizden başka bir topluluk getirir.”⁵⁰⁸ Ayrıca zina ve hırsızlığa verilen cezalar da örnek verilebilir.⁵⁰⁹

⁵⁰³ Hac, 22: 2.

⁵⁰⁴ Mekarim şirazi, *Tefsir-i Numune*, XIV, 19.

⁵⁰⁵ Bakara, 2: 40.

⁵⁰⁶ Bakara, 2: 278-791.

⁵⁰⁷ Furkan, 25: 68-96.

⁵⁰⁸ Tevbe, 9: 39.

⁵⁰⁹ Maide, 5: 38; Nur, 24: 2.

Teşvik konusunda hem dünya hem de ahiret hayatında mükâfat vaad edilir.⁵¹⁰

Teşvik insanda sevince sebep olur. Teşvik olan bir insanın, özgüveni ve ruh ferahlığı artmaktadır. İnsanların eğitiminde teşvik ve azarlamak bir gerektir. Eğer iyilik yapan ve kötülük yapan insanlar, insanların görüş açısından bir olursa, iyilik yapanların yaptıkları iyiliklerden soğutur ve kötülük yapanlar işlerine devam edeceklerdir.⁵¹¹

3.1.4. Kur'an'da Korkutma ve Tehdit Olmasının Nedenleri

İnsanlar için belirli motive edici şeyler (motivatorler) vardır. Bunlardan biri de korkudur. Çoğunlukla insanları bir eylemden alıkoymak için veya aksine o eylemi yaptırmak için onlara karşı korkutma yöntemi kullanılır, bu genellikle sonuçları göstererek olur.⁵¹²

Hukuktaki ceza sisteminin amaçlarından birisi de, insanların bir suç işlemelerini önlemektir. Belirli bir suçun cezasını gösterip onları korkutarak, alıkoymaya çalışılır.

Aynı şekilde okullarda da böyle bir sistem mevcuttur, genellikle bir ödevin bitirilmesi için belirli bir süre verilir. Bu süre içerisinde o ödev bitmediği halde öğretmen bu kişiye ceza vereceğini vaat eder, puanını eksiltir vs. Sonuçları göstererek öğrencileri motive etmeye çalışır, yoksa öğrencilerin büyük bir kısmı uymayacaktır. Kur'an ancak korkutmayla mı insanları yola getirebiliyor? Hayır, cennet de vaat ediliyor, yani ödül insanlar için motive edici bir şeydir.⁵¹³

Terhib, caydırıcı korku anlamındadır. Kur'an'ın korku bağlamında insanları hakka yöneltmek için zaman zaman başvurduğu yöntemlerden biri terhib denilen korkutmadır. Çünkü korku ifadeleri şiddet içerirler; şiddetin de özelliği kalpleri hassaslaştırmasıdır. İnsanların şiddet ve zorluk zamanında psikolojik olarak, en ufak ürpertileri hissedebilecek bir durumda oldukları bilinen bir gerçektir. Bundan dolayı Kur'an, kişilerin bu psikolojik durumlarını göz önüne alıp telkinde bulunmaktadır; korku bağlamında kıyâmet, diriliş, hesap verme, cehennem azabı gibi olaylara temas etmektedir.⁵¹⁴

⁵¹⁰ Hac, 22: 15; Gafir, 23: 51; İnsan, 76: 11-22; Nebe, 78: 31-36; Müttaffin, 83: 22-26.

⁵¹¹ İbrahim Âmini, *İslam ve Eğitim*, Kum 1387, 429.

⁵¹² Hacımüftüoğlu, 179-181.

⁵¹³ Hacımüftüoğlu, 185-188.

⁵¹⁴ Hacımüftüoğlu, 190-191.

كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ

“İstıraptan dolayı oradan (ateşten) her çıkmak istediklerinde, (oraya)geri çevrilirler ve (onlara), yakıcı azabı tadın (denir).”⁵¹⁵

نَارٍ حَامِيَةٍ

“O, kızgın bir ateştir.”⁵¹⁶

3.1.5. Terğib ve Terhib Yolları

Şah Veliyyullah Dihlevi terğib ve terhib için çeşitli yol ve yöntemler olduğuna ve her yolun ve yöntemin de kendine göre bir sır ve hikmeti olduğuna dikkat çekmektedir.⁵¹⁷

Biz, burada bu yol ve yöntemlerin bazısına değinmek istiyoruz:

1. Amelin, insanın terbiyesine etkisinin açıklanması: Terğib ve terhib yollarından birisi, işlenecek olan amelin kişinin üzerindeki etkisinin belirtilmesidir. Bu yolla kişi bir işe teşvik edilmiş veya ondan sakındırılmış olur. Allah Teâlâ'nın Kur'an'da, “insanın iman edip iyi işler yaptığında cennete gireceğini bildirmesi,⁵¹⁸ yine kulun işlediği iyi ve güzel şeyler sebebiyle seyyiâtın'ın silinmesi⁵¹⁹ ile Allah'ı inkâr edip kötü amel işleyenlerinde cehenneme gireceklerini⁵²⁰ haber vermesi konumuza örnek olarak verilebilir.

Ayrıca bize her konuda güzel örnek olan Peygamberimizden şu örneği verebiliriz. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmaktadır: “Kim bir günde yüz defa, “*Lâ ilahe illallahu vahdehû lâ şerike leh, lehu'l-mulku ve lehu'l-hamdu ve huve alâ külli şey'in kadir*” (Allah'tan başka tanrı yoktur, O birdir ve ortağı yoktur. Mülk O'nundur ve övgü sadece Ona aittir. O, her şeye kadirdir) derse, on köle azad etmiş gibi sevap alır, kendisine yüz hasene (iyilik) yazılır, yüz seyyiesi (günah) de silinir, o gün akşama kadar şeytandan

⁵¹⁵ Hac, 22: 22.

⁵¹⁶ Karia, 101: 11.

⁵¹⁷ Şah Veliyyullah Dihlevi, *Hucetullâhi'l Bâliğa(İslam Düşüncesinin İlkeleri)*, (I-II), Ter. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 2018, I, 360-364.

⁵¹⁸ Bakara, 2: 25, 82, Nisa, 4: 57, 122, 1224; A'raf, 7: 42; Yunus, 10: 9; Hud; 11: 23; Hac, 22: 14, 23, 56; Teğabün, 64: 9; Tahrim, 66: 8.

⁵¹⁹ Bakara, 2: 271; Hud, 11: 114; Furkan, 25: 70;

⁵²⁰ Bakara, 2: 81, 174 vd.

korunmuş olur. Kendisinden daha fazlasını yapan hariç, ondan daha üstün bir şeyi hiçbir kimse işlememiştir.”⁵²¹

Yukarıda görüldüğü gibi Kur’an ve Sünnette yapılan işin neticesi anlatılarak insanlar iyi şeylere teşvik edilmiş, Kötü şeylerden de sakındırılmıştır.

2. Amelin, şeytanın şerrinden korunmada etkinliğinin açıklanması: Terğib ve terhib yollarından biri de, işlenen amelin şeytan vb. zararlı şeylerin şerrinden korunmada etkinliğinin açıklanmasıdır. Kur’an’da “Allah’a inanan ve O’na güvenenlere şeytanın bir etkisinin olamayacağını bildirilmesi”⁵²² ve Rasûlullah’ın (s.a.v.) Yukarıda geçen hadiste, “O gün akşama kadar şeytandan korunmuş olur”⁵²³ buyurması bu kısma örnektir.

3. Amelin, rızkın bollaşmasında ve bereketin ortaya çıkmasında etkinliğinin açıklanması: Bu konuya Kur’an’dan “insanların Allah’ın indirdiği Kur’an’la amel etmeleri sebebiyle bol rızık verileceğinin”⁵²⁴ haber verilmesini örnek olarak verebiliriz. Hadisi şeriften ise “Bakara sûresini okuyun; çünkü onun okunması bereket, terki nedamettir. Ona tembeller güç yetiremez”⁵²⁵ buyruğu bunun örnek olarak verilebilir. yine “Kulum benim himayeme sığınır, onu korur, kendisine yardım ederim, benden herhangi bir dilek ve istekte bulunursa, onun istek ve dileğini yerine getiririm”⁵²⁶ hadisi de örnek olarak verilebilir.

Hadisin başında ifade edilen “Kulum, nafîle ibadetlere devam etmekle bana yaklaşır. Bunun sonucunda ben onu severim. Ben onu sevince de, onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum...”⁵²⁷ mana bu olmaktadır. Diğer bir kısmında ise hikmet şudur: “Kişinin, kendisini Allah’ın zikrine vermesi, yalnızca onu anması, ceberut âlemine teveccühte bulunması, melekût âleminden istimdâta bulunması fanilerle olan münasebetini keserse melekler, bu hal üzere olan kimselere dua ederler. Bunun sonucunda da o kimse, bazen bir menfaatin elde edilmesi, bazen bir zararın uzaklaştırılması amacıyla pek çok yola girer.”⁵²⁸

⁵²¹ Buhârî, Bed'u'l-Halk, 11, Deavât, 65; Müslim, Zikr, 27.

⁵²² Nahl, 16: 99.

⁵²³ Buhârî, Bed'u'l-Halk, 11, Deavât, 65; Müslim, Zikr, 27.

⁵²⁴ Maide, 5: 66.

⁵²⁵ Bkz. Müslim, “Müsâfirîn”, 252; Dârimi, “Fedâilu'l-Kur’ân”, 13, 15; Ahmed, 5: 249, 251.

⁵²⁶ Buhârî, Rikâk, 38.

⁵²⁷ Buhârî, Rikâk, 38.

⁵²⁸ Dîhlevî, I, 361.

4. Amelin ahirete yönelik etkisinin açıklanması: Bu konun Kur'an'dan örneklerini yukarda geçtiği gibi "iman edip iyi işler yapanların cennete gireceği; inkâr edip kötü işler yapanların ise cehenneme gideceği"⁵²⁹ şeklinde verebiliriz.

Ahirete yönelik etkisinin açıklanmasının hikmeti, iki şekilde açıklanabilir.

Birinci olarak: Bir şeyin, âhirette sevap ya da azaba sebep olduğuna hükmedilebilmesi için, o şeyin mücazât sebeplerinden biri ile münasebetinin bulunması gerekir. Dolayısıyla o:

a) Ya kişinin müsbet ya da menfi yönde saadetinin ve nefis terbiyesinin esasını oluşturan dört huyla ilgili olması gerekir. Bu huylar temizlik, âlemlerin Rabbine karşı huşu sahibi olmak, semahat-i nefse sahip olmak, insanlar arasında adaletin ikamesine çalışmaktır.

b) Ya da Mele-i a'lâ'nın yürürlüğe konması doğrultusunda üzerinde icmâ ettiği, şeriatların yerleştirilmesi, peygamberlere destek verilmesi gibi şeylerle ilgili olması lâzımdır. Eğer amel, bu iki noktada müsbet katkısı olan bir fiilse, sevaba; menfi yönden bir katkısı olan bir fiilse azaba sebep olacaktır.

Yukarıda sözü edilen "münasebetten maksat, amelin, sözü edilen manayı genelde bulundurur olması yahut âdeten birbirinden ayrılmaz olmaları veya ona giden yol olmasıdır. Meselâ kişinin içinden hiçbir şey geçirmeden iki rekât namaz kılması, Allah'a olan huşunun, O'nun azametini hatırlamasının, hayvani duygulardan arınarak yücelmesinin bir göstergesi olmaktadır. Abdestin hakkını vererek alması, nefis terbiyesinde etkin olan temizliği sağlayacak yollardan biridir."⁵³⁰

Genelde insanların cimrililik etmekte oldukları çok miktarda bir malı harcaması, kendisine karşı haksızlık eden kimseyi affetmesi, haklı olduğu halde tartışmaya girmemesi, semahat-ı nefse sahip olduğunun bir ifadesi (mazinne) olur.

Açları doyurmak, susuzları suya kandırmak, kabileler arasında alevlenmekte olan savaşları söndürmek için çalışmak, âlemin ıslahı için çalışmanın bir göstergesi ve ona götüren yoldur.

⁵²⁹ Bakara, 2: 25, 82, Nisa, 4: 57, 122, 1224; Bakara, 2: 81, 174 vd.

⁵³⁰ Dıhlevi, I, 360-364.

İftarda acele etme hükmünü korumak, diğer din müntesiplerine benzememeyi ve dinin hükmünü tahriften uzak kılmayı sağlar.

Öteden beri hukemâ, , tabipler hükümleri, muhtemel mahal, belirti ve göstergeleri üzerine hareket edegelmişlerdir. Araplar da, gerek hitabelerinde ve gerekse konuşmalarında aynı minval üzere hareket edegelmişlerdir.

“Münasebet’ten maksat şu da olabilir: Amel, zor veya gizli ya da insan tabiatına uygunsuz bir fiil olur, dolayısıyla ona karşı dünyevî bir kasıt bulundurulmaz. Buna rağmen işleniyorsa, bu o ameli işleyen gerçekten ihlâs sahibi olduğunu gösterir. Böylece amel, İhlâsın göstergesi sayılır. Zemzem suyundan şişinceye kadar içmek, Hz. Ali’yi (r.a.) sevmek gibi. Çünkü o, Allah’ın emri konusunda tavizsizdi. Ensar sevgisi de böyledir. Zira Maa’di ve Yemeni Araplar arasında bir düşmanlık vardı. İslâm geldi ve bunların arasını buldu. Şu halde bunların aralarının düzelmesi, onların kalplerine İslâm nurunun girdiğine bir alâmettir. Müslüman askerlerini beklemek üzere düşmanı gözetlemek için dağın tepesine çıkmak, geceleri nöbet tutarak uykusuz kalmak da böyledir. Bu hareket, Allah Teâlâ’nın dininin yüceltilmesi konusundaki azminin ve dine karşı olan sevgisinin bir belirtisi olur.⁵³¹

İkinci olarak ise: İnsan ölecek, nefsi ve onun (işlediği ameller sonucu) aldığı şekillerle baş başa kalacaktır. Bunlardan bir kısmı nefesine uygun, bir kısmı da zıt düşecektir. Şu halde çekeceği elemelerin, alacağı nazların oradakilere (misal âlemindeki) en yakın bir surette ortaya çıkması gerekir. Bu konuda akli mülâzemet dikkate alınmaz. Aksine bir başka tür mülâzemet (ayrılmazlık) söz konusudur. Bu yüzden hadîsu’n-nefsi meydana gelir, uykuda manaların surete bürünmesi bu mülâzemet esasına göre gerçekleşir; müezzinin okuduğu ezanla, oruç günü, insanları cinsi ilişki, yeme ve içmeden menetmesi manasının, cinsel organların ve ağızların mühürlenmesi şeklinde simgelenmesi gibi.

Mala tutkun olanın akli fikri onda olur. Bu yüzden böyle birinin boynuna zehirli bir yılanın dolanacağı ifade buyurulmuştur.

⁵³¹ Dıhlevi, I, 360-364.

Altın, gümüş istifinde bulunup mal toplayan, aklını fikrini hep ona verip, Allah yolunda harcamaya yanaşmayan kimsenin azabının yine bu mallar yoluyla olacağı beyan edilmiştir.⁵³²

Nefsine kesici/delici âlet ya da zehir vasıtasıyla (intihar gibi) işkence eden ve böylece Allah'ın emrine muhalefet eden kimse, aynı surette azap görecektir. İslâm, karşılığın, amel cinsinden olmasını bir ilke olarak kabul eder.

Fakiri giyindiren kimse, kıyamet gününde ipekli cennet elbiselerinden giyindirilecektir. Bir Müslümanı azat eden, boynunu kölelik boyunduruğundan kurtaran kimsenin her bir organı, azad ettiği kimsenin organlarına karşılık cehennem ateşinden azad edilecektir.⁵³³

5. Amellerin teşbihi: Terğib ve terhib yollarından biri de, güzellik ya da çirkinlik yönünden amellerin zihinlerde yer eden şekillere benzetilmesidir. Bu ya şeriat, ya da örf ve âdet cihetinden olur. Bu durumda mutlaka bu iki şey arasında şöyle ya da böyle müşterek bulunan cami bir noktanın (benzetme yönü) bulunması gerekir. Meselâ, sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar mescidde bekleyen kimsenin, hac ve umre sahibine benzetilmesi böyledir. Kişinin sevilenlerine nisbet edilmesi, ya da amel işleyen kimseye hayır dua ya da bedduada bulunulması..., evet bütün bunlar, güzellik ya da çirkinlik yönüne ilişilmeksizin icmali olarak amelin haline işaret eder.⁵³⁴

Hz. Peygamberin: “Bu, münafığın namazıdır”, “Şöyle şöyle yapan bizden değildir.” “Bu amel, şeytanların ya da meleklerin işlerindedir.” “Şöyle şöyle yapan kula Allah rahmet eylesin!” gibi ifadeler içeren sözleri böyledir.

6. Amelin rıza ya da gazaba sebep olduğunun beyan edilmesi: Terğib ve terhib yollarından bir diğeri ise, amelin Allah'ın rıza ya da gazabıyla ilgili olduğunun, meleklerin, o işi işleyen kişinin leh ya da aleyhinde duasına sebep olacağının belirtilmesidir.⁵³⁵

⁵³² Tevbe 9: 34,35.

⁵³³ Geniş Bilgi İçin Bkz. Müslim, “Müsâfirîn”, 252; Dârimi, “Fedâilu'l-Kur'ân”, 13, 15; Ahmed, 5: 249, 251.

⁵³⁴ Dîhlevî, I, 360-364.

⁵³⁵ Ayrıntılı bilgi için Bkz., Dîhlevî, I, 360-364.

Şâri'in: "Allah Teâlâ, şunu şunu sever, şuna şuna gazap eder" şeklinde gelen ifadeleri böyledir. Rasûlullah'ın (s.a.) şu hadisleri de bu kısımdandır:

"Allah Teâlâ ve melekler, safların sağ cenahında bulunanlara salât (rahmet/dua) ederler."⁵³⁶

İnsanların dereceleri en üst kemâl halinden, en aşağı mertebeye, kadar olan insanların mertebelere ayrılmaktadır.

İnsanların tabakalara ayrıldığını gösteren temel dayanağımız, aşağıya alacağımız şekilde başlayan ve surenin sonuna kadar devam eden âyetlerdir:

"...Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman,

Sağcılar (Bunlara, kitapları sağ taraflarından verileceği için bu ad verilmiştir. Kitapları sol tarafından verileceklerine de solcular denilmiştir.)

(ashâbu'l-meymene), ne mutludur onlar!

Solcular (ashâbu'l-meş'eme), ne bahtsızdır onlar!

Önde olanlar (sâbikûn), onlar öncüdürler.

İşte onlar en çok yaklaştırılanlardır (mukarrabûn)..⁵³⁷

Konuya esas bir başka âyet de şudur:

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ يُأْتُونَ
اللَّهُ ذَلِكُ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ

"Sonra kitabı, kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi, kendisine zulmeder (zâlim), kimi orta yolda gider (muktasid), kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda Öne geçmek için yarışır (sâbik). İşte büyük fazilet budur."⁵³⁸

Kur'an eğitim metodunda karşımıza beş önemli kavram çıkmaktadır. Bunlar: "rahmet, hidayet, rab, ihsan ve kavlün leyyinün" kavramlarıdır.

⁵³⁶ Ebû Dâvûd, Salât, 95; İbn Mâce, İkâmet, 55.

⁵³⁷ Vakıa, 56: 7-11.

⁵³⁸ Fâtır, 35: 32.

Her beş kavrama eğitim metodu açısından bakıldığı zaman; hepsinde de güzellik, merhamet ve yumuşaklıkla eğitime, ikna etme, iyilik etme, güzel yapma anlamlarının saklı olduğunu görülmektedir.

Kur'an insanları Hakk'a yumuşaklıkla davet ediyor. Tatlı, özendirici, ikna edici bir dil kullanıyor. Emir ve yasakların, hükümlerin uygulanmasını yumuşak bir üslupla istiyor. Gönül alıcı sözler sarf ediyor, etkileyici örnekler, yürekleri harekete geçirici sonuçları haber veriyor. Muhataplarını tedrici bir şekilde vahy'in öngördüğü hayata hazırlamaya çalışıyor.

3.2. MÜKÂFAT

3.2.1. Sözlük Anlamı

Mükâfat kelimesi Arapça bir kelime olup, kefe'e kökünden türemiş, manası "ödül, karşılık, iyiliğe iyilikle karşılık verme"⁵³⁹dir.

İngilizce'deki karşılığı ise "mükâfat, karşılık, ücret, taltif etmek, gönül okşamak" manalarını veren "reward"⁵⁴⁰ kelimesidir.

Bir terim olarak mükâfat kelimesi Türkçe ansiklopedik lügatlarda "yararlı bir iş yapan veya bir yarışmada başarılı olana verilen armağan, ödül, yapılan iyiliğe karşılık olarak yapılan iyilik veya karşılık."⁵⁴¹

Mükâfatın sözlük ve terim anlamını kısaca açıklamaya çalıştık. Sonraki kısımlarda mükâfatın tanımı, özelliği, içeriği, türleri, davranışla ilişkisi, fayda ve zararları vs. gibi konular üzerinde duracağız.

3.2.2. Mükâfatlandırmak

Gerek disiplini sağlamak ve korumak, gerekse başarıyı teşvik yönüyle mükâfatlardan Kur'an'ın insanları eğitmesinde faydalanılmaktadır. Kur'ân'da yer alan ve

⁵³⁹ Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, ty., I, 139.

⁵⁴⁰ *Redhouse Sözlüğü*, 832.

⁵⁴¹ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, III, 3359. Özbalkan, Nuri, *Büyük İngilizce-Türkçe Genel Sözlük*, Alfa Yayınevi, İstanbul, 1999.

dilimizdeki anlamında mükâfat ve ceza konulu âyetler karşılaştırıldığında, mükâfatı öngören ayetlerin, cezaya nisbetle yaklaşık iki katı olduğu görülecektir.⁵⁴²

Hz. Peygamber'in hayatına bakıldığında da O'nun özellikle çocuklara karşı maddi manevi mükâfatları adeta saçarcasına verdiği görülmektedir. Bu iki kaynaktan ilham alan İslâm eğitimcileri de iyi hareketlerde bulunan çocuğun ve öğrencinin taltif edilmesi ve halk arasında övülmesi gerektiği kanaatinde dirler.

Mükâfatlandırarak eğitmenin, cezalandırmaya nazaran daha başarılı sonuçlar verdiği, yapılan araştırmalarda belirlenmiştir. Yapılan araştırmalardaki bulgularından biri de yaygın eğitimde verilen mükâfatların insanların üzerinde genellikle olumlu etki bıraktığıdır.

3.2.3. Kur'ân-ı Kerim'de Mükâfat

Ceza'nın Arapça bir kelime olduğu ve "mükâfat; karşılık; ceza ve cezalandırmak" anlamlarına geldiği daha önce ifade edilmişti. Kur'ân-ı Kerim'de "mükâfat güzel karşılık" anlamına gelen "ceza" kelimesinin 17 yerde geçtiği görülmektedir. "Rableri katında dileyebilecekleri her şey onlarıdır. İşte bu, iyilik yapanların mükâfatıdır."⁵⁴³

Aynı şekilde, ceza kelimesinin kökünden türeyen fiillerin de bir kısmı mükâfat ve güzel karşılık anlamını taşımaktadır. Bunların sayısı ise 34'tür. "(Yûsuf) buluş çağına ulaşınca ona hüküm ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız."⁵⁴⁴

Kur'ân'da yer alan "ecr" kelimesi de mükâfat anlamına gelmektedir. Bu kelime ise toplam olarak 109 ayette geçmektedir.⁵⁴⁵

"Allah, iman eden ve salih amellerde bulunanlara söz vermiştir. Onlara büyük bir mükâfat vardır."⁵⁴⁶

Böylece, mükâfat anlamına gelen "ceza" ve "ecr" kelimelerinin Kur'ân da toplam olarak 160 ayette yer aldığı ortaya çıkmaktadır. Bu ayeti tahlil edildiğinde, en güzel

⁵⁴² Ay, 41-42.

⁵⁴³ Zümer, 39: 34.

⁵⁴⁴ Yusuf, 12: 22.

⁵⁴⁵ Kuraşi, *Kamus-i Kur'an*, I, 25.

⁵⁴⁶ İsra, 17: 15.

karşılık ile mükâfatlandırılacak insanların birtakım özelliklere sahip oldukları göze çarpmaktadır. Bu insanlar Allah 'a iman edip salih amellerde bulunan; bolluk ve darlıkta Allah için sarfeden, sadakalar veren; öfkelerini yenen ve insanların kusurunu affeden, doğruluk üzere olan; büyük günahlardan kaçınarak Allah'ı çok zikreden ve Ondan bağışlanma dileyen; çeşitli sıkıntılara sabreden; verilen nimetlere şükreden ve sadece Allah'ın rızasını kazanmak için fakirleri doyuran takva sahibi kimselerdir.⁵⁴⁷

Kur'ân-ı Kerim, özelliklerinden bir kısmını aktardığımız, bu insanların hem dünyada hem de ahirette çeşitli müjdeler ve mükâfatlarla karşılaşacaklarını ayrıca ifade etmektedir.

3.2.4. Mükâfat İle İlgili Ayetler

Kur'ân-ı Kerim'de, mükâfat kelimesinin ne şekilde yer aldığı ayetler incelenerek ele alınacaktır. Daha sonra konunun akışı içinde Kur'ân'ın insanları eğitirken bunları nasıl kullandığından kısaca bahsedilecektir.

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ
خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

“Rableri onlara katından bir rahmet, hoşnutluk ve içinde tükenmez nimetler bulunan cennetleri müjdeler. Onda ebedi kalıcıdır. Şüphesiz Allah, büyük mükâfat Katında olandır.”⁵⁴⁸

قُلْ أَدْلِكُ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَ مَصِيرًا

“De ki: "Bu mu daha hayırlı, yoksa takva sahiplerine va'dedilen ebedi cennet mi? Ki onlar için bir mükâfat ve son duraktır.”⁵⁴⁹

لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا رَحِيمًا

“Çünkü Allah, (sözüne bağlı kalıp doğru olan) sadıkları sadakatlerinden dolayı mükâfatlandırarak, münafıkları da dilerse azaplandırarak veya tevbe (nasib

⁵⁴⁷ Maide, 5:85; En`am, 6:84; Tevbe, 9:121; Yunus, 10:4; Yusuf, 12:22, 88; Nahl, 16:31, 96-97; Kehf, 18:88; Taha, 20:15; Mu`minun, 23:111; Nur, 24:38; Furkan, 25:15, 75; Kasas, 28:14, 25; Ankebut, 29:7; Rum, 30:45; Secde, 32:17; Ahzab, 33:24; Sebe`, 34:4, 37; Yasin, 36:54; Saffat, 37:39, 80, 105, 110, 121, 131; Zümer, 39:34-35; Mü`min(Gafir), 40:17; Casiye, 45:22, 28; Ahkaf, 46:14; Necm, 53:31, 41; Kamer, 54:14, 35; Rahman, 55:60; Vakıa, 56:24; İnsan, 76:9, 12, 22; Mürselat, 77:44; Nebe`, 78:36; Leyl, 92:19.

⁵⁴⁸ Tevbe, 9: 21, 22.

⁵⁴⁹ Furkan, 25: 15.

edip tevbe)lerini kabul edecektir. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.”⁵⁵⁰

وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرَّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الضَّعْفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ آمِنُونَ

“Bizim katımızda sizi (bize) yaklaştıracak olan ne mallarınız, ne de evlatlarınızdır; ancak iman edip salih amellerde bulunanlar başka. İşte onlar; onlar için yaptıklarına karşılık olmak üzere kat kat mükâfat vardır ve onlar yüksek köşkerinde güven içindedirler.”⁵⁵¹

تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءَ لِمَنْ كَانَ كُفِرَ

“Gözlerimiz önünde akıp-gitmekteydi. (Kendisi ve getirdikleri) İnkâr edilmiş-nankörlük edilmiş olan (Nuh)a bir mükâfat olmak üzere.”⁵⁵²

إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا

“Şüphesiz, bu, sizin için bir mükâfattır. Sizin çaba-harcamanız şükre değer (meşkûr: makbul) görülmüştür.”⁵⁵³

فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“Çok geçmeden, o iki (kadın)dan biri, (utana utana) yürüyerek ona geldi. "Babam, bizim için sürüleri sulamana karşılık sana mükâfat vermek üzere seni davet etmektedir." dedi. Bunun üzerine ona gelip de olup bitenleri anlatınca o: "Korkma" dedi. "Zalimler topluluğundan kurtulmuş oldun.”⁵⁵⁴

Bu ayetleri incelediğimizde Kur'an'ı Kerim'de mükâfatı ifade etmek için “ceza” kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Ayrıca bu ayetlerden Allah ve Rasulüne inanıp iyi amel yapanlara hem bu dünya hem de ahirette yapılan amellerin karşılığı olarak mükâfat olduğunu anlamaktayız.

⁵⁵⁰ Ahzab, 33: 24.

⁵⁵¹ Sebe, 34: 37.

⁵⁵² Kamer, 54: 14.

⁵⁵³ İnsan, 76: 22.

⁵⁵⁴ Kasas, 28: 25.

“Ceza” kelimesinin yanında yukarıda belirttiğimiz gibi Kur’ân’da yer alan “ecir” kelimesi de mükâfat anlamına gelmektedir. Bu kelime ise toplam olarak 109 ayette geçmektedir.⁵⁵⁵

أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

“İşte onların mükâfatı, Rableri tarafından bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlerdir. Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir.”⁵⁵⁶

يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ

“Onlar Allah’tan gelen bir nimet, bir lutuf sebebiyle ve Allah’ın, müminlerin mükâfatını zayi etmeyeceği müjdesi ile de sevinç içerisinde dirler.”⁵⁵⁷

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يضاعفها وَيؤتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا

“Şüphesiz Allah zerre kadar haksızlık etmez; o zerre, bir iyilik ise onu katlar, kendi katından da büyük mükâfat verir.”⁵⁵⁸

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا

Kuşkusuz bu Kur’an en doğru olana iletir; dünya ve âhiret için yararlı işler yapan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.⁵⁵⁹

İçerinde “ecir” kelimesi geçen bu ayetlerde yukarıda “ceza” kelimesinin geçtiği ayetlerde olduğu gibi Allah ve Rasulüne inanıp iyi ve güzel amel işleyenlere hem bu dünya hem de ahirette yapılan amellerin karşılığı olarak mükâfat olduğunu anlamaktayız.

3.2.5. Mükâfatın Tanımı ve Amacı

Her bir mükâfat, bireye istenilen davranışı yaptırmaya yönelik teşvikler ve bu davranışı yaptıktan sonra davranışın yerleşmesini sağlayan pekiştiricilerden ibarettir.⁵⁶⁰

⁵⁵⁵ Kuraşi, *Kamus-i Kur’an*, I, 25.

⁵⁵⁶ Ali İmran, 3: 136.

⁵⁵⁷ Ali İmran, 3:17 .

⁵⁵⁸ Nisa 4: 40.

⁵⁵⁹ İsra 17: 9.

⁵⁶⁰ Ay, 19.

Kanad'a göre mükâfat, yapılmış olan iyi davranışın yeniden yapılmasını teşvik etmek için uyandırılan haz hissidir.⁵⁶¹ Mükâfat davranışı tahrik edici bir faktördür.⁵⁶²

Ceza ve mükâfat övme ve suçlamanın en açık ve müşahhas ifadeleridir. Belki de onlar motivasyonun en az istenen biçimleridir. Para, muafiyet şeklindeki mükâfat pratikte güçlü teşvik ediciler olarak gösterilmiştir. Manevi açıdan baktığımızda bir işi gerektiği kadar iyi yapmak en iyi ve en güzel mükâfattır.

Mükâfat bireyin iyi hareket ve davranışlarının tekrarını sağlamak amacını kendinde içerir.⁵⁶³

Dennis'e göre mükâfatın amacı, bir işe merak uyandırmak ya da iyi yapılmış işi ödüllendirmektir.⁵⁶⁴

Mükâfatla ilgili tanımlara baktığımızda onun iyi veya istenen davranışları teşvik etmek, bu davranışların bireye etkisini çoğaltmak ve bu yola bireyin bilincine derinlemesine yerleştirmek gibi rolleri ortaya çıkmaktadır.⁵⁶⁵ Ayrıca Kur'an'daki Mükâfatla ilgili ayetlere baktığımızda insanları iyiliğe teşvik, kötülükten sakındırma vardır.

3.2.6. Mükâfatın Türleri

Mükâfatın türleri eğitim açısından manevi ve maddi, psikoloji açısından ise içsel ve dışsal olmakla iki farklı grupta incelenebilir. Konumuz eğitim olduğundan biz burada maddi ve manevi mükâfat üzerinde duracağız.

3.2.6.1. Maddi Mükâfat

Maddi mükâfat, adından da anlaşıldığı üzere bireye verilen birtakım maddi şeyleri kapsamaktadır. Bireyin her hangi bir armağanla ödüllendirilmesi bu mükâfat türünün en

⁵⁶¹ Fikret Kanad, *Pedagoji*, Ulus Basımevi, Ankara 1937, 61.

⁵⁶² Yaşar Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1996, 79.

⁵⁶³ Ay, 20.

⁵⁶⁴ Dennis Wayne, *The Hopi Child*, Child Behaviour and Development, ed. Roger G. Barker, Jacob 1999, 625.

⁵⁶⁵ John Ryan, *The Learning Process*, Educational Psychology, ed. Rudolf Pintner ve diğerleri, Barnes and Noble Inc., 6. Baskı, New York, 1970, 86, 71-140; Kounin, Herbert F. Wright, McGraw-Hill Book Company, New York, 1943, 621-636, 625.

yüksek seviyesidir. Birey olumlu davranış ve başarısının karşılığı ve devamı için sürekli olarak çeşitli hediyelerle mükâfatlandırılır. Burada amaç onun davranışlarının yakınları veya çevresi tarafından değer verilip beğenildiğinin bildirilmesidir.⁵⁶⁶

Kanad'a göre, maddi mükâfat maddi cezalardan farklı olarak insanı maneviyatsız, şerefsiz veya haysiyetsiz yapmaz.⁵⁶⁷

Yukarıdaki açıklamalar normal eğitim hakkındadır. Kur'an'dan maddi mükâfata aşağıdaki ayetleri örnek olarak verebiliriz.

“De ki: "Bu mu daha iyidir, yoksa Allah'a saygılı olanlara vaad edilen ebedî cennet mi?" İşte bunlar için cennet bir mükâfat ve nihaî durak olacaktır.”⁵⁶⁸

“Çok geçmeden, o iki (kadın)dan biri, (utana utana) yürüyerek ona geldi. "Babam, bizim için sürüleri sulamana karşılık sana mükâfat vermek üzere seni davet etmektedir." dedi. Bunun üzerine ona gelip de olup bitenleri anlatınca o: "Korkma" dedi. "Zalimler topluluğundan kurtulmuş oldun.”⁵⁶⁹

Yukarıdaki ayetler maddi mükâfatın hem ahirette hem de bu dünyada olabileceğini göstermektedir. Çünkü İman edip salih amel işleyenlere ahirette cennet mükâfatı vardır. Bu dünyada ise Hz. Musaya yapmış olduğu güzel bir iş karşılığında verilen mükâfattan bahsedilmektedir.

3.2.6.2. Manevi Mükâfat

Bu tür mükâfatta birey maddi olarak bir şey kazanmamakta, ama onun ruhi ihtiyacını giderici veya tatmin edici ifadeler kullanarak birey mutlu olup sevindirilmektedir.⁵⁷⁰

Çocuklar büyüdükçe, mantıkları güçlendikçe, hisleri daha da belirginleşip derinleştikçe maddi değil manevi mükâfatlara başvurulmalıdır. Manevi mükâfatta insanın düşünce tarzı ve iç dünyası göz önünde bulundurulmalı ve ona uygun hareket edilmelidir. Manevi ve ahlaki mükâfat, insanın yaptığı iyi davranışın ahlaki yönden çok uygun ve

⁵⁶⁶ Ay, 21.

⁵⁶⁷ Kanad, 63.

⁵⁶⁸ Furkan 25: 15.

⁵⁶⁹ Kasas, 28: 25.

⁵⁷⁰ Ay, 20.

güzel olduğunu anlatarak onda düşünce ve algılama kabiliyeti ve hislerinin yükselmesine neden olmaktadır.⁵⁷¹

Manevi mükâfat kendi içerisinde çeşitlere ayrılabilir. Bunlar a) sevgi ve ilgi göstermek, b) övmek, tebrik ve takdir etmek c) arzu ve istekleri yerine getirmek şeklinde kendini gösterebilir.

a) Sevgi ve ilgi göstermek. Manevi mükâfatın en yaygın ve en etkili türü olan sevgi ve ilgi göstermek birey üzerinde olumlu etki bırakmaktadır. Çünkü insan doğuştan itibaren yakınlarının, sevdiklerinin sevgi ve ilgisine muhtaçtır. Onların sevgisi bireye hayat mutluluğu verir, işlerinde başarıya ulaşmasına yardım eder. Birey bazen yakınlarının sevgi ve ilgisini dünyadaki en değerli mükâfat olarak görür.

b) Övmek, tebrik ve takdir etmek. Bu mükâfat türü de birey üzerinde güçlü etki yapmaktadır. Hassaten birey toplum içerisinde ve ölçülü ifadelerle övülme, takdir ve tebrik edilirse bu onun için birçok maddi mükâfattan çok daha değerli olabilir.⁵⁷²

Burada şunu belirtmek gerekir ki, birey ergenlik çağında beğenilme, takdir edilme arzusuna daha çok ihtiyaç duyar.

c) Arzu ve istekleri yerine getirmek. Birey olumlu davranışlar veya herhangi bir işte başarı sergilerse bunun karşılığında yakınları tarafından arzu ve isteklerinin yerine getirilmesidir. Bireyin yakınlarının ona değer verip makul olan arzu ve isteklerine olumlu yönde cevap vermeleri ona güçlü şekilde tesir eder. Burada söz konusu olan mesele yakınlarının bireyin isteklerine olumlu bakmalarıdır.⁵⁷³

Kur'an'da iman edip salih amel işleyenlerin övülmesi, Allahın rızasına erişeceklerinin bildirilmesi ve Allah'ın bu kullarından hoşnut olacağını ve sevmesini bildirmesi manevi mükâfata örnek olarak verilebilir.⁵⁷⁴

⁵⁷¹ Kanad, 63.

⁵⁷² Kanad, 63; Ay, 20.

⁵⁷³ Ay, 21.

⁵⁷⁴ Bakara, 2: 195, 222; Ali İmran, 3: 1, 146, 159; Maide, 5: 13, 93; Fetih, 48: 18; Saff, 61: 4; İnsan, 76: 8-9; Beyyine, 98: 8; vd.

3.2.7. Mükâfatın Etkileri

Kanad'a göre sonraki tesir bakımından mükâfatın tesiri cezanın tesirinden daha çoktur. Çünkü insan eski acılarını eski derecesi ile hatırlamaz. Mazideki elemeler insanlara güzel hatıralar ve zevk gibi görünür. Mükâfat genel olarak pedagogların bazılarına göre olumlu bazılarına göre ise olumsuz bir vasıttır.⁵⁷⁵

Ceza gibi mükâfat da tekrarlanması istenen davranışlarla doğrudan ilişkilidir. Bu bakımdan hoşgörülü ve zevkli ilişki çocuğu o davranışı tekrarlamaya motive edebilir.

Muhtemelen en sade ve hâlâ en etkili mükâfat olan sosyal kabul övgü biçimindedir. Bu her zaman böyle bir davranışa “Mehmet, sen odanı çok güzel toplamışsın” bağlıdır. Aynı zamanda bu, her bir normal çocuğun sosyal kabul arzusunun tatmin etmektedir.⁵⁷⁶ Kur'an'da da iyi işler yapanlar övülmekte⁵⁷⁷ kötü işler yapanlar ise yerilmektedir.⁵⁷⁸

Mükâfat konusunda üzerinde durulması gereken çok önemli bir mesele, mükâfat verilen bireydir. Mükâfat bireyde bencillik, kendini diğerlerinden üstün görme gibi hisleri uyandırmamalıdır. Çünkü bu tür insanlar hayatta tabii ve gerçekçi olamıyor ve hayatlarını kendilerinden maddi yönden üstün insanların taklidine adıyorlar. Görüldüğü üzere, bu konuda da mükâfatın ölçüsü, denkliği göz önüne çıkmakta ve çok dikkat edilmesi gereken bir hususa çevrilmektedir.

Kur'an insanların başına bir iyilik geldiğinde insanların şımarmaması için bunun Allah'tan olduğu bilincini vermeye çalışır. Nitekim Peygamberler bir nimete eriştiğinde “bu rabbimin fazlındandır” demiştir.⁵⁷⁹ Karun ise mal ve mülkü kendi bilgi ve becerisiyle kazandığını iddia etmiş ve malı ve mülküyle birlikte helak olmuştur.⁵⁸⁰

⁵⁷⁵ Kanad, 61.

⁵⁷⁶ Elizabeth B. Hurlock, *Child Development*, McGraw-Hill Book Company, Inc, 3. Baskı, New York, 1956, 424.

⁵⁷⁷ Furkan, 25: 15; Sebe', 34: 37.

⁵⁷⁸ Yunus, 10: 13; Enbiya, 21: 29; Haşır, 59: 17.

⁵⁷⁹ Neml, 27: 40.

⁵⁸⁰ Kasas, 28: 78-82.

3.3. CEZA

3.3.1. Cezanın Tanımı

Ceza kelimesi Arapça bir kelime olup “karşılık, uyarı, mükâfat” anlamına gelmektedir⁵⁸¹.

Ceza kelimesinin İngilizce`deki karşılığı ise “cezalandırma, ceza görme, mücazat, azarlama, takdir, zorluk, eziyet” anlamlarını veren “punishment” kelimesidir.⁵⁸²

Türkçe ansiklopedik sözlüklerde ceza “uygunsuz davranışlarda bulunanlara uygulanan üzüntü, sıkıntı, acı verici işlem veya yaptırım,⁵⁸³ kişinin suç işleyen bireyin hayat, hürriyet ve malı üzerine dinin belirlediği şekilde koyduğu sınırlama, iyi veya kötü karşılık,⁵⁸⁴ yanlış bir davranışın istenmeyen ve kötü sonucu, bazı çocuk oyunlarında yenilen tarafa uygulanan yaptırım”⁵⁸⁵ şekillerinde ifade edilmiştir.

Bu tanımlamalara baktığımızda ceza kelimesinin aslında ister iyi, ister kötü olsun yapılan bir işin karşılığını ifade ettiği görülmektedir. Ancak Türkçede çoğunlukla olumsuz anlamda kullanılmaktadır.

Bir terim olarak ceza, belirlenmiş kanunlara karşı çıkan kimseye zarar verilmesi ya da acı çektilmesidir.⁵⁸⁶

Ceza, herhangi bir olayın veya durumun üzüntü, sıkıntı ile neticelenmesi şeklinde tanımlanabilir. İşte bu bakımdan ceza, uygun görülmeyen davranışların yapılmamasını sağlamak için oluşturulan engel ve istenmeyen davranış yapıldıktan sonra bu tür davranışların bir daha tekrarlanmaması için yapılan yasaklar rolünü oynamaktadır.⁵⁸⁷

Ceza olumsuz bir davranışı menetmek için oluşturulan negatif bir uyarıcıdır.⁵⁸⁸

Ceza, bireyin tekraren belirlenmiş yasa dışına çıkmasının karşısını almaktır.⁵⁸⁹

⁵⁸¹ İbn Manzur, XXIV, 143.

⁵⁸² Atalay, II, 2739; *Redhouse Sözlüğü*, 783.

⁵⁸³ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, 10. baskı, Ankara, 2005, 363.

⁵⁸⁴ Ayverdi, I, 482.

⁵⁸⁵ Çağbayır, I, 787.

⁵⁸⁶ *Ana Britannica*, V, 486.

⁵⁸⁷ Ay, 22.

⁵⁸⁸ Ziya Selçuk, *Eğitim Psikolojisi*, Nobel Yayınevi, 14. baskı, Ankara, 2007, 148

⁵⁸⁹ Arthur T. Jersild, *Child Psychology*, Prentice Hall, Inc, 5. baskı, New Jersey, 1960, 91.

Psikolojik bir kavram olan “Kendini cezalandırma” ise bireyin suçluluk acısından kurtulmak için patolojik davranışlarda bulunması manasına gelmektedir⁵⁹⁰.

Mükâfat gibi ceza da davranışa iki zaman diliminde uygulanabilir. Yani, istenen davranış için önceden hem maddi hem de manevi mükâfat, istenen davranış yapıldıktan sonra da bu tür mükâfatlar verilebilmektedir. Bundan biraz farklı olarak istenmeyen davranış yapılmadan önce bu davranışa engel olacak yalnızca manevi ceza, istenmeyen davranış yapıldıktan sonra hem maddi hem de manevi ceza uygulanabilmektedir.

Cezalandırmak (tenbih) uyarmak manasındadır. Her insan bilgisizliğinden ya da gafletinden dolayı hata yapar. Birçok kimse de uyarıldığında hatasını anlar ve onu düzeltir.

Salih öğreticiler ve önderler, hep insanlara doğru, yanlış, hayrı ve şerri öğretmeye gayret etmişlerdir.

İnsanların çoğu, küçük olsun ya da büyük, uyarıldıklarında hatadan el çekerler ve hatalarını düzeltmeye çalışırlar. Ama bazıları da hakkı duymazlar ve yanlış yolda ilerlerler. Bu tür kimseler tatlı sözden anlamazlar ve kabalıktan anlarlar. Tehdit edilmeli, cezalandırılmalı, kırbaçlanmalı ve hapse atılmalıdırlar.

Bazı kimseler vardır, defalarca hapse atılmaları bile onların hastalıklarını tedavi etmeye yetmemiştir. Bu tür insanlar olduğuna göre eziyet, vurmak, hapse atmak, sürgün etmek ve hatta öldürmek gereklidir.

Dünya tarihine ve şimdiki dünyaya baktığımızda tecrübe ediyoruz ki bazı kimseler vardır ki cezalandırılmadan hatalarından el çekmemektedirler. Nasihat, rica, hediye ve onurlandırmak onları doğru yola getiremiyor.

Toplum içerisinde doğruluktan başka şey söyleyemeyen kimseler olduğu gibi, yalandan başka şey de söyleyemeyen kimseler vardır.

Tamamıyla hikmet ile dolu olan ve insana en fazla değer veren kitap olan Kur'an-ı Kerim buyuruyor:

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ

⁵⁹⁰ *Meydan Larousse*, II, 880.

“Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır.”⁵⁹¹

Bu ayet bir davranışın, menfi bir engelleyici ya da eziyet edici bir muharrikin uygulanması neticesinde azalması ya da yeniden yapıma ihtimalinin zayıflamasını amaçlamaktadır. Çünkü katil öldürmesi karşılığında kendisinin öldürüleceğini bilirse öldürme eyleminden vazgeçer. Bu durumda hem kendisi hem de öldürmek istediği kişi yaşamış olur. Bu şekilde toplumda meydana gelecek kan davalarının önüne geçmek mümkün olur ve toplum kaos ortamına düşmekten kurtulur.⁵⁹²

Bu iki uygulamanın farkı şuradadır ki, müspet güçlendirici, müspet davranışın yapılması iradesini güçlendirir. Ama menfi güçlendirici de menfi davranışın iticisi silinmekte ya da bu davranışa sebep olan iticinin kaldırılması sağlanmaktadır.

Menfi güçlendirici, şahsın kaçmaya ya da ondan korunmaya çalıştığı itici ya da etkenin adıdır. Menfi güçlendiricinin bir diğer adı da muharriktir. Çünkü onun olması ferde zarar veren etkene zarar vermesidir. Bundan dolayı da o etkenin yok edilmesi ya da engellenmesi davranışın güçlenmesine sebep olur. Bir davranışın değişmesi için uygulanan en istem dışı uygulama cezalandırmaktır. Cezalandırmayı açıklarken, sevilmeyen bir davranış sonrasında onun azalması ya da kalkması için eziyet edici bir güçlendiricinin verilmesine denir demiştik.

Cezalandırmaya bir örnek şunu söyleyebiliriz: Çocuğun yapmış olduğu olumsuz bir hareket sonrasında (mesela küfür etmesi gibi) ondan bu kötü davranışın tekrarlanmasını önlemek için, menfi bir güçlendirici (tokat atmak gibi) vererek cezalandırıyoruz. Bu konuya Kur'an'dan örnek olarak hırsızlık yapanın elinin kesilmesini⁵⁹³ ve zina edene ceza olarak 100 celde uygulanmasını⁵⁹⁴ örnek olarak verebiliriz. Burada amaç bu suçların tekrarlanmasını engellemek ve başkalarının da sakınmasını sağlamaktır.

Şunu söylememiz gerekiyor ki cezalandırmada kullanılan eziyet edici güçlendirici menfi güçlendiricidir. Yani hem cezalandırmada ve hem de menfi güçlendirmede menfi güçlendiriciden faydalanıyoruz. Buna göre cezalandırma ve menfi güçlendirici farklı iki şeydir.

⁵⁹¹ Bakara, 2: 179.

⁵⁹² Yazır, I, 608-609.

⁵⁹³ Maide, 5: 38.

⁵⁹⁴ Nur, 24: 2.

Menfi güçlendiricide bir davranıştan sonra menfi güçlendirici kaldırılır ve burada hedef davranışın çoğalmasdır. Ama bir davranıştan sonra cezalandırmada menfi güçlendirici irade edilir ve amaç davranışın azalmasıdır. Hayatımızda gördüğümüz şeyler ve kazanılan tecrübeler şunu göstermektedir ki cezalandırmak bir kötü davranışın azalmasında belli bir dönem için etki etmektedir. Dikkat edilmelidir ki ceza vermek o istenmeyen davranışın terk edilmesini sağlamamaktadır. Tek etkisi beğenilmeyen davranışın bir müddet terk edilmesidir. Cezalandırmak tek başına müspet davranışların güçlenmesini sağlamamaktadır.

Müspet güçlendirici, güçlendirilmiş davranışa güç verir. Yeni davranışların oluşmasına yardımcı olur. Ferdin davranış haznesini güçlendirir. Ama cezalandırılmış davranış, onun haznesinde henüz yerini korumaktadır. Cezalandırıcı güç olduğu müddetçe gizli kalır ve cezalandırıcı güç zayıflar zayıflamaz ya da yok olur olmaz o davranış tekrar ortaya çıkmaktadır.

Örnek olarak, kötü konuşmasından dolayı babasından tokat yiyen bir çocuk, babası yanında kötü konuşmaması gerektiğini anlar. Ama bu babasının olmadığı bir ortamda, annesi ya da başka birisinin yanında kötü konuşmayacağı manasına gelmez.

Başka bir deyişle, güçlendirici fertte güçlendirilmiş davranışın yapılmasını güçlendirir ama cezalandırma o işi yapma isteğini ortadan kaldırmaz. Cezalandırmanın en büyük eleştirisi kötü davranışı yok edememesidir. Sadece belli bir dönem için onu durdurmaktadır. Bu davranış engelleyen gücün ortadan kalkmasıyla yeniden ortaya çıkmaktadır.

Cezalandırmanın diğer sıkıntılarında birisi de ortaya çıkan olumsuz şeylerdir ki eğitim açısından çok tehlikelidir. Onlardan birisi de cezalandırma esnasında cezalandırmanın etkisiyle cezalandıran kimseler üzerinde oluşmakta ve cezalandırılan kimsenin, cezalandıran kimseden nefret etmesine ve ondan uzaklaşmasına sebep olmaktadır.

Hatta eğer cezayı yiyen, ceza veren kimsenin kendi hayrını düşündüğünü ve cezanın kendi hayrına olduğunu bilse bile içinde olumsuz bir düşünce oluşmaktadır. Bu da ceza yiyenin ceza verenden uzaklaşmasını sağlamaktadır.

Sa'di şiirinde bu noktaya usta bir şekilde işaret eder:

خبري كه داني دل بيازارد ، تو خاموش تا ديگري بيارد

“Kalp kıracağımlı bildiğin bir haberi, Sus sen söyleme, söylesin diğeri”⁵⁹⁵

Bir davranışın düzelmesi, devamı ya da değişmesi için verilen mükâfatın sınırları vardır. Haddinden çıkarsa etkisi azalacak ya da hiç olmayacaktır. Teşvikin sınırı ve çeşidi fertlerin yaşına, görevine, cinsiyetine ve birçok başka şeye göre değişebilir. Örnek olarak, kitap bir öğrenci için teşvik vesilesi olduğu gibi bir fabrika işçisi için fazla bir etkisi olmayacaktır.

Ödül hep aynı şeyler olur ve miktarı da hep aynı olursa sahip olduğu etkiyi kaybeder. Öğretmen eğer tüm öğrencilere aferin derse üzerlerinde etki etmeyecektir. Aynı şekilde de Kur’an’da cennetin 8, cehennemini ise 7 tabaka olması cennetlik veya cehennemlik insanların ahirette bu dünyada yaptığı işe göre karşılığını almasını göstermesi açısından önemlidir.⁵⁹⁶

Ödülün zamanı ve ortamı da çok önemlidir. Örnek olarak, başarılı öğrenciye bahçede öğrencilerin önünde ödül verilmesiyle, sınıfta verilmesi arasında fark vardır.

3.3.2. Ceza ve Negatif Pekiştirme Amacı ve Rolü

Mükâfat kavramı pozitif pekiştirme ile aynı anlamda kullanılabilir, ama ceza kavramı negatif pekiştirme ile aynı anlamda kullanılamaz. Ceza istenmeyen davranış yapıldığında uygulanır, negatif pekiştirme ise istenen davranış yapıldığında ortadan kalkar.

Negatif pekiştirme, istenen davranışın yapılma ihtimalini artırma, ceza ise olumsuz davranışın yapılma ihtimalini azaltma rolünü oynamaktadır.⁵⁹⁷

Ceza bazı yönlerden negatif pekiştiriciye benzemektedir. Günlük hayatımız davranışlarımızın çok önemli kısmını oluşturan kaçınma aktivitesi üzerinde kurulmuştur.

Ceza ve negatif pekiştirici davranışın istenmeyen ve uyumsuz kalıplarını ortadan kaldırmaya yönelmektedir.⁵⁹⁸ Aynı şekilde yukarıda da geçtiği gibi Kur’an cezayı

⁵⁹⁵ Sa’di Şirazi, Ebu Muhammed, *Gülistan*, 7. Baskı, Harezmi H. Ş 1384, 174

⁵⁹⁶ Hicr, 15: 44; Yazır, V, 3065-3066.

⁵⁹⁷ Cüceloğlu, 157; Selçuk, 148-149.

⁵⁹⁸ E. Stones, *An Introduction To Educational Psychology*, Methuen and Co Ltd, London 1966, 94.

insanların ibret alması ve istenilmeyen davranışa yönelmemesi için yapılan kötü fiil için koymaktadır. Bu konuya kısas ayeti örnek olarak verilebilir.⁵⁹⁹

Bunların etkisi anksiyete (kaygı bozukluğu) oluşturucu uyaranlara bağlıdır. Ceza ve negatif pekiştirici davranışın herhangi bir kalıbına engel olduğunda onları davranışın oluşturulmasında kullanmak çok daha zor olur. Örneğin, mürekkep kabını sürekli yere atan çocuğu cezalandırarak bu davranışından vazgeçirmek mümkündür, ama ona aynı tekniği kullanmayı okutarak öğretmek bundan defalarca zordur.⁶⁰⁰

3.3.3. Cezanın Türleri

Mükâfat gibi cezanın da çeşitli türleri mevcuttur: Cezayı manevi ve maddi olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

3.3.3.1. Manevi Ceza

Manevi ceza, bireyi utandırmak, kırmak, ona soğuk davranmak, tembihlemek, tek sözle ruhuna ve maneviyatına negatif tesirde bulunmakla uygulanır. Manevi cezadan maksat bireyin düşünce ve maneviyatına olumlu etki ederek onun davranışlarını doğru ve uygun istikamete yönlendirmektir.

Manevi ceza üç yolla yapılmaktadır: Sevgi ve ilgiyi azaltmak, tenkit, uyarı ve kınama, azarlama ve hakaret.⁶⁰¹

Bu konuya Kur'an'dan örnekleri alt başlıklar altında yeri geldikçe vermeye çalışacağız.

3.3.3.2. Sevgi ve İlgii Azaltmak

Bu ceza şekli manevi cezanın en hafif şeklidir. Birey, uygun görülmeyen bir davranış yaparsa ceza karşılığı olarak ona ilgisizlik gösterilir.

⁵⁹⁹ Bakara, 2: 179.

⁶⁰⁰ Stones, 95.

⁶⁰¹ Ay, 23.

Bu tür bir ceza bireyin arzu ve isteklerinin çevresi tarafından yerine getirilmemesi şeklinde de yapılabilir.⁶⁰²

Kur'an'dan şu ayeti konumuza örnek olarak veremek mümkündür. “Ey peygamber! Eşlerine şöyle de: Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım. Yok eğer Allah'ı, resulünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden iyiliği seçenlere büyük bir ödül hazırlamıştır.”⁶⁰³

Hadisi şerifte “karı kocanın boşanması Allah'ın en sevmediği helal”⁶⁰⁴ olarak bildirilmesi de konumuza örnek olarak vermek mümkündür.

3.3.3.3. Tenkit, Uyarı ve Kınama

Tenkit, bir ceza türü olarak bireyin zayıf yönlerini, hatalı davranışlarını açık şekilde söylemekle bireyi eleştirerek yapılmaktadır. Bu cezadan amaç, bireyin olumlu ve olumsuz davranışlarını ona açıklayarak kusurlarının farkında olmasını sağlamaktır.⁶⁰⁵

Uyarı, bireyin yaptığı yanlış davranışlara göre tembihlenmesidir. Bu ceza türü tenkit gibi yazılı ve sözlü şekilde yapılabilir.

Kınama, bireyin yaptığı yanlış davranışın karşılığı olarak mutlaka cezalandırılması gerektiğinin ve bir daha tekrarlanmamasının kesin bir dille bildirilmesidir.

Ay “Din eğitiminde mükâfat ve ceza” konusunda yaptığı araştırmada aile eğitiminde bu ceza türlerinden tenkit ve uyarının uygulandığı, kınamanın ise hemen hemen hiç bir yerde yapılmadığını tespit etmiştir.⁶⁰⁶

Bu konuya Kur'an'dan örnek olarak, “O yerde gerekli temizliği yapıp hâkimiyetini kuruncaya kadar bir peygamberin esirlerinin olması uygun değildir. Siz geçici dünya varlığını istiyorsunuz, oysa Allah âhireti istiyor; Allah izzet ve hikmet sahibidir”⁶⁰⁷ ayeti verilebilir.

⁶⁰² Ay, 24.

⁶⁰³ Ahzab 33: 28-29.

⁶⁰⁴ Ebu Davud, Talak, 3; İbn Mace, Talak 3.

⁶⁰⁵ Ay, 24-25.

⁶⁰⁶ Ay, 25.

⁶⁰⁷ Enfal 8: 67-68.

3.3.3.4. Azarlama ve Hakaret

Azarlama ve hakaret manevi cezalar içinde en ağır olanı sayılmaktadır. Azarlama, bireyin sert ve keskin bir şekilde uyarılması, ona karşısındaki kızgınlığının gösterilmesidir. Burada amaç, yaptığı yanlış davranışından dolayı bireyi hem düşündürmek hem de onu bu davranışı tekrar yapmaması için biraz korkutmaktır.

Hakaret hem sözler hem de davranışlarla kendisini gösterir. Bu ceza türü bireyin haysiyetine dokunacak, onu küçük düşürecek, kıracak sözler söyleyerek ve bireyin kendisini değersiz, maneviyatsız, sevilmez vs. hissettirecek şekilde davranış ve tavırlarda bulunarak yapılmaktadır.⁶⁰⁸

Konumuza Kur'an'dan örnek olarak kâfirlerin azarlanmalarını verebiliriz. “(İnkâr edenlere): Ey kâfirler! Bugün özür dilemeyin. Siz ancak işlediklerinizin cezasını çekeceksiniz. (denilir.)”⁶⁰⁹

“İsrail oğullarına sor: Biz onlara ne kadar açık âyetler vermiştik. Fakat Allah'ın nimetini her kim kendisine geldikten sonra değiştirirse, şüphe yok ki, Allah'ın azabı çok şiddetlidir.”⁶¹⁰

“İşte onların cezaları, Allah'ın, meleklerin, insanların hepsinin laneti onların üzerlerindedir.”⁶¹¹

Bu ayetlerde Allah'ı inkâr eden kâfirlerin yaptıklarının karşılığı olarak azarlama olduğu görülmektedir.

3.3.3.5. Maddi Ceza

Maddi ceza bütün cezalar içinde en ağırı olarak görülmektedir. Literatürde bedeni veya fiziki ceza olarak geçmektedir. Bu ceza türünde merkezi nokta insanın bedeni ve organlarıdır. Birey dövülmekle yalnızca bedeni eziyete değil, ruhi eziyete de maruz kalmaktadır.⁶¹²

⁶⁰⁸ Ay, 25-26.

⁶⁰⁹ Tahrîm, 66: 7.

⁶¹⁰ Bakara, 2: 211.

⁶¹¹ Al-i İmran, 3: 87.

⁶¹² Ay, 26.

Cezanın davranış üzerindeki etkileri mükâfatın etkileri kadar anlamlı değil⁶¹³ önceden saptanamaz.⁶¹⁴

Hatta bazı ortamlarda ceza istenmeyen davranışın daha da fazla yapılmasına sebep olmaktadır. Mükâfat “yaptığını tekrar yap!” şeklinde bir mesaja sahip olduğu için onun etkisi kolayca anlaşılabilir, ama cezada mesele farklıdır. Ceza “yaptığını bir daha yapma” anlamında olduğu için çocuğun yapmaması gerekli olanı anlayıp neyi yapmalı olduğunu anlayamamaktadır. Böylece çocuk istenen davranışın ne olduğunu bilmediği için sonraki aşamada önceki davranışından daha kötü davranışta bulunabilir.⁶¹⁵

Ceza yeni ve istenilen davranışlar oluşturulmasını sağlamaz, yalnızca eski davranışları bastırır. Bilindiği üzere cezanın hiç kullanılmadığı bir yer yoktur. Burada önemli mesele, cezanın hangi durum ve şartlarda etkili ve zararsız olduğunu tespit etmektir.

Ceza bazı durum ve ortamlarda bir nevi tehdit mahiyetini taşımaktadır. Örneğin, şoför polis cezasından korktuğu için kırmızı ışıkta geçmez.

Ceza bilgi verici bir nitelikte olmalıdır. Örneğin, kitapların üzerini çizen veya yırtan çocuk bundan sonra böyle bir davranışta bulunmama konusunda bilgilendirilmelidir.

Ceza burada çocuğun hangi davranışın istenen hangisinin istenmeyen olduğunu ve davranışlarının sınırını öğrenmesine yardım etmektedir. Bu sınırlar ne çok sıkı ne de çok katı olmalıdır.⁶¹⁶

Cezanın etkisi cezalandıran şahıs ve mekânla da ilgilidir. Birey, zamanla cezalandıranı ve ceza aldığı ortamı sevmemeye, bu insanlardan ve bu tür ortamlardan uzak durmaya çalışır.

Cezada dikkat edilmesi gerekli en önemli hususlardan birisi bireyi cezalandırırken onun benliğini ve şerefini kırmamaya özen gösterilmesidir. Aksi halde, ceza karşılığında birey incitici ve tehlikeli tepkilerde bulunabilir.⁶¹⁷

⁶¹³ Stones, 96.

⁶¹⁴ Cüceloğlu, 159; Selçuk, 149.

⁶¹⁵ Cüceloğlu, 159.

⁶¹⁶ Selçuk, 149.

⁶¹⁷ Cüceloğlu, 159.

Ceza, acısını almak maksadı ile kullanılabilir. Bu, ceza verenin öfkesini dindirir, ama ne ceza verene ne de ceza verilene bir fayda sağlar. Şurası gerçek ki, birey aldığı cezadan korktuğu için bir daha öyle hataya yol vermemeğe çalışır, ama ceza onun ister açık ister gizli şekilde küstah olmasına sebep olur.⁶¹⁸

Bedeni ceza, kesin ve yadsınamazdır ve o, ceza verenin duygularını hafifletmesine yardımcı olur. Çocuk cezaya istekli olduğunda bu, onun da duygularını hafifletir. Bu ceza türü, şiddeti, tecavüzü barındırmakta ve birçok insan hassaten kendinden küçük yaşta olanlara bu cezayı uygulamaktadırlar. Birisi kendinden küçük olanı döverken aklından değil, gücünün üstünlüğünden faydalanmaktadır.⁶¹⁹

Öğrenim sürecinde ceza, istenilen veya yapılması gereken davranışın ne olduğunu açıklamaz, ama dikkati istenmeyen davranışın üzerine çeker.⁶²⁰

Kur'an'da Allaha inanmayıp gönderdiği peygamberlere eziyet edenlerin bu dünyadaki sonlarının anlatılması ve işlenen suça karşılık Kur'an'da cezasının zikredilmesi maddi cezaya örnek olarak verilebilir. Bu konuya Kur'an'dan birkaç örnek vermek istiyoruz.

O, şundandı: Onlara peygamberleri apaçık delillerle geliyorlardı. Ama onlar inkâr ettiler. Allah da tuttu kendilerini alıverdi. Çünkü O'nun kuvveti çok, azabı şiddetlidir.⁶²¹

O rüzgâr, Rabbinin emri ile herşeyi yıkar mahveder dedi. Nihayet helâk oldular ve evlerinden başka hiçbir şey görünmez oldu. İşte biz günahkâr kavmi böyle cezalandırırız.⁶²²

Şüphesiz o buzağıyı tanrı edinenlere Rablerinden bir gazap, dünya hayatında iken de bir zillet erişecektir. İşte biz, iftiracıları böyle cezalandırırız.⁶²³

Bu ayetlerde Allah tarafından yaptıklarına karşılık olarak geçmiş ümmetlere verilen maddi cezalardan bahsedilmektedir.

⁶¹⁸ Arthur T. Jersild, *Child Psychology*, Prentice Hall, Inc, 5. baskı, New Jersey, 1960, 92.

⁶¹⁹ Jersild, 93.

⁶²⁰ Lefrançois, 41.

⁶²¹ Mü'min, 40: 22.

⁶²² Ahkaf, 46: 25.

⁶²³ Enfal, 8: 152.

“Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah'tan bir ceza olarak ellerini kesin. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir.”⁶²⁴

Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah dini(ni tatbik) hususunda sizi sakın acıma duygusu kaplamasın! Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.⁶²⁵

Bu ayetlerde ise hırsızlık suçuna karşı el kesme cezasından ve zina edenlere uygulanacak yüz sopadan bahsedilmektedir. İnsanlar işledikleri suçların karşılığını bilsin ve bundan sakınsın.

3.3.4. Kur'ân-ı Kerim'de Ceza'ın Kullanımı

Ceza veya cezalandırmak anlamına gelen "ceza" kelimesi Kur'ân'da 22 yerde geçmektedir.

“Kim bir mü'mini kasten öldürürse onun cezası, içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir”⁶²⁶ ayeti buna bir örnektir. Bu kelimedenden türeyen ve ceza anlamı taşıyan ayetlerin sayısı ise 30'dur.

“Ayetlerimizden yüz çevirmelerinden ötürü, onları azabın en kötüsüyle cezalandıracağız”⁶²⁷ ayeti buna bir örnektir.

Ayetlerde yer alan "ikab" kelimesi de ceza anlamına gelmektedir. Toplam olarak 20 yerde geçen bu kelimenin anlamı için şu ayet örnek olarak verilebilir:

“Biliniz ki Allah, hem cezası şiddetli olan, hem de bağışlayan ve merhamet edendir.”⁶²⁸

Gerek ceza, gerekse ikab kelimesi göz önüne alınacak olursa, ceza ve cezalandırmak anlamına gelen bu iki kelimenin toplam olarak 72 ayette yer aldığı görülecektir. Burada yeri gelmişken bir noktayı belirtmekte fayda vardır. Cezanın Kur'ân'da 72 ayette yer almasına karşılık, mükâfatın 160 yerde geçtiği dikkate alınacak olursa, Kur'ân-ı Kerim'in cezalandırmaktan ziyade mükâfatlandırmayı öngören bir mesaja

⁶²⁴ Maide, 5: 38.

⁶²⁵ Nur, 24: 2.

⁶²⁶ Nisa, 4: 93.

⁶²⁷ En'am, 6: 157.

⁶²⁸ Maide, 5: 98.

sahip olduğu söylenebilir. Nitekim “Rahmetim her şeyi kuşatmıştır”⁶²⁹ ayeti de yukarıda ifade edilenlerin özüdür.

Bu arada, üzerinde durulması gereken bir başka nokta, Kur'ân'da yer alan ceza anlayışının eğitim açısından nasıl bir nitelik arz ettiğidir. Bu noktanın tespiti için bu tür ayetlerin tahlilini yapmak, aynı zamanda Kur'âni eğitimin özelliklerini belirlemek açısından da faydalı olacaktır.

Öncelikle, ruhların yaratılışı anında cereyan eden olaydan bahsetmekle başlamak istiyoruz. İslâm olarak bilinen olayda, Allah Teâlâ bütün ruhları yaratarak onları, kendilerinin Rabbi olduğu konusunda tasdike davet etmiş ve ruhlar da bunu kabul etmişlerdir. Böylece Allah, ilk yarattığı andan itibaren ruhlardan, kendisinin Rab, ruhların da kul olduğuna dair söz almıştır. Burada göze çarpan özellik, öncelikle bir tebliğ ve bilgilendirme ile ileride olabilecek itirazlara açık kapı bırakmayacak bir şahitlik ve söz alma olayının gerçekleşmesidir. Nitekim Allah Teâlâ, ayetin devamında, kıyamet günü itirazda bulunmak isteyenlere karşı bu olayı delil olarak kullanacağını ifade etmektedir.⁶³⁰

Kur'âni eğitim anlayışında pedagojik açıdan dikkat çeken bir başka nokta da şudur: Bilgisizlikten doğan suçlarla, bilindiği halde işlenen suçlara aynı ceza uygulanmaz. Bu konuda şu ayet örnek olarak verilebilir. “Allah bir kavmi hidayete ulaştırdıktan sonra, nelerden sakınacaklarını kendilerine açıklamadıkça onları sapıklıkla sorumlu tutacak değildir. Şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi bilendir.”⁶³¹

Kur'âni eğitimde önemli bir yeri olan cezalandırmadan önce bilgilendirme prensibi pek çok ayette müşahede edilmektedir. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'e, genel olarak her konuda bilgi verilmiş, isimler öğretilmiş, neyin iyi, neyin kötü olduğu bildirilmiştir. Daha sonra eşiyle birlikte ona şu uyarıda (inzarda) bulunulmuştur:

“Ey Âdem! Sen ve eşin, birlikte cennete yerleşin ve onun nimetlerinden ikiniz de bol bol yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın, sonra hata edenlerden olursunuz.”⁶³² Bu bilgilendirme ve uyarıya rağmen, yasaklanan ağaçtan yiyen Hz. Âdem ve eşi, cennetten çıkarılmak suretiyle cezalandırılmışlardır. Ancak akabinde af dilemeleri sonucunda Allah onların tevbelerini kabul ederek affetmiştir. O halde Kur'âni eğitimin bir başka boyutu da

⁶²⁹ Araf, 7: 156.

⁶³⁰ A'raf, 7: 172: Yazır, IV, 2321-2323.

⁶³¹ Tevbe, 9: 114.

⁶³² Bakara, 2: 35.

şu şekilde ortaya çıkmaktadır: Suçun farkına varılarak pişmanlık duyulması ve af dilenmesi durumunda Allah'ın tevbe kapısı daima açıktır.

Hız. Âdem'le başlayan ve Allah tarafından kullara bilgi verilmesi, bir başka ifadeyle bilgilendirme (tebliğ) peygamberlerin de bir özelliği olup, bütün insanlığa ulaştırmakla yükümlü oldukları görevleridir. “Sen ancak bir uyarıcısın ve her milletin mutlaka bir yol göstericisi vardır”⁶³³ ayeti de peygamberlerin insanlara ilahî mesajları ulaştırarak onlara bilgi veren yol göstericiler olduğuna dikkat çekmektedir.

Her topluluğa bir peygamber gönderilmesinin hikmetini belirleyen şu ayet eğitim yönünden oldukça dikkat çekicidir. Bu peygamberleri göndermek şunun içindir: “Rabbin, memleket halkını gafil haldelerken peygamberlerin tebliğinden habersizken onları zulüm ile helak edici değildir”⁶³⁴

Ayetin tefsirinde yer alan açıklamalar da dikkat çekicidir: Allah Teâla, insanlar ve cinlere gerek peygamberler göndererek, gerek kitaplar indirerek, onların muhtemel bir özür taleplerini ortadan kaldırmıştır. Kendilerine peygamber gönderilmeyen, Allah'ın apaçık delilleri açıklanmayan ve kıyamet günündeki azab haber verilerek uyarılmayan hiçbir toplum cezaya çarptırılmaz. “Artık onlar, bize ne bir uyarıcı, ne de müjdeleyici bir peygamber gelmedi”⁶³⁵ diyemezler. Bu bilgileri tasdik eder mahiyetteki bir ayette de şöyle denilmektedir:

“Allah, delillerini apaçık bildirmeden ve peygamber göndermeden kimseye azap etmez.”⁶³⁶ Birbiriyle ilintili olan bu ayetler bir bütünlük arz etmekte ve Allah Teâla'nın, insanları cezalandırmadan önce onlara mutlaka peygamberler göndererek nelerden sakınmaları gerektiği hususunda bilgi verdiği ve uyardığı gerçeği, üst üste vurgulanmaktadır.

Bu tebliğ faaliyetlerinde ilahi mesajların insanlar tarafından rahatlıkla anlaşılabilmesi ve kavranabilmesi için Allah Teâla “her peygamberi, Allah'ın emirlerini iyice açıklasın diye, kendi milletinin dilini konuşan bir kişi olarak göndermiştir.”⁶³⁷

⁶³³ Ra'd, 13: 7.

⁶³⁴ En'am 6: 131.

⁶³⁵ Maide, 5: 19.

⁶³⁶ İsra, 17: 15.

⁶³⁷ İbrahim, 14: 4.

Bütün bunlara rağmen peygamberlere inanmayarak sapıklıklarını sürdürmek isteyen ve bu arada inananlara zulmedenler için ceza artık kaçınılmazdır. Zira Allah Teâla'nın zulme rızası yoktur. “Andolsun ki ey Muhammed! Senden önce birçok peygamberi ümmetlerine gönderdik. Onlara apaçık deliller getirdiler; dinlemeyip de suç işleyenlerden intikam aldık. Zira müminlere yardım etmek bize hak olmuştu.”⁶³⁸

Allah Teâla'nın mü'minlere yardım ederek onları kurtarması ve çeşitli uyanlara rağmen peygamberlere karşı cephe alanları cezalandırmasından bahseden pek çok ayet vardır. Konumuzla direk alakası olmaması sebebiyle bu ayetleri ve yaşanan olayları ilgili eserlere bırakarak Kur'ânî eğitimin sosyal pedagojik yönünü ihtiva eden şu ayetle, konuyu tamamlamak istiyoruz: “Bir topluluk iyi gidişini değiştirmedikçe Allah da onlara verdiği nimeti değiştirmez (ellerinden almaz). Allah her şeyi işiten ve bilendir.”⁶³⁹

3.3.5. Kur'an'da Ceza Olgusu İle İlgili Ayetler

Kur'an-ı Kerim'de ceza olgusu ile alakalı tahmini 79 ayet geçiyor. Burada bunlardan örnek olarak vermek istiyoruz.

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Kim iyilik getirirse, ona o (getirdiği)nin on katı vardır. Kim kötülük getirirse, sadece onun dengiyle cezalandırılır; onlar haksızlığa uğratılmazlar.”⁶⁴⁰

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah'tan bir ceza olarak ellerini kesin. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir.”⁶⁴¹

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ

“Bu ibret dolu cezayı öncekilere ve sonrakilere bir ders, korunacaklara da bir nasihat, bir öğüt yaptık.”⁶⁴²

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيِّئًا لَهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ

⁶³⁸ Rum, 30: 47.

⁶³⁹ Enfal, 8: 53.

⁶⁴⁰ En'am, 6: 160.

⁶⁴¹ Maide, 5: 38.

⁶⁴² Bakara, 2: 66.

“Şüphesiz o buzağıyı tanrı edinenlere Rablerinden bir gazap, dünya hayatında iken de bir zillet erişecektir. İşte biz, iftiracıları böyle cezalandırırız.”⁶⁴³

ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

“Sonra Allah, Resulünün üzerine ve müminlerin üzerine sükûnetini (kalplere huzur veren rahmetini) indirdi ve gözle görmediğiniz ordular indirdi de kendisini tanımayan kâfirleri azaba uğrattı. Ve o kâfirlerin cezası işte budur.”⁶⁴⁴

وَلَقَدْ أَهَلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ

“Andolsun ki, sizden önceki devirlerin birçok kavmini, peygamberleri kendilerine birçok belge ile geldikleri halde zulmettikleri ve imana gelmedikleri için helak ettik. İşte günahkârlar topluluğunu biz böyle cezalandırırız.”⁶⁴⁵

وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ

“İçlerinden kim: Ben, O'ndan başka bir ilâhım derse, biz ona cehennemi ceza olarak veririz. Zalimleri biz böyle cezalandırırız.”⁶⁴⁶

قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Ey Muhammed! İman edenlere söyle: Allah'ın cezalandıracağı günlerin geleceğini ummayanları şimdilik bağışlasınlar. Çünkü Allah her kavmi kazandıklarıyla cezalandıracaktır.”⁶⁴⁷

فَكَانَ عَاقِبَتُهُمَا أَنَّهِنَّمَا فِي النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ

“Nihayet ikisinin sonu, ebedi olarak ateşte oldu. Zalimlerin cezası budur.”⁶⁴⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْرَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“(İnkâr edenlere): Ey kâfirler! Bugün özür dilemeyin. Siz ancak işlediklerinizin cezasını çekeceksiniz. (denilir.)”⁶⁴⁹

⁶⁴³ Enfal, 8: 152.

⁶⁴⁴ Yunus 10: 26.

⁶⁴⁵ Yunus 10: 13.

⁶⁴⁶ Enbiya, 21: 29.

⁶⁴⁷ Casiye, 45: 14.

⁶⁴⁸ Haşr, 59: 17.

⁶⁴⁹ Tahrim, 66: 7.

“İsrail oğullarına sor: Biz onlara ne kadar açık âyetler vermiştik. Fakat Allah'ın nimetini her kim kendisine geldikten sonra değiştirirse, şüphe yok ki, Allah'ın azabı çok şiddetlidir.”⁶⁵⁰

“İşte onların cezaları, Allah'ın, meleklerin, insanların hepsinin laneti onların üzerlerindedir.”⁶⁵¹

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

“Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedî olarak kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab ve lanet etmiş ve onun için büyük bir azab hazırlamıştır.”⁶⁵²

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالنَّعَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ

“Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında bulunan, ya da kemiğe karışan yağlar dışında, sığır ve koyunun da, yağlarını onlara haram ettik. Saldırganlıkları yüzünden onları böyle cezalandırdık. Biz elbette doğru söyleyenleriz.”⁶⁵³

لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْرَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

“(İş), ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kötülük yapan, o yüzden cezalandırılır. O, kendisine Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir.”⁶⁵⁴

Yüce Allah yukarıda geçen ayetlerde hem dünyevi hem de uhrevi cezalardan bahsetmiştir. Bunun yanında bazı cezaların manevi, bazılarının ise maddi cezalar olduğu görülmektedir.

⁶⁵⁰ Bakara, 2: 211.

⁶⁵¹ Al-i İmran, 3: 87.

⁶⁵² Nisa, 4: 93.

⁶⁵³ En'am, 6: 146.

⁶⁵⁴ Nisa, 4: 123; Ayrıca ceza olgusu ile ilgili ayetler için Bkz., Maide, 5: 33, 95, 98; A'raf, 7: 40-41, 147, 152, 180; Tevbe, 9: 82, 95; Yunus, 10: 52; Yusuf, 12: 25, 74-75, Ra'd, 13: 6, 13; İsrâ, 17: 98; Kehf, 18: 106; Meryem, 19: 59; Ta-ha, 20: 127; Mü'minun, 23: 41; Nur, 24: 2, 11; Furkan, 25: 68; Neml, 27: 90; Sebe' 34: 17, 33; Fatır, 35: 36; Saffat, 37: 39; Mü'min, 40: 3, 5, 40; Fussilet, 41: 27-28; Ahkaf, 46: 20; Zariyat, 51: 6; Tur, 52: 16; Necm, 53:31; Vakı'a, 56: 56; Haşr, 59: 7; Nebe', 78: 26.

3.3.6. Kur'an-ı Kerim'de Mükâfat ve Ceza

Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinde ceza ve ecr kelimeleri mükâfat anlamında kullanılmıştır. Bunların toplam sayısı 160'tır. Ayetlerden bazıları şöyledir:

أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَ نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

“İşte onların mükâfatı; Rablerinden bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlerdir. Böyle amel edenlerin mükâfatı pek de güzeldir!”⁶⁵⁵

Bazı ayetlerde ise ceza ve `ikab kelimeleri ceza veya cezalandırmak anlamında kullanılmıştır ve bu ayetlerin toplam sayısı 72'dir. Aşağıdaki ayette olduğu gibi:

لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَ لَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَ لَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَ لَا نَصِيرًا

“Bu (ilahi vaat) sizin kuruntularınıza ve kitab ehlinin kuruntularına göre değildir. Kim kötülük yaparsa cezasını görür, kendisine Allah'tan başka ne bir veli ve ne de bir yardımcı bulur.”⁶⁵⁶

Birçok ayete baktığımızda Kur'an-ı Kerim'in terbiye metodunun temelini insanları cezalandırmaktan çok mükâfatlandırmanın teşkil ettiğini görmekteyiz.⁶⁵⁷

Kur'an-ı Kerim'de mükâfat ve ceza anlamını çağrıştıran diğer kavramlar ise tebşir ve inzar kavramlarıdır. Konumuz ve araştırmamız açısından bizi en çok ilgilendiren kavramlar bunlardır. Onun için bu kavramların Kur'an-ı Kerim'de kullanım şekilleri veya metotları, insanı terbiye etmedeki rolleri vs. gibi konular üzerinde durmamız ehemmiyetli olacaktır.

İnsanın ruhi hayatında farkında olmaksızın zamanla gerilme ve gevşemeler meydana gelebilir. Bu hallerde inzar ve tebşir metotları itici ve yönlendirici rolleri üstlenirler. Yani, elem insanı sürekli harekete geçirir, hazza ulaşmaya sevk eder, haz ise insanı istediği hedefe ulaştırır. Bu iki karşıt ve periyodik hisler neticesinde insan ilerleme motivasyonuna sahip olur.⁶⁵⁸

⁶⁵⁵ Âl-i İmran, 3: 136.

⁶⁵⁶ Nisa, 4: 123.

⁶⁵⁷ Bakara, 85, 191; Âli-İmran, 87, 193; Maide, 29, 33, 38, 95; En`am, 93, 120, 138, 146, 157,160; A`raf, 40-41, 147, 180; Tevbe, 26, 82, 95; Yunus, 13, 27, 52; Yusuf, 25, 74-75; İbrahim, 51; İsra, 63, 98

⁶⁵⁸ Bilal Temiz, *Kur'an-ı Kerim Terbiyesinde Mükâfat ve Ceza Metodu*, Yayın, İzmir, 1997, 47-48.

Konuya Allah'ın (c.c.) ve insanın iradesi açısından bakarsak böyle bir tabloyla karşılaşırız. Ayetlerde görüldüğü üzere Allah Teâla (c.c.) inzar ve tebşirle insanların davranışlarının sınırlarını çizmiş, hangi davranışların karşılığının mükâfat, hangilerinin ceza olduğunu açıkça beyan etmiştir. İnsanın vazifesi ise tayin edilmiş sınırları aşmamak, emirlere tabi olmak şeklinde belirlenmiştir. Bu durumda insan irade sahibi olduğu için davranışlarında bir mecburiyet bulunmamakta, bu iki yoldan birini seçmekte serbest bırakılmaktadır.⁶⁵⁹ İnsan ise ona verilmiş irade ve akılla yaratılış mahiyetine bakmalı, neyin doğru neyin yanlış olduğunun şuuruna varmalıdır.⁶⁶⁰

Başka bir ifadeyle, mükâfat ve ceza zamanında ve yerinde uygulanmalı, birey yaptığı davranışla aldığı karşılık (mükâfat veya ceza) arasında doğru bir ilişki kurabilmeli ve neticede niçin cennet veya cehennem kazandığını idrak etmelidir.⁶⁶¹

Kur'an-ı Kerim'de inzar üslubu, Allahın (c.c.) ikazı,⁶⁶² gazabını açıkça belirtmesi, tehdidi,⁶⁶³ Allah ve Rasulunun harb etmesi,⁶⁶⁴ telmih usulü,⁶⁶⁵ ahiret azabı⁶⁶⁶ ve ukubat⁶⁶⁷ şeklinde ifade edilmiştir.⁶⁶⁸

Tebşir üslubu ise ya peygamberlere ya da doğrudan müminlere teselli ve ümit verici ifadelerle zikredilmiştir.⁶⁶⁹

Tebşir metodu muhatabı emir veya mesajı kabullenmeye yöneltmekte ve onu bu mesaja sadık kalmaya teşvik etmektedir. İnzar metodu ise muhatabı mesajı reddetmekten uzaklaştırmakta veya vazgeçirmeğe çalışmaktadır. Tebşirde sözkonusu olan insanın sevdiği ve arzu ettiği hedeflerdir. İnzarda ise insanın hoşuna gitmeyen, vazgeçmek zorunda olduğu sebepler temel teşkil etmektedir. Ayetlerde zikredildiği üzere bunların ikisi de hem maddi hem de manevi mahiyette olabilmektedir.⁶⁷⁰

⁶⁵⁹ Beled, 10-18.

⁶⁶⁰ Temiz, 65-70.

⁶⁶¹ Temiz, 51.

⁶⁶² Hadid, 16.

⁶⁶³ Kalem, 44-45; Yunus, 102.

⁶⁶⁴ Bakara, 18.

⁶⁶⁵ A`raf, 171.

⁶⁶⁶ Furkan, 68-69.

⁶⁶⁷ Tevbe, 39.

⁶⁶⁸ Temiz, 87-89.

⁶⁶⁹ Temiz, 89-90.

⁶⁷⁰ Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001, 200-201.

Kur`an-ı Kerim'de peygamberlerin kavimlere inzar ve tebşir etmek görevi ile gönderildiklerinden bahsedilmektedir.⁶⁷¹ İnsan dünyaya imtihan edilmek için gelmiştir.⁶⁷²

Allah (c.c.) bu imtihanın adaletli ve dürüst olması için kavimlere kendi dillerinde konuşan peygamberler⁶⁷³ veya uyarıcılar göndermiş yanlış ve doğrunun ne olduğunu onların aracılığıyla insanlara bildirmiştir. Kavimlerin peygamberleri yalanlayıp onlara işkenceler etmelerine, tebliğlerini çok az kişinin dinlemesine rağmen Allah Teâla kitabında peygamberlere üzülmemelerini, vazifelerinin kavimleri emirler ve yasaklar konusunda uyarmakla onların vicdanlarını, duygularını harekete geçirmeye çalışmıştır.⁶⁷⁴

Genel olarak peygamberlerin insanları kötü huy ve alışkanlıklarından vazgeçirmek için tebliğde en çok inzar üslubunda buldukları söylenebilir.⁶⁷⁵

Bazı İslam âlimleri ölümün ister inançlı isterse de inançsız olsun bütün insanlar üzerinde en etkili münzir olduğunu zikretmişlerdir. Çünkü herkesin bir gün öleceğini herkes bilmektedir. Ölüm korkusunun birçok psikolojik ve fizyolojik sebepleri vardır. Bunlardan en somutu ölüm acısıdır. Kur`an-ı Kerim'de bu konuda özellikle, inkârcıların ölüm anında çok acı çekip, dehşete kapıldıklarından bahsedilmektedir.⁶⁷⁶

İnsanı dürtüleyen ve onda güçlü bir istek ortaya çıkaran, ona sevinç ve zevk veren hedefler veya olgular mükâfat konumundadır. Aksi halde, yani bu hedeflerinde başarısız olması, acı çekmesi ise bir tür ceza anlamına gelmektedir.

İnsan zevk verici şeylere yakın, acı verici şeylerden uzak durma gibi bir fitrata sahip olup başarısız olacağı işlerden uzak durmayı öğrenmektedir. İşte Kur`an-ı Kerim mü'minleri cennetle müjdeleyerek, kâfirleri ise cehennem ateşiyle inzar ederek insanların bu motivelerini harekete geçirmektedir. Dikkat edilirse inzar ve tebşir içerikli ayetler ayrı ayrı değil, birbirinin ardından kullanılmıştır. Bunun sebebi inzar ve tebşirin tek başına doğru bir sonuca götürmemesine bağlıdır. Yani, yalnızca inzar uygulansa insanda aşırı derecede korku oluşur ve bu da ümitsizliğe sebep olur. Ya da tebşir uygulansa insan ilgisiz

⁶⁷¹ En`am, 48; A`raf, 188; Kehf, 56.

⁶⁷² Mülk, 2.

⁶⁷³ İbrahim, 4

⁶⁷⁴ Araf, 7: 188; Naml 27: 92.

⁶⁷⁵ Temiz, 110-117.

⁶⁷⁶ En`am, 93; Enfal, 50; Kıyame, 26-29.

olur, Allah`ın merhameti meselesinde kendini güvende hisseder ve sahte bir umuda kapılır.

İnsanın bu tür sonuçlara varmasını bilen Yüce Yaratıcı (c.c.) Kelam`ında inzar ve tebşir içerikli ayetleri dengede tutmuştur.⁶⁷⁷

Tebşir ve inzar ayetlerinin yan yana kullanılmaları Kur`an`ın eğitim üslubudur. Genel olarak ayetlerde bir mesele söz konusu olduğunda ardından onun zıddı da açıklanmaktadır. Örneğin, hayır-şer, cennet-cehennem, hidayet, dalalet, hayat-ölüm vs.

Burada maksat herhangi bir konuya değinirken o konunun muhatap tarafından açık ve derin bir şekilde anlaşılması ve konunun bütün boyutlarından haberdar olunmasıdır.⁶⁷⁸

Modern zamanımızda yapılmış birçok psikolojik araştırmalar da pozitif ve negatif olguların birlikteliğinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Tek başına inzar metodunun insanların tutum ve davranışları üzerindeki değişiklikleri konusunda sosyal psikologlar araştırmalar yapmışlardır. Bu bağlamda yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre, muhatapta uyandırılan korku hissi ile onun tutum ve davranışlarındaki değişim arasında ters orantılı bir ilişki vardır. Bu durumu psikologlar üç aşamalı bir şekilde izah etmişlerdir:

1. Muhatapta korku hissinin heyecan oluşturması.
2. Bu heyecanı bastırmak için tebliğciye düşman kesilmesi.
3. Tebliğcinin hitabını veya mesajını reddetmesi.

Başka bir araştırmaya göre ise korku, tutum ve davranışların değişimini kolaylaştırmaktadır.⁶⁷⁹

Bu konuda genel fikir şöyledir; İnsan çok fazla korku ve tehdit altında kaldıkça onda psikolojik bir kopukluk, bunalım, yapabileceği işleri bile yapamayacak şekilde strese sebep olur. Onun için inzar üslubuyla beraber insanı motive eden tebşir üslubu da dengeli bir şekilde uygulanmalıdır.⁶⁸⁰

⁶⁷⁷ M. Osman Necati, *Kur`an ve Psikoloji*, Ter., Hayati Aydın, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, 140-141.

⁶⁷⁸ Hayati Aydın, *Kur`an`da Psikolojik İknâ*, Timaş Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 109-110.

⁶⁷⁹ Şanver, 203

⁶⁸⁰ Şanver, 204.

3.3.7. Kur'an (İslâm) Eğitiminde Mükâfat ve Ceza

İnsanları bir şeyi yapmaya yönlendirmenin yolu ya mükâfat ya da cezadır. Diğer ifadeyle sevdirmek veya korkutmaktır. Bütün peygamberler de insanları Allah'a davet ederken 'beşir' ve 'nezir' yani 'müjdeleyici' ve 'korkutucu' olarak vazife görmüşlerdir. Onlar, insanları hem Allah'ın azabı ve cehennemle korkutmuşlar, hem de Allah'ın rahmet, kerem ve cennetiyle de müjdelemişlerdir. Mesela, Kur'an bize Allah'ı tanıtırken bazen Allah'ın Kahrî, Şedidü'l-İkâb olduğunu ifade ederek bizi korkutur. Bazen de Allah'ın Rahman, Rahim, Tevvâb, Gafur, Mün'im, Kerim olduğunu zikrederek, hem müjdeler, hem de teselli verir. Kur'an'daki bu isimler arasındaki orana dikkat ettiğimiz zaman Rahman, Rahim, Kerim gibi isimlerin daha çok olduğunu görürüz.⁶⁸¹

Besmelede Allah'ın "Rahman ve Rahim" olduğu zikredilir ve Kur'an'ın bütün surelerinin başında Besmele vardır. Basmelenin haricinde Rahman ismi Kur'an'da 56 defa, Rahim ismi 94 defa zikredilir.

Şiddet ve ceza ifade eden isimlerden Şedidü'l-İkâb 14 defa, Serîü'l-Hisâb ve Serîü'l-İkâb 10 defa, Kahrî 6 defa zikredilir.

Bir kelamın çokça tekrar edilmesi onun kıymet ve ehemmiyetini gösterdiğine göre, Kur'an'ın bu ifadelerinden yola çıkarak şöyle diyebiliriz: Allah kullarının kendisinden korkmalarını istemekle beraber, daha çok onların kendisini sevmelerini ister. Nitekim bir Hadis-i Kudside de "Rahmetim gazabımı geçti" buyurulmuştur.⁶⁸² Kur'an'da cezadan çok mükâfatın ön plana çıkarıldığının başka bir delili de Kur'an'da zikredilen cennet ve cehennem kelimeleri arasındaki olandır. Cennet kelimesi Kur'an'da tekil 66, çoğul "Cennât" tarzında 69, toplam 135 defa geçer. 'Cehennem' kelimesinin çoğulu Kur'an'da yoktur, tekil olarak 'cehennem' kelimesinin Kur'an'daki sayısı ise 77'dir. 'Cennet' ortalama 'Cehennem' den iki misli fazla zikredilmiştir. Üstelik cennet 8, cehennem ise 7 tabakadır.⁶⁸³

"Gerek ceza gerekse ikab kelimesi göz önüne alınacak olursa, ceza ve cezalandırmak anlama gelen bu iki kelimenin toplam olarak 72 âyette yer aldığı görülecektir.

⁶⁸¹ İbrahim Eminî, *İslam ve Eğitim*, Kum 1387, 435.

⁶⁸² Muhammed b. Yakub Kuleyni, *Kâfî*, I-V, Trc. Hüseyin Üstad Veli, Darussakaleyn, H. Ş. 1393, II, 274.

⁶⁸³ Hicr, 15: 44; Yazır, V, 3065-3066.

Burada yeri gelmişken bir noktayı belirtmekte fayda vardır. Cezanın Kur'an'da 72 âyette yer almasına karşılık, mükâfatın 160 yerde geçtiği dikkate alınacak olursa Kur'an-ı Kerim'in cezalandırmaktan ziyade mükâfatlandırmayı öngören bir mesaja sahip olduğu söylenebilir. Nitekim "Rahmetim ise her şeyi kaplamıştır" (... وَ رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ...) ⁶⁸⁴ mealindeki âyet de yukarıda ifade edilenlerin özüdür.

İnsanlara Kur'ani eğitim verirken yeri geldiği zaman cehennemden, Allah'ın gazabından bahsederek korkutmamız gerekir. Fakat konuşmalarımızda Allah'ın şefkatinden, rahmetinden, bağışlamasından ve cennetten bahsetmemiz bu korkutmalardan daha fazla olmalıdır.

Bizim cehennemle korkutarak değil, daha çok cennetle müjdeleyerek eğitimde bulunmamız gerekir. Elbette yeri geldiği zaman cehennemden de bahsetmeliyiz, fakat bir kere "cehennem" demişsek iki kere "cennet" demeliyiz. İnsanları imtisale sevk edecek olan daha çok cehennem korkusu değil, cennete olan iştiyaktır.

Zaten peygamberimiz meşhur bir hadisinde يسروا ولا تعسروا و بشروا ولا تنفروا "Kolaylaştırın zorlaştırmayın, müjdeleyin, nefret ettirmeyin"⁶⁸⁵ buyurmuştur.

Bu konuda, İslam eğitim sisteminin kaynakları olan "Kur'an-ı Kerim", "Hz. Peygamberin Sünneti", "İslâm Hukuku İlkeleri" ve "İslâm Eğitimcilerinin Görüşleri" ayrı bölümler halinde ele alınarak, sistemin disiplin, mükâfat ve ceza konularına bakış açısı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Kur'an-ı Kerim, diğer hak dinleri tamamlayan ve bütünleştiren son din İslâm'ın mukaddes kitabı olması yönüyle pek çok orijinal gerçeği de ihtiva eden ilahi bir kaynaktır. Bir bütünlük içinde ele alındığında Kur'an'ın tüm insanlığa huzur ve mutluluk için gerekli olan çeşitli çözüm yolları sunduğu görülecektir. Gerek aile, gerekse toplum bazında Kur'an'ın getirdiği değerler de oldukça önemlidir. Bu değerler aynı zamanda İslâm eğitiminin de en kıymetli kaynağı hükmündedirler.

İslam cezalandırmayı kabul ediyor mu?

Bu sorunun cevabı olumludur. Yani İslam kendi eğitim sisteminde en son çare olarak cezalandırmayı kabul etmiştir.

⁶⁸⁴ Araf, 7: 156.

⁶⁸⁵ Buhari, Kitabu'l-İlm, 11.

Şu manada ki öğretici, öğrencisi için tüm eğitim metotlarını uyguladıktan sonra, öğrencisinin davranışının düzelmesinde başarılı olamıyorsa, son çare olarak cezalandırmayı tercih etmektedir.⁶⁸⁶

Cehennem ve uhrevi azabın olması, İslam'ın cezalandırmanın aslını kabul ettiğinin delilidir. Kur'an "Biz Ad kavmini cezalandırdık",⁶⁸⁷ "Sebe kavmine azap indirdik"⁶⁸⁸ "Semud kavmini azap ettik"⁶⁸⁹ dediğinde, kâfirlerle savaşmayı buyurduğunda⁶⁹⁰ demek ki cezalandırmayı emniyet, huzur ve özgürlük için kabul etmektedir.

Bir toplumun inancı ve onuru başka kimseler tarafından tehdit edildiğinde tehdit edenin cezalandırılması gayet doğal bir davranıştır. Savaş meydanında daha iyi cezalandırmasını bilen kazanmaktadır.

İslam dini huzurun tüm dünyaya hâkim olması için, fitnenin kaldırılması için, cezalandırmayı bir asıl olarak kabul etmektedir.

İslam dini cezalandırmayı, eğitimde en son çare olarak kabul etmektedir. Cezalandırma İslami eğitim ve öğretimde özel bir şekilde konuşulmaktadır. İslam insanların görevlerini yerine getirmelerine önem vermektedir. Bunun için de fertlerin şartları oluştuktan sonra o sorumlulukları onların üzerine yükler ve yapmalarını da bekler.

Fert baliğ ve akil olma gibi şartlara sahip olduktan sonra kendisine yüklenmiş olan teklif ve görevleri yerine getirmelidir. Bu şartlara sahip olan birisi, görevlerini yapmaz ve insanların şahsına ya da toplumun düzenine aykırı hareketler yapacak olursa cezalandırılmayı hak eder. Bu cezalandırma, yapılan hatanın büyüklüğüne göre, kırbaç, hapse atılma vs... olabilmektedir.

Eğitim ve öğretimde cezalandırmanın gerekli olduğu anlaşılan bir konudur. Ama acaba çocuklara karşı nasıl bir tavır sergilenmelidir? Baliğ olmayan ve teklif yaşına gelmemiş bu çocuklarla ne yapmak gerekir? Çocuklar her hatayı yapmakta özgürler midir? Çocukların okulun düzenini bozmalarına izin verilmeli midir?

⁶⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz., <https://www.mumsema.org/islamda- Jihad/2387-tebligde-mukafat-ve-ceza.html>.

⁶⁸⁷ Fecr, 89: 6-8.

⁶⁸⁸ Sebe, 34: 15-16.

⁶⁸⁹ Fecr, 89: 9.

⁶⁹⁰ Tevbe, 9: 36.

Çocukların teklifi olmadığından, hata ve yanlış yaptıklarında günah yazılmadığından dolayı anne ve babaların evlatlarını tamamıyla özgür bırakmaları yanlış bir tutum olacaktır. Çocuklara günah yazılmayabilir ama yapılan hataların onların üzerindeki etkileri de inkâr edilemez. İslam dini, okullarda bu tür davranışların cezalandırılmasını özellikle vurgulamaktadır.

Ceza ve mükâfat dengesini İslam dinini tebliğ edenler de gözetmelidir. Sadece cezadan bahsetmek insanları dinden soğutacağı gibi; sadece de mükâfattan bahsetmek insanları lakayt hale getirecektir.

SONUÇ

Eğitim, ferдин doğuştan getirdiği kabiliyetleri geliştirmede yardımcı bir unsur olarak görülür. Bu nedenle, dünyaya aciz ve bilgisiz olarak gelen insanoğlunun doğuştan gelen kabiliyetlerinin gittikçe mkemmел bir hale gelmesi ancak eğitim ve evre ile mümkündür. Eğitim, bazen yanlış metotlar ve uygulamalarla daha da zor bir hale gelebilmektedir. Çünkü insanların, eğitilebilen varlıklar olarak çoğu zaman farklılıklar arz etmesi, eğitim seviyelerine göre terbiyelerinin g ya da kolay oluşu, konuyu daha da girift bir hale getirmektedir.

Kur'an'da çeşitli eğitim usulleri gösterilmiştir. Kur'an, bu öğretisiyle insan karakterinde de bir denge oluşturmaktadır denilebilir. Çünkü Kur'an; her yaş ve eğitim seviyesindeki insana hitap edebilme özelliğine sahiptir.

Bilindiği gibi, insan bedeninin eğitilmesi ya da ona arız olan hastalıklar konusunda mutlaka egzersize ve doktora ihtiyaç duyar. İşte, bu her şeyden, üzüntüden, stres, sevinç ve heyecanlardan etkilenen ve nazik bir organ olan insan kalbi ile buna bağlı olarak zihnin rahatlaması ve denge göstermesi ise ancak Kur'an'ın mücadelesi, müdahalesi ile olmaktadır.

Kur'an, baştan sona kadar insanı, yani onun maddî ve manevî karakter yapısını eğitmeyi hedeflemektedir. Çünkü bu mesaj sadece ve sadece insana hastır. Allah, tabir caizse Kur'ân vasıtasıyla insanlarla konuşmaktadır. Zaten Kur'an âyetlerini her ele alışımızda, insan unsurunu daima ön plana alarak konuya girme durumundayız.

Bize göre Kur'ân, araştırmamızın başından itibaren naklettiğimiz hususlar ışığında, saygıdeğer insan karakteri meydana getirmeyi hedeflemekte ve metodlarını da bu konu üzerine bina etmektedir.

Kur'an'da çekim ve türevleri ile birlikte seksen yedi ayette geçmekte olan tebşir, sevindirici bir haber vermek, müjdelemek, bildirmek, tebliğ etmek, dine davet etmek anlamlarına gelmektedir. Kur'an'da ise, rftede olduğu gibi genellikle ilk ve doğru olan iyi haberle muhatabı sevindirmek, umutlandırmak ve moral vermek şeklinde kullanılmakla beraber; etkileyici ve alaycı bir tavırla muhatabı uyarmak şeklinde de kullanılmaktadır.

Tebşiri'n mutlak anlamda kullanılışı peygamberler ve onlara inananlar içindir. İnsan şahsiyetini fitrat halinde ele alan Yaratıcı, insanın kısa vadeli ve peşin menfaatlere meyyal olmasından hareketle Kur'anda, bazen bu tür ödüllere inananlara güven ve ümit vermiş,' onları zor anlarında fetihle, rahmetiyle ve nusretiyle desteklemiş, peygamberlerinden bazılarını ve seçkin kullarını en çok arzu ettikleri dileklerini yerine getirerek sevindirmiş, kendi varlığının, birliğinin ve kudretinin delillerini somutlaştırarak anlatmak suretiyle de inançlarını pekiştirmiş, iyi ve güzel davranışların devamını teşvik etmiştir.

Bununla beraber dünya hayatı ile sınırlı olan bir takım nimetlere ve ömre sahip olmanın insan fitratındaki sonsuzluk ve ölümsüzlük arzusunu doydurmayacağını, insanı boşluk ve bunalımlara sürükleyeceğini dikkate alarak sadece kısa vadeli ve peşin menfaatleri müjdelemekle yetinmemiş; insanın ebedilik arzusunu tatmin eden sonsuz hayat ve tükenmeyen nimetleri de onun idrak edebileceği motifler içerisinde etkileyici bir yöntemle müjdelemiştir.

İzafi anlamda ise tebşir, Allah'ın elçilerini yalanlayan ve onlar aracılığıyla gönderdiği kurallara kulak asmayan asiler için kullanılmaktadır. Cehaleti bahane etmemeleri ve sorumlu tutulmaları için bunlara önce yollarının yanlışlığı ve kötülüğü çeşitli şekillerde anlatılarak doğrunun iyinin ve güzelin bilgisi verilmiş, uyulacak kurallar kesin bir şekilde ortaya konmuş, gerekli bütün ikazlar yapılmış, tevbe için süre verilmiş; hakka yönelenlerin bağışlanacağı bildirilmiştir. Bütün bunlara rağmen yola gelmeyenler çarpıcı bir tehdit ve alay içerisinde ileride başlarına gelecek acı bir azapla uyarılmıştır.

Gerek müjdeye hak kazananların, gerekse azapla müjdelenenlerin vasıfları, konuyla ilgili ayetlerde belirtilerek adeta, eğitimin önemli bir unsuru olan bir disiplin yönetmeliği ortaya konmuştur. Buna göre Allah'ın koyduğu kurallara uyan ve kulluğun gereklerini yerine getirenler övgü, tebrik, takdirle anılmış, meşru olan arzu ve istekleri yerine getirilerek taltif edilmiş ve nihayet ebedi olan ahiret nimetleriyle müjdelenmişlerdir. Kurallara uymayan, insanlar arasında bozgunculuk çıkaran, toplumun huzur ve ahengini bozanlar ise tenkit, uyarı ve kınamalardan sonra can yakıcı bir azapla tehdit edilmişlerdir.

Böylece, bir bütünlük içerisinde ele alındığında tebşir kavramının Kur'an'da, "insanları belirlenen amaçlar doğrultusunda, istenen davranışlara sevk etme ve isteklendirmenin yanında; istenmeyen davranışlardan uzaklaştırma ve ıslah etme yönünde

hem teşvik edici ve hem de sakındırıcı etkisiyle güçlü bir motivasyon aracı” olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

Kur'an eğitimi ile uğraşanların, hem dini ve onun hükümlerini bunlardan habersiz olanlara tebliğ etme, hem de dinin mensuplarını gerekli konularda irşad etme gibi çift yönlü bir vazifeyi yerine getirme konumunda oldukları düşünülürse, öncelikle kendilerinin doğru bilgiye sahip olmalarına ihtiyaç vardır. Bundan sonra insanlarla ilişkilerde önce doğru bilgiler vererek tebliği, yanlış bilgi ve anlayışları düzelterek de irşadı isabetli bir şekilde yapmanın yolları aranmalıdır.

Teşvik ve tevcih imkânı bulunduğu takdirde kesinlikle yücelmeye karşı gelmeyecek insan fitratı iyi tahlil edilerek, gerektiğinde sevindirici, moral verici, ümitlendirici motiflerle düşünce ve davranışlar iyiye ve güzele teşvik edilmeli, duygular daima canlı tutulmalıdır.

Buna rağmen verileni almakta problem çıkaranlar, direnenler ve hatta aksine olarak mücadele edenlerin olacağı da peşinen kabul edilmeli, bu durumun ümit kırıcı olmasına, bezginliğe dönüşmesine izin verilmemelidir. Zira peygamberler de dâhil, hiç kimse başkasını doğru yola iletme konusunda zorlayıcı ve ilzam edici değildir. Hidayet, yalnızca Allah’a mahsus bir keyfiyettir.

Ailede, okulda, camide ve toplumda Kur'an eğitimi verenler, dini ve onun gereklerini doğru anlayıp, en güzel bir biçimde yaşamak ve aynı şekilde anlatmakla yükümlüdür. Kur'an'daki uygulamada tebşir kavramı çift yönlü bir motivasyon unsuru olarak ele alınmakta; iyiler, hoşlarına gidecek çeşitli dünyevi ve uhrevi ödüllerle müjdelenerek daha güzel davranışlara, faziletin yaygınlaşmasına teşvik edilmektedir. Buna karşılık isyan edenler için, önce onları böyle davranmaya sevk eden sebepler üzerinde durularak, bunların ortadan kaldırılması için çeşitli ikna yolları denenmekte, hikmet ve güzel öğütle hakka çağırmaya devam edilmekte ve sonuçta tevbe edenler affedilmektedir.

Yanlışta ısrar edenlere karşı ise Kur'an, çeşitli tenkit ve uyarılardan sonra ağır bir cezayı, alay ve hakaretle müjde gibi sunarak şiddet içinde merhameti tecelli ettirmekte, ileride uğrayacakları acı ve elîm akıbetten onları korumaya çalışmaktadır. Kötüye ve zararlıya engel olmak da merhamettir. “Merhametin kuracağı iklimde iyinin ölü bitkileri

dirilir, kötünün de diri bitkileri ölür. Âlem merhamet üzerine kuruludur. Toprağa, tohuma, hatta kire, lekeye karşı suyun ihsanı bile merhametin eseridir.”

Allah, Kur'an'da “Rahmetim her şeyi kuşatmıştır” buyurmakta (Araf, 7: 156), Hz. Peygamber'i' “âlemlere sadece rahmet olarak gönderdiğini” beyan etmektedir (Enbiya, 21: 107). Cehalet ve sapıklığın hüküm sürdüğü toplumlarda sevgi ve merhametin olması düşünülemez. Sevgi ile marifet (bilgi) arasında güçlü bir bağ vardır. Din eğitimiyle, bu bağın kurulması, bilgisizliğin ortadan kaldırılması, yanlış tutum ve davranışların düzeltilmesi yönündeki çabalar hep sevginin, merhametin sonucudur.

Kur'an tebşir ve inzarı eğitim metodu olarak kullanırken mükâfatın altını çiziyor. Bu muhteşem ödüle kavuşmanın yolu da nefsi terbiye etmek, benliği ilâhi yasalara teslim etmek ve hakkıyla şükretmektir.

Kur'an-ı Kerim çeşitli ayetlerinde, insanı hem müjdeleyerek, hem tehlikeleri haber vererek eğitmeye devam etmektedir.

Kur'ani eğitim hayat, eğitimsizlik, yani cehalet ise ölümdür. Çünkü bu kitap mutlak Allah (c.c.) tarafından insanın terbiye edilmesi için indirilmiştir. Bu yüzden Hz. Muhammed Peygamberimizin eğitim hususundaki başarısı açıkça görülmektedir. Demek ki O, en mükemmel teknikleri bulmuş, uygulamış ve sahabelerini yeryüzünün en üstün insanları olarak yetiştirmeyi başarmıştır.

İmkânların kısıtlı olmasına ve şartların gerçekten ağır bulunmasına rağmen bütün bu olumlu başarıları elde eden Peygamberimizin örnek alınması ve kıyamete O'nun koyduğu prensiplere uyulması iyi bir eğitim için gereklidir.

Eğitimin herkes tarafından kabul göreceği bir tanımını yapmanın çok zor olduğunu söyleyebilir. Çünkü her kes farklı bir bakış açısından olaya yaklaşmaktadır. Dolayısıyla farklı bir noktaya önem vermektedir. Ancak şu söyleyebilir ki eğitim gerçekten çok geniş kapsamlıdır ve herkes bir ucundan tutmaya çalışmıştır. Bu yüzden yüce Allah (c.c.) insanları kendi tarafına çekmek ve onların ahiret azabından korunabilmeleri için inzar ve tebşir metodunu kullanmış ve buna da peygamberleri araç ve görevli kılmıştır.

Kur'an açısından bakılınca eğitimin gayesi açıktır. Dünya ve ahiret saadetini elde etmek. Bunun için Allah'a inançla birlikte rızasına uygun ameller istenmektedir. İşte Kur'ani eğitim bu noktada devreye girmekte ve Allaha doğru kulluğun olacağını öğretmektedir.

Rabbim ayaklarımızı ve kalplerimizi O'nun yolunda sabit olanlardan eylesin. Âmin
Muvaffakiyetimiz ancak Cenâb-ı Hakk'ın yardımındadır.

KAYNAKÇA

- Abdulgazi, Muhanned Fuad, *El-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazı'l-Kur'ani'l-Kerim*, Ebdulmecid maadi, *Foruğ Bipayan*, Tahran, H. Ş. 1378.
- Alinegi, Seyyid Ali, *Nehculbelağe*, Feyzu'l-İslam, Tahran H. Ş. 1379.
- Alusi, Mahmud b. Abdullah, *Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l Kur'ani'l Azim*, Beyrut, 1987.
- Amuzgar, Muhammed Hasan, *Terbiyet-i İslami*, Tahran. H. Ş. 1375.
- A'rafi, Ali Rıza, *Aray-i Danişmendani Müselman der Terbiyet*, IV, Semt, Kum H. Ş. 1380.
- *Hedef ez Terbiye*, Tahran H. Ş. 1386.
- Asım, Abdulkadir Said, *Kamus Tercemesi*, İstanbul 1305.
- Askalani, Hafız Ahmed b. Ali b. Hacer., *Fethu'l-Bari bi Şerhi Sahihi'l-Buhari*, tah, Muhibuddin el Hatib-Muhammed Fuad Abdulgazi, Kahire 1986.
- Ay, Mehmet Emin, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükafat ve Ceza*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1993.
- Aydın, Hayati, *Kur'an'da Psikolojik İkna*, Timaş Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005.
- Ayasbeyoğlu, Nevzat, *İslamiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1967.
- Ayetullah, Mucteba Tahrani, *İlahi Terbiye*, I-V, Tahran 1394.
- Ayni, Bedruddin Ebi Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-Kari Şerhu Sahihi'l-Buhari*, Beyrut trs.
- Ayverdi, İlhan, *Kubbealtı Lugatı Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I-III, (Redaksiyon Ahmet Topaloğlu), Mas Matbaacılık, II. Baskı, İstanbul 2006.
- Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, İstanbul 1983.
- Bayraktar, Mehmet Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul 1989.
- Behrani, Haşem, *El Burhan*, Kum 1390.

- Bergi Ahmed b. Nuhammed *el-Mehasin*, Darul Kutubu'l İslamiye, Kum, H. K. 1371.
- Beydavi, El Kadı Nasıruddin, *Tefsiru'l-Beydavi, Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Beyrut 1988.
- Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1988.
- Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhari*, tah. Abdulaziz b. Abdillâh b. Baz, Beyrut 1991.
- Câbirî, Muhammed Âbid, *Kur'an'a Giriş*, Ter., Muhammed Coşkun, Mana Yay., 3. Baskı, İstanbul 2013.
- Cürcani, Ali b. Muhammed es-Seyyid el-Şerif, *Kitabu't-Ta'rifat*, tah. Abdulmun'im el-Hıfni, Kahire 1991.
- Çantay, H. Basri, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, İstanbul 1969.
- Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, 3. cilt, İstanbul 2007.
- Çelik, Abbas, *Din Eğitimi Ders Notları*, Erzurum 1999.
- Demir, Şehmus, "İnsanları ve Cinleri Ancak Bana İbadet Etsinler Diye Yarattım Ayetinin Anlam ve Yorumu Üzerine", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2001, 351-361.
- Dihlevi, Şah Veliyyullah, *Huccetullâhi'l Bâliğa (İslam Düşüncesinin İlkeleri)*, (I-II), Ter. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Dodurgalı, Abdurrahman, "Kur'an'a Göre Eğitimin Gücü", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Sayı: 3, 1996.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ülke Yayıncılık, İstanbul 1972.
- Ebu'l-Beka, Eyyub b. Musa el-Huseyni, *el-Külliyat*, Beyrut 1993.
- Ece, Hüseyin Kerim, *İslamın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul 2013.
- Emini İbrahim, *İslam ve Eğitim*, Kum 1387.
- Endelüsi, Ebu Hayyan, *El Bahru'l-Muhit*, Beyrut 1990.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, Ter. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul 1996.

- Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an* Ter. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1996.
- Ferahidi, Ebu Abdurrahman el-Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, I-III, tah. Mehdi el-Mahzumi-İbrahim Es Samirai, Beyrut 1988.
- Fersahoğlu, Yaşar, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul 1996.
- Firuzâbâdî, Mecduddin, *Kamusu'l-Muhit*, Daru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut H. 1410.
- Gaimi Ali, *Zemin-i Terbiyet*, Emir, H. Ş. 1364.
- Galayini, Mustafa, *Camiu'd-Durusi'l-Arabiyye*, Beyrut 1966.
- Gülçür, Musa Kazım, *Kur'an'da Karakter Eğitimi*, Işık Yayınları, İzmir 1994.
- Hacımüftüoğlu, Esra, *Kur'an'ı Kerim'in İrşad Üslubu*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010
- Heyet, Vizaratü'l-Evkaf, Kuveyt, *El Mevsuatu'l-Fıkhıyye*, Kuveyt 1993.
- Hımlavi, Ahmed, *Şeza'l-Araf fi Fenni's-Sarf*, ys., trs.
- Hulvani, Muhammed Hayr, *El Vazıh fi İlmi's-Sarf*, Dımaşk 1987.
- Huri, eş-Şertuti el-Benani, *Akrabu'l-Mevarid*, I-V, Usve, Kum, H. Ş. 1374.
- Hümbetova, İrade, *Dini Tutum ve Davranışların Oluşumunda Mükâfat ve Cezanın Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.
- Izustu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Ter. Süleyman Ateş, Kevser Yayınları, Ankara Trs.,
- İbn Arabi, Ebubekir Muhammed b. Abdillan, *Ahkamu'l-Kur'an*, tah. Ali Muhammed El Bicavi, Beyrut, trs.
- İbn Aşur, Muhammed Tahir, *Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir*, Tunus, trs.
- İbnu'l Esir, Mecduddin El Mubarek b. Muhammed el-Cezeri, *en Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, tah. Tahir Ahmed Ez Zavi-Mahmud Muhammed Et Tanahi, Beyrut, trs.
- İbn Faris, *Mu'cemu'l-Mekayisi-l-Luga*, Beyrut, 1995.

- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik b. Eyyub el-Himyeri, *Siret-i İbn Hişam-es-Siretü'n-Nebeviyye*, Ter., Abdülvehhab Öztürk, I-IV., Kahraman Yay., İstanbul 2016.
- İbn Mace, Ebu Abdillâh El Kazvini, *Sünen*(iii). Thk. Muhammed Fuat Abdalbaki, Darul-Fikr. Beyrut Trs.
- İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, tah. Emin Muhammed-Muhammed Sadık, Beyrut 1996.
- İsfehânî, er-Râğıb, *Müfredatü Elfazı'l Kur'an*, Tah., Safvan Adnan Dâvûdî, V. Baskı, Dâru'l-Kalem Dîmeşk, Dâru'ş-Şamiyye, Beyrut 2011.
- John J. Ryan, *The Learning Process, Educational Psychology*, ed. Rudolf Pintner ve diğerleri, Barnes and Noble Inc., 6. Baskı, New York 1970.
- Kaşani, Molla Muhammed, *Tefsiru's-Safi*, Beyrut 1979.
- Karlık Halil, "Eğitim kavramı üzerine Bazı düşünceler", *Din öğretimi dergisi, MEB*. Sayı: 19 Ankara 1989.
- Kaysıcı, Cafer, Kaysıcı, *Kur'an'da Mükâfat ve Ceza*, Hüner Yayınevi, Konya 2006.
- Kounin, Herbert F. Wright, McGraw-Hill Book Company, New York 1943.
- Kuleyni, Muhammed b. Yakub, *Kâfi*, I-XIV, Trc. Hüseyin Üstad Veli, Darussakaleyn, H. Ş. 1393.
- Kuşa, Ali Aşger, *Tarih-i Ta'lim ve Terbiyet*, Danişkah-ı Tebriz, Tebriz H. Ş. 1366.
- Kuraşi, Seyyid Ali Ekber, *Ahsenu'l-Hadis*, Tahran, H. Ş. 1378.
- , *Kamus-i Kur'an*, I-III, Tahran, H. Ş. 1371.
- Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire, 1952.
- Kutub, Muhammed, *Menhecü't-Terbiyeti'l-İslamiyye*, Kahire trs.
- *İslam ve Materyalizme Göre İnsan*, Şamil Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul trs.
- Kutub, Seyyid, *Fi Zılali'l-Kur'an*, Ter., Emin Saraç ve dğr. İstanbul 1970.
- Küleyni, Muhammed b. Yakup, *Usul-i Kâfi*, Tahran, H. Ş. 1278.
- Lugavi, Ebu'l-Hüseyin, *Mu'cemu'l-Lüğa*, tah. Zehir Abdilmuhsin Sultan, Beyrut 1986.

- Ma'luf el-Yesui, *el-Müncid fi'l Lüğa vel 'A'lam*, Trc., Ahmet Seyyah, İntişarat-ı İslam, II, Tahran H. Ş. 1378, 2012.
- Maverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *En Nüket ve'l-Uyun (Tefsiru'l-Maverdi)*, Beyrut 1992.
- Meclisi, Muhammed Bakır, *Biharu'l-Envar*, I-CXI, 2. Baskı, İhyau't-Turasil Arabi, Beyrut H. K. 1403.
- Mekarim Şirazi, Nasır, *Peyam-i Kur'an (Mevzui Kur'an Tefsiri)*, I-X, Kum H. Ş. 1368.
----- *Tefsiri Numune*, I-XXVII, Tahran H. Ş. 1386.
- Meydan Larousse: *Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, Meydan Yayınevi, 3. cilt, İstanbul 1969.
- Mevlana, Celaledin Muhammed, *Külliyat-ı Mesnevi*, 4. Baskı, İntişarat-ı İlmi, Tahran H. Ş. 1388.
- Mısri, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed b. Hâim, *Et Tibyan fi Tefsîri Garîbi'l-Kur'an*, tah. Fethi Enver, Kahire 1992.
- Muhamedi Rişerhi, Muhammed, *Mizanu'l-Hikmet*, I-XIV, Daru'l-Hadis, Kum, H. Ş. 1375.
- Muin, Muhammed, *Ferheng*, 4. Baskı, İntişarat-ı Serayış Tahran H. Ş. 1381.
- Mutahhari, Murtaza, *Seyri der Sire-i Nebevi*, sedra, Tahran H. Ş. 1370.
- Müslim b. Haccac el-Kuşeyri, *Sahih-i Müslim*, tah. Muhammed Fuad Abdulbaki, Beyrut 1983.
- Nakib, El Attas. *İslami Eğitimi*, İstanbul 1991.
- Nevevi, Muhyiddin, *Şerh-i Sahihi Müslim*, Mısır trs.
- Nesai, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *Kitabu's-Süneni'l-Kübra*, tah. Abdulgaffar
- Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdillâh b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsiru'n-Nesefî*, Beyrut, trs.
- Nuri Özbalkan, *Büyük İngilizce-Türkçe Genel Sözlük*, Alfa Yayınevi, İstanbul 1999.
- Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, Ter., Hayati Aydın, Fecr Yayınevi, Ankara 1998.
- Önkâl, Ahmet, "Beşîr" md. *DİA*, TDV. Yayınları Ankara 1992, V, 554-555.
- Özbalkan, Nuri, *Büyük İngilizce-Türkçe Genel Sözlük*, Alfa Yayınevi, İstanbul 1999.

- Razi, Muhammed Fahrüddin, *Mefatihü'l-Gayb*, ys., trs.
- Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsiru'l-Menar*, Beyrut, Daru'l-Fikr, trs.
- Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefsir*, çev: Gümüş Sadrettin, Yılmaz Nedim, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995.
- Sarraff Abbas, *Kur'an'da Terğib ve Terhib*, Tahran 1387.
- Sibeveyh, Ebu Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *El Kitab*, Kahire 1982.
- Subhani Cafer, *Simay-i İnsanı Kamil der Kur'an (Tefsiri Sureyi Furkan)*, Tebliğatı İslami, Tahran H. Ş. 1380.
- Suyuti, Celalüddin, *Ed Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsiri'l-Me'sur*, Beyrut 1983.
- Şanver, Mehmet *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul 2001.
- Şeriet Medar-i Ali, *Usul ve Felsefe-i Tağlim ve Terbiyet*, Emir Kebir, Tahran H. Ş. 1381.
- Şevkani, Muhammed, *Fethu'l-Kadir*, tah. Ebu Hafs Seyyid b. İbrahim, Kahire 1993.
- Şimşek, M. Sait, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, Kitap Dünyası, Konya 2013.
- Şukuhi, Gulam Hüseyin, *Tağlim ve Terbiyet ve Merahili Şukuhi*, 22. Baskı, Asıtan-ı Gotz, Meşhed H. Ş. 1372.
- Tabatabai, Muhammed Hüseyin, *El Mîzân fi Tefsiri'l-Kur'an*, I-XX, Müessesetü İsmailiyyanı, İran 1970.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, Beyrut 1988.
- Tabersi, Ebu Ali, *Mecmeu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, Beyrut trs.
- Tehanevi, Muhammed Ali, *Keşşafu Istilahatü'l-Fünun*, İstanbul 1984.
- Temiz, Bilal, *Kur'an-ı Kerim'de Tebşir ve İnzâr Kavramları*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1990.
- Topaloğlu Bekir, Karaman, Hayrettin, *Arapça-Türkçe Kamus*, Nesil Yayınları, İstanbul 1991.
- Yavuz, Kerim, *Günümüzde Din Eğitimi*, Ankara 1988.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1979.

Zemahşerî, el-Allâme Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmut b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil ve Uyûnu'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, I-VI, Tah., Âdil Ahmet Abdu'l-Mevcûd, Ali Muhammet Muavvad, I. Baskı, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1998.

----- *Esâsu'l-Belâĝa*, Beyrut, 1989.

Zebidi, Es Seyyid Muhammed Murtaza el-Huseyni, *Tacu'l-Arus min Cevheri'l-Kamus*, tah. İbrahim Et Terezi, Beyrut 1972.

Zemani, Mustafa, *Nehcu'l Belaĝa*, Tahran, H. Ş. 1375.

Wayne Dennis, *The Hopi Child*, Child Behaviour and Development, ed. Roger G. Barker, Jacob S., 1999.

İnternet Kaynakları

Ece, Hüseyin Kerim, “Kur'an’i Eğitimde Beş Anahtar Kavram” *Kur'an ve Hayat Dergisi*, <http://kuranihayat.com/kurani-egitimde-bes-anahtar-kavram/> 15.10.2018.

<https://www.mumsema.org/islamda-cihad/2387-tebligde-mukafat-ve-ceza.html>.15.10.2018.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel bilgiler	
Adı soyadı	Morteza SOLEYMANİ
Doğum yeri ve tarihi	İran
Eğitim durumu	Lisansüstü
Doktora Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tefsir Bilimi
Bildiği yabancı diller	İngilizce, Farsça
E-Posta adresi	m.soleymani58@yahoo.com
Tarih	2019